

Софія Андрухович

Фелікс Австрія

Ця книжка з'явилась завдяки Андрієві і Мар'яні, які поруч у всі миті,

моїм батькам, які назавжди зарядили мене підтримкою,

Ренаті Середницькій, яка прихистила і зіграла у своєму затишному домі,

Жанні Комар, яка підказала стежку до основного джерела,

Дані Винницькій, музика якої напуває силами і натхненням,

Богдані Матіяш, яка подарувала хрестик,

а також всім іншим людям та обставинам, мені подарованим.

Дякую стипендіальній програмі Міністра культури і національної спадщини Республіки Польща Gaudę Polonia та літературній програмі Фонду «Розвиток України» за можливість працювати над романом.

[9.1.1900]

Розділ 1

Нема спокою в цьому домі.

Особливо на зимові свята. Карнавал на карнавалі: бал техніків у театральній залі, перший «вовняний» вечір[1 – Так називались танцювальні вечори, популярні в багатьох містах Галичини, на які з огляду на складні часи дами одягались підкреслено стримано.] в Музичному товаристві ім. Монюшка, у казино – академічна вечірка, костюмований раут, який організував місцевий «Сокіл», і так на два місяці наперед. На Сильвестра в міському казино першу кадрили танцювало всього 28 пар. Зате багато гостей було в «Зірці» і в Міщанському товаристві. Весело бавились, кажуть, наші євреї у своєму клубі. Як завжди, королевою балу обрали пані докторову Естер Функельштайн – і справедливо: коли висока пані докторова проходить вулицею, немає жодної людини, яка б не обернулась, не зупинилась, не задивилася вслід; а потім вона все крутиться в думках, як сумна мелодія.

Аделя любить товариські розваги, ще й мене за собою тягає. Я б не ходила, бо добре знаю, як панюньці в зефірних сукнях перешіптуються за Аделиною спиною: «Адель Анґер ходить на карнавали з домашньою службою, а шлюб взяла з руським трунарем», – але Петро ніколи її не супроводжує, як би я могла відпускати її саму.

Петро не трунар. Він робить статуї на могили і гробівці. І всі ці панюсі ридають гіркими потоками, аж їм синіють носи, коли бачать на кладовищі Петрових скорботних янголів чи мармурових дів із розвіяними косами, що похололи навіки.

Петро працює в майстерні у Казимира Вембновича, на Сапіжинській, навпроти стрімкої німецької кірхи[2 – Тут: лютеранська храмова споруда.]. Там, де тополева алея провадить на цвинтар.

Але тепер він закінчує мармурові роботи у нашій катедрі: у головній наві мармур темно-зелений, у бічних – кремовий. Каже, іконостас уже помальований та позолочений. Запроваджують газове освітлення.

Я щодня ношу йому туди обіди: криваву кашку з каші, вуджену солонину, квасолу, печінкові галушки, бульб'яники, крокети з гороху. Вулиці погано розчищені від снігу, дрожки[3 – Дрожки – невеликий легкий двоколісний віз на ресорах.] раз по раз застрягають у кучугурах. Сутеніти починає вже після третьої, але ліхтарник не поспішає запалювати ліхтарі. На кожному кроці – зграї розігрітих оковитою хлопів. Міська пропінатія[4 – Пропінатія – монополія власника галицьких маєтків на виробництво і постачання алкогольних напоїв (переважно – пива та горілки) до закладів на своїй території.] зробила їм небачений подарунок на свята: літр – 66 центів. Їсти за ці гроші не наїсися, зате нап'єшся так, що не тільки про голод забудеш, але й імені свого не пригадаєш.

А потім не знають, що з собою зробити. Нині вночі ходив один попід вікнами, горлопанив, аби його впустили переночувати. Кричав: не маю де спати, ноги змерзли. І таки знайшов, де їх зігріти: забрала його поліція, мусив загрітися в арешті.

Останнім часом розвелосся навколо стільки злодіїв, шахраїв, розбійників, що страшно на вулицю вийти. Хочеться замуруватися в хаті і носа не вистромлювати. А іноді думаєш: а хто сказав, що вдома безпечно? Хто сказав, що і тут на тебе не чигає розбійник – хтось, кому ти довірливо підставляєш свою незахищену шию.

Петро каже: дійшла новина, що з костелу Святої Анни в Озерянах зник старовинний остенсорій[5 – Остенсорій (монстрація) – ритуальний предмет у католицькій церкві, призначений для адорації – позалітургійного шанування Святих дарів, освячених у ході евхаристії.]. І знову – жодних слідів чи свідків, усі двері – на замках і засувах, вікна цілі, всередині – порядок. Так, ніби крізь стіни увійшли світлі ангели і забрали коштовний предмет на Небеса, щоб там із його допомогою славити Ісуса.

Це триває вже досить довго: в Микулинцях, де щойно після пожежі відновили храм, розчинились у повітрі дві золоті патени[6 – Патена – у католицькій церкві – ритуальний предмет у вигляді блюда, на якому зображено сцени Нового Заповіту.] – одна із зображенням Вифлеємських ясел, інша – гробу Господнього. Тільки напередодні священик із дияконом таємно сховали тарелі до кованої скрині. Вранці диякон – у крик: скриня розчухнута і порожня, єдиний ключ – у священика, обох їх дотепер тримають в ув'язненні.

У монастирі отців василіан Воздвиження Чесного Хреста Господнього в Бучачі, зведеному на горі Федір, було так. Послушник Бенедикт, ідучи о третій годині ранку зі своєї келії, розташованої в корпусі, що примикає до церкви з правого боку, прямував до стайні годувати коней – і почув крізь стіни, прикрашені пілястрами з позолоченими капітелями коринтського ордера, як об темперний релігійний живопис XVIII сторіччя лопочуть крила ангелів. Він не сумнівався ані на мить у природі цих звуків. То було схоже на голубів у дзвіниці, розповідав Бенедикт, тільки розміри птахів мусили б дорівнювати людським.

На ранок виявили безслідне зникнення пасма волосся з відтятої голови Йоанна Предтечі, мощей святої Мундиції, голки з тернового вінця та шматка губки, з якої Ісуса поїли оцтом. Усі ці неоціненні божественні предмети розчинились разом із золотою скринькою, інкрустованою коштовним камінням.

Рабе Давид Моше, засновник Товариства вивчення Тори у Чорткові, повідомив про зникнення з таємних сховків Старої синагоги срібної цукернички на гнутих ніжках та прикрашеної рослинним орнаментом для зберігання плоду етрог[7 – Етрог – цитрусовий плід – один із чотирьох предметів, який використовують у ритуалі під час єврейського свята Суккот.]. Щоправда, лежало в ній щось зовсім інше – але це, мовив рабе, таємниця, яку не можна розголошувати за жодних обставин.

Коли з синагоги у Бродах (міста відкритих дверей і благословенного мудреця Баал

Шем Това[8 – Баал Шем Тов (справжнє ім'я – Ізраель бен Еліезер, 1698–1760) – єврейський цадик, засновник хасидського руху.] зникли старовинний кіддушний келих, ханукія[9 – Кіддушний келих – келих, який використовують у єврейському обряді освячення. Ханукія (дев'ятисвічник) – світильник, який запалюють протягом восьми днів свята Хануки. Яад – спеціальна указка у вигляді руки для читання сувоїв Тори.] з золотим левом, що іде, та яад, прикрашений смарагдом, хтось несподівано пригадав пантоміму мандрівних бродензингерів[10 – Бродензингери – групи мандрівних співаків та акторів із міста Бродів, які мовою їдиш співали єврейських народних пісень, доповнювали виступи пантомімами, жартами, танцями.], яка розповідала про те, як Господь Саваот переносить до Небесного Єрусалима свій народ: спершу – речі, тоді – храми, тварин, житла, дивуючи земних людей несподіваними зникненнями. Далі розчиняються в повітрі святі, мудреці, музиканти, діти, аж коли на грішній землі не залишається жодного єврея.

Усі ці моторошні події не можуть не свідчити про те, що наш світ доживає свої останні миті. Хтось Неосягненно Безмежний зараз засопе, солодко витягне кінцівки – і прокинеться. Тієї ж миті нас, із нашими уроками й протягами, страхами, зойканнями, пристрастями і сльозами, не стане. Ми розчинимось у небі, як чорний задушливий дим пожежі.

Щоб не думати про це, люди думають, наприклад, про свята. І не дають собі спокою.

Аделя витягнула мене на концерт молодесенького Рауля Кочальського. Йому немає ще навіть п'ятнадцяти років, але клавіші фортепіано тануть під його пальцями – здається, він керує інструментом за допомогою погляду, сили думки, похитування голови. Так, як я керую шатківницею, коли квашу капусту з кмином.

Рауль – русявий юнак із круглим обличчям, ясними очима, пухкими рожевими щічками. Здається, на цій ніжній шкірі ще й вус не сіється. Аж хочеться вщипнути. Так я прошепотіла Аделі, коли він вийшов до публіки на перший уклін – а вона закотила очі і боляче штовхнула мене в ребра своїм гострим дошкульним ліктем.

Але потім, коли ця дитина торкнулась своїми восковими пластичними пальцями вишкіреної пащі рояля, мені стало соромно. Спочатку він грав Моцарта, Глюка і Гуммеля, потім уже тільки вальси Шопена й «Impromptu fantasie», а мені було так недобре, так не по собі від цих звуків – ніби я не мала права тут бути і чути їх: я, така незначна, їх, занадто прекрасних.

Ох, тепер уже мені не було так смішно від того, що в семирічному віці Рауль Кочальський отримав нагороду Паризької музичної академії, у восьмирічному – написав першу оперу, одинадцятирічний – відіграв тисячний концерт, дванадцятирічний – виступив перед перським шахом Насер ед-Діном, який ще встиг перед загибеллю від рук заколотників насолодитись талантом хлопця і навіть нагородив його титулом Придворного Піаніста, а також орденом Лева і Сонця. Титулами обдарували дитину і султан турецький, і король іспанський. І як я могла тепер сидіти так близько від нього, від цього пухкого білявого Лева і Сонця, і слухати його музику.

Забгато, забгато свят у цю зимову пору.

Коли я рано подавала сніданок, Петро сказав: «Наша служба така інтелігентна. Не здивуюсь, якщо піде нині ввечері вислухати лекцію про сучасну військову техніку».

Що я йому зробила, що він так мене страшно не любить.

Аделя ледве переконала його взяти мене на виставу знаменитого на цілий світ ілюзіоніста, шевальє Ернеста Торна. Вона знає, що я змалку цікава до природи різних чудес, до того, що звуть магією і чародійством. Особливо в наші часи, коли світ уже майже розгаданий, ці темні згустки манять мене, запрошують проникнути до самої суті, знайти відповідь.

А часи швидкі, часи світлі. Фабриканти Марґошес і Ліберман мчать Тисменицькою дорогою на автомобілях зі швидкістю 15 кілометрів на годину. Ще не встигли ми натішитись дивовижними газовими ліхтарями – а вже наш двірець [11 – Двірець (діал.) – вокзал.] освітлено електрикою (ну й нехай він постійно западає в темряву на радість кишеньковим злодіям). Ще не находилися до фотопластикуму [12 – Фотопластикум – пристрій для одночасної демонстрації стереоскопічних зображень групі глядачів.], де перед очима, як у байці, з'являються опуклі образи з далеких країв, як ці образи ожили і зарухались в електричному театрі, який привозить пан Оесер. Без слонячого крику паротягів, без клаптів масної сажі з їхніх хоботів, без запахів залізничного паленого вугілля ми вже не уявляємо ні себе, ні міста. І вже тільки сміємося, коли чиясь бабця пригадує, як повз коломийську ратушу пустили льокальку [13 – Льокалька (діал.) – місцева залізниця.], що мусила раз по раз зупинятися, аби з колії забралися люди разом зі своїми козами. Як же тоді було дико і темно!

А нині – фотографічні апарати за лічені хвилини збережуть на вічні віки твій точний образ, мов відображення в люстрі, тільки ще досконаліше. А телефонний апарат дозволить цієї ж миті крізь тріскучі товщі повітря і завивання вітрів, крізь стіни, стовбури дерев і складки пагорбів почути голос когось, до кого Марґошесові на своєму швидкісному автомобілі ще мчати і мчати. Проміння Рентгена наскрізь бачить людське тіло з усіма фляками. А кожна найменша частинка щодень ділиться на чимраз менші, і вони рухаються і кружляють навколо нас, у нас, у всьому, всюди. Збите у вузол волосся на голові, як з'ясувалося, не утворюється від «готування та споживання риби у спосіб жидівський», воно не буває «самцем» чи «самицею», і його відстригання не призводить до негайної смерті. А пускання крові не тільки слабо лікує хвороби, а ще й може поважно зашкодити.

Якщо так піде далі, то і Бога пояснить фізика. Кількасот років тому за ці слова мене б спалили біля ратуші, і я стала б другою страченою в нашому місті відьмою.

Як на мене, якщо вже вірити в чудеса, то нехай це будуть чудеса задля розваги – наприклад, вистави всесвітньо відомого ілюзіоніста, шевальє Ернеста Торна, якому належить львівський «Колізей Торна» – «підприємство для репрезентації розмаїття міжнародних штукмайстрів у заграничній спосіб». Хоча і в цьому випадку я не маю жодного сумніву, що кожне диво шевальє – всього лише добре продуманий фокус і розгадка – на відстані простягнутої руки, просто перед очима ошелешеного роззяви.

Перед портиком з колонами Міського театру ім. Монюшка, урочистий золотий купол якого – мов накривка круглобокої цукернички з коштовного набору, позаду натхненної спини Міцкевича з білого каррарського мармуру зібралися глядачі: «грубі риби» – банкові урядовці, голови великих фірм, достойники залізничних колій – з пишними бакенбардами на щоках, відрошеними на знак лояльності до Австрійської монархії (деякі у своїх самовідданих стараннях перевершили самого Франца-Йосифа, чиї бакенбарди досягнули найбільшого розквіту в часи всесвітньої виставки в Парижі 1867 року), зі своїми дамами, одягнутими за найновішою модою, яку можемо роздивитися вже всередині театру. Встигати за модою – не так уже й просто, як видається, оскільки тепер вона переживає час переходу з широкого крою на вузький, створюючи неабияке замішання і хаос. Тому поруч із вузькими англійськими спідницями хвилюються численні волани, поруч із тяжкими оксамитовими аплікаціями в'ються грайливі разки блискучих намистин, пацьорок і коралів, поруч із бантами та квітами одяг зіпнуто стриманими пряжками. Спільна риса тільки одна: виріз сукні, який глибоко відкриває не лише частину грудей, але й плечі, а корсаж тримається тільки на вузесенькій стрічці або легкій тюлевій застібці. Не забуваймо про капелюхи, вражаючи розміри яких роздуті ще дужче завдяки щедрим розмірам зачісок, закріплених чудернацькими гребенями та шпильками. На лебединих (хоч нерідко теж – курячих або й індичих) шийках – золоті ланцюжки з медальйонами, серцями та хрестиками, заново видобуті з закамарків набитих прикрасами скриньок. На таких же золотих ланцюжках розгойдуються взад-вперед віяла: одна перевісила його через плече, інша – прикріпила на пояс. Черевички й панчохи у кожної – до кольору сукні.

Щось ще змінилося в силуетах станіславівських пань. Ну звісно – таке враження, що кожна припасувала собі нову пару грудей: тепер їхні бюсти низькі та менш

повні, що, зрештою, більшою мірою пасує до модного крою спідниць. Рукави суконь стають дедалі вужчими й довшими – ще, чого доброго, ми невдовзі відмовимось від рукавичок.

До бюстів дуже пильно придивляються наші місцеві гогусі – лощені й пахучі молодики з тонкими вусиками і волоссям, рівно зачесаним на проділ посередині. Усе у них перебільшене, ніби насильно розтягнуте в різні боки: велетенські коміри, фантастичні кравати з химерними візерунками, капелюхи неймовірної височини (здається, не влізуть у двері).

І назовні, і всередині, у фойє, тільки й чути, що фантастичні розповіді про магію шевальє Торна: про те, як він розчиняє в повітрі речі, як примушує літати людей і предмети, розрізає їх на шматки, а потім знову зрошує, як за кілька хвилин з крихітного зернятка на сцені виростає дерево, що тут же починає плодоносити, а з дзеркал, полум'я свічок та води в прозорих посудинах з'являються рухомі тіні, які танцюють моторошні танці і відповідають на запитання публіки.

У самій чаші театру панує задуха. Лець відчутний запах нафти з газових світильників змішаний із жирним ароматом помади для волосся, солодкої пудри та парфумів. Шурхіт шовку й атласу, що м'яко оплітає схвильоване людське шепотіння. Червоний плюш, яким обито крісла, водночас жорсткий і ніжний на дотик. Збудження лоскоче нерви: у пань розпашілі щоки, панове, навпаки, стримані й зосереджені.

Чийсь безшелесний силует проплив під стінами, один по одному гасячи світильники, ховаючи в темряві білу кучеряву ліпнину з золотими іскрами, крісла й публіку, і залишаючи освітленою лишень напівкруглу сцену, прикриту криваво-червоними складками лаштунків. Зал поступово занурюється в темряву й тишу, тільки тріпочуть гігантськими похмурими крилами екзотичні метелики віял.

«Я би дуже просив пані, щоб пані зняла з себе цю каравелу», – чується звідкілясь сердите шепотіння.

«Це неможливо, – лунає непохитна відповідь. – Мій капелюшок прикріплений шпильками. Вони порозсипаються, і хтось може поранитись».

«Але пані заважає дивитись не лише мені – ваш капелюх затуляє видимість трьом особам!» – наполягає обурений чоловік.

«Перепрошую, нічим не можу зарадити», – різко розчахується віяло, нервово бовтаючи повітря, немов сметанку на крем.

«Ну звісно! – драматично зітхає чоловік. – Чого хотіти від цієї публіки, чого хотіти від її смаків. Якщо вони не годні прийти на Проскурницьку і на „Боян“ [14 – «Боян» – назва музично-хорового товариства. «Бояни» виникли наприкінці XIX сторіччя в Західній Україні – у Львові, Бережанах, Коломиї, Чернівцях, Тернополі, Стрию, Станиславові – і проіснували до Другої світової війни.] чи на виступи Люблінської опери, зате ходять милуватися витівками якогось штукаря!»

«Ах, пане Яновичу! – бринить насмішкуватий дівочий голос. – Зате пана доктора всюди повно».

«І то – у вишиванці!» – з презирством шипить пані з «каравелою» на голові. Залою, немов брижі по воді, пробігає хихотіння та несміливі й тихі вигуки несхвалення, але в цю мить куліси здригаються і починають роз'їжджатися у протилежні боки, відкриваючи сцену, у центрі якої стоїть червоно-синя китайська пагода з кількома дашками, хвацько закопченими з країв. Під цими дашками на мотузках звисають дві рівненькі в'язанки соломи.

Западає тиша, в якій вряди-годи чується порипування крісла, чиєсь покахикування чи бурчання у шлунку. Пагоду підсвічено згори і з боків, решта сцени занурена в напівтемряву. Очі глядачів пильно обстежують цей простір, намагаючись вловити бодай найменший рух, вихопити хоча б натяк на те, що от-от почнеться незвичайне

дійство. Вони стримують всередині пружину нетерпіння, повністю готові до того, що зараз звідкілясь вистрибне несусвітня проява чи викотиться несказанне чупераadlo, випурхне незбагненна дивовижа, станеться щось цілковито немислиме, щось таке, чого й уявити не можна. І вони повністю до цього готові, напружені і перелякані, збуджені до краю.

Але нічого не відбувається. Минає п'ять хвилин. Сім. Вісім. Сцена так само нудна і темна. Пагода, знайома до найменших подробиць, стирчить безглуздо, без жодного сенсу.

І ось натягнута, мов жилка, атмосфера поволі починає провисати, поступаючись місцем розчаруванню й роздратованості. Жоден канатоходець тепер не зможе по ній пройти, небезпечно похитуючись над головами публіки.

Крісла риплять дедалі енергійніше, шепотіння наростає, зливається в одноманітну товщу звуків, з якої дедалі частіше вибиваються окремі, майже голосні, вигуки. Залю прокочується хвиля позіхань, що передається одному від одного, без жодної на те згоди й бажання – така інтимність, наче поцілунки. Якийсь сивий огрядний пан (у темряві складно розгледіти, але схоже, що це буркотливий Бібрінг, магістр фармації), крекчучи й сопучи, намагається підвестися зі свого сидіння, хапається руками за спинку крісла попереду і за простягнуті руки сусідів, але щоразу тяжко гепається назад, від чого з його ока випадає монокль і безпорадно розгойдується на золотому ланцюжку, поки пан Бібрінг (так-так, це справді він), роздуваючи щоки і ніздрі, вже мало не креше іскри від люті.

Кілька людей вже встигло вийти, інші в нерішучості зважують, як діяти: чекати далі чи вимагати повернення грошей за квиток.

І тут уся ця неспокійна піна розступається, ніби всякає в пісок. «Ааах», – видихає публіка, на мить перетворившись на гігантські легені казкового велетня. Ті, що не встигли, переполошено запитують: «Що? Що таке? Що сталося?» – і тут же замовкають, зрозумівши, що пропустили. І все одно їм звідкілясь достеменно відомо, що саме відбулось на сцені.

Там, просто з повітря, перед синьо-червоною китайською пагодою, виткався шевальє Ернест Торн, власного персоною.

Він не вийшов із-за лаштунків, не виповз із пагоди, не вислизнув із темряви на сцені. Жодного руху не відбулося, ніщо не потривожило застояного повітря. Кожен присутній у цій залі може заприсягнути: шевальє Торн весь час був там, у центрі сцени, з тієї самої миті, коли роз'їхались куліси, він непорушно стояв і спостерігав за глядачами.

Чому ж ми його не бачили?

Торн завмер, як комаха, що прикидається гілочкою чи сухим листком. Я можу розгледіти: він не кліпає, і груди його не піднімаються від подиху. Обличчя спокійне, зосереджене, розслаблене. Він дивиться просто перед собою – але складається враження, що бачить одночасно всю залу, ложі, задні ряди, бачить працівників театру, схованих у закамарках. Ліве око трохи примружене і здається меншим від правого, ліва брова – нижча від іншої. Це надає обличчю шевальє лукавого виразу. Кінчик його носа ледь роздвоєний. У нього коротко підстрижені настовбурчені сірі вуса і така сама акуратна борідка.

На голові у шевальє – шовковий циліндр, а одягнутий він у фрак з ластів'ячими фалдами, що підкреслює його величну поставу. Під фракком – білосніжна сорочка з накрохмаленим стоячим коміром, кутики якого загнуті. Світло вихоплює смарагдові іскри на його вочевидь коштовних запонках. Поверх сорочки – біла камізелька з піке, застібнута на три гудзики. Шовкова краватка-метелик. У нагрудній кишені – біла хустинка, на руках – білі рукавички. Все, як і належить ілюзійністові. На штанах – атласні лампаси. Поблискують лаковані черевики. Через зігнуту в лікті праву руку перекинута тканину чорного кольору. У руці Торн тримає невелику подорожню скриньку зі шкіряними ремінцями.

«Я знаю, як він це зробив», – шепочу я на вухо Аделі, яка сидить між нами з Петром, міцно тримаючи за руки. Петро теж нахиляється ближче, щоб почути. Я зауважую, як змірює мене лихим оком пані Гелена Фестенбургова, одна з організаторок нашого міського аматорського театрального гуртка, як витончуються на нитку її нервові губи.

Та я продовжую, прагнучи задовольнити цікавість Аделі та Петра: «Він був прикритий з ніг до голови тією тканиною, яку тримає в руках. З внутрішнього боку вона – синьо-червона, строката, як пагода, і тому зливається з нею».

Я впевнена, що не вигадала це, що чітко бачила, як плавно зіслизала додолу шовкова пелена – наче з повітря хтось здер верхній найтонший шар.

Щоб розвіяти ілюзію, достатньо просто бути уважним. І визнавати чесно: ти бачиш саме те, що бачиш.

Аделя заперечно крутить головою. Вона хоче вірити в чудеса, вічна дитина. Петро хитро примружує очі, по-змовницьки мені посміхається.

Коли залу знову накриває тишею, Торн ледь помітно киває, вичікує ще кілька тягучих митей, а тоді, спритними пальцями відкривши скриньку, починає виймати з неї якісь барвисті лахи, вишиті довгі льолі, широкі панталони з кокардами і фальбанками, тюлі, мережива й шалі з барвистими аплікаціями, шкіряні мештики з закучерявленими догори носачами. Усе це він без поспіху демонструє публіці, річ за річчю, з усіх боків – і складає купою на підлозі. А тоді, перевернувши скриню догори дригом, витрушує її і просить переконатися, що в її червоному атласному череві не зачалося жодної речі. Окрім хіба що кількох мотків мотузок.

Торн знімає з пагоди в'язанку соломи і починає набивати нею річ за річчю, старанно утрамбовуючи. Невдовзі поруч із ним стоїть жіноче опудало, міцно скріплене мотузками, – обличчя з мішковини, високий тюрбан, застібнутий посередині брошкою, довгі одержі, що спадають до самого долу. Шевальє береться за іншу постать, набиває нижню сорочку соломкою звичними рухами, немов м'ясник, що наповнює цупку свинячу кишку мішанкою з каші і крові. Друга лялька – чоловік в темних шароварах і білій сорочці, на голому обличчі чорніють бутафорські, хвацько закручені вуса.

Дівчинку Торн напихає соломкою блискавично, кілька колових рухів, кілька міцних вузлів – і вона приєднується до родини. Він садить її біля ніг великих опудал, схрещує по-турецьки безвольні ноги в панталончиках, у руки вкладає ситару. Тоді накриває солом'яну постать шовковою тканиною, обережними, ніжними рухами розгладжує її на голові, плечах, ногах ляльки, акуратно поплескує, перебирає пальцями складки тканини, заправляє її і вирівнює, знову повертається до обличчя – і несподівано стає помітно, що там, де щойно була тільки пласка полотняна куля, набита сушеним сіном, раптом проступили риси обличчя: виїмки очей, кінчик носа, опуклі щоки. Водночас розлягається тихе тягуче бриніння, що млосно відгукується утробним пульсуванням в нутрошах глядачів. Звуки стають голоснішими, мелодія явно ллється з-під тканини, що вже починає ворухитися під долонями ілюзійніста. Він легенько, двома пальцями, бере покривало за край і повільно тягне на себе.

«Аххх», – видихає публіка. Біля двох опудал сидить справжня жива дитина, маленька і зграбна, з м'якими щічками і серйозними очима, густо намальованими темною фарбою, пощипує пальцями струни ситари і плавно погойдує голівкою, обмотаною великим тюрбаном.

Торн, по черзі накриваючи їх тканиною, оживляє жінку і чоловіка. Обличчя жінки густо нафарбоване: рум'яні щоки, отруйно-пурпурові губи, вугільні брови. Чоловік досить дрібної статури, тонкий, так само делікатний, як його пара; на вузькому обличчі (очі та брови теж щедро підведені) стирчать накладні вуса, недоладні не менше, ніж на полотняній кулі, що слугувала опудалу головою.

Пара танцює під нерівні звуки ситари, вони мало нагадують мелодію. Зрештою, рухи чоловіка й жінки також не назвеш танцювальними: вони розгойдуються, як сновиди,

мляво крутять головами, вигинають спину, мов розминаючись після довгого сну, торкаються одне одного самими кінчиками пальців, ніби намагаються пригадати когось забутого.

«А це як пояснити, пані сиромудра?» – чую я поруч із собою уїдливе шепотіння. Петро посміхається правою частиною уст.

«Потім, потім розповім, – відмахуюсь я від нього. – Зараз треба все запам'ятати».

Фестенбургова сичить на нас, як розлючена гуска, ще й надимає волю. Я дивлюся на Аделю: її очі широко розплющені, уста напіврозхилені, здається, вона перестала дихати. Петро стежить за моїм поглядом, якусь мить вдивляється в світле Аделине обличчя, і я бачу, як крізь нього прокочує хвиля почуттів – він і сам починає сяяти, йому забиває дух. Я повертаюсь до сцени, але щось уже заважає мені насолоджуватись виставою, якийсь паразит присмоктався до мого серця і отрує кров.

Тим часом дитя кладе на підлогу ситару (ситара продовжує грати сама – навіть видно, як тремтять струни) і долучається до танцю. Воно ходить на руках, закинувши ступні за потилицю, вклавши їх на тюрбані. Скручується в клубок і кілька разів перевертається. Зводиться на рівні ноги, тоді прогинається назад, впирається руками об підлогу, наближається долонями до стоп і робить кілька кроків на чотирьох кінцівках, зігнуте рівно навпіл. А тоді скручується в клубок і котиться під ноги Торнові. Шевальє обережно підіймає живий м'яч обома руками і вкладає його до круглого пудла – не набагато більшого від коробки для циліндра.

Я бачу, що пані Фестенбургівій зле: вона відвернула голову, сперлась чолом на руку і заплющила очі. Глядачі закривають долонями обличчя, скрикують і хапаються за груди.

Торн кладе пудло на невідомо коли розстелений невеличкий килимок, поруч із ногами пари закоханих, які продовжують зачаровано танцювати, а тоді, плавно скинувши руками, накриває всіх трьох незмінним шовковим покривалом. Ще впродовж якоїсь хвилини з-під тканини випинаються опуклі частини тіла, але раптом все завмирає. Ілюзіоніст тягне покривало на себе і відходить убік. «Ахxxx, – видихає знеможена публіка, – ахxxx, аа-ахxxxxx».

Чоловік і жінка зникли. Немає ні їх, ні опудал, ні лахів. У повітрі, кілька метрів над підлогою, сидить дитя: величезний тюрбан химерно охоплює крихітну голову, личко не по-дитячому поважне, рукою, яка стримить з убрання, що спадає вільними складками, притримується за дерев'яний костур – єдине, що торкається землі.

Торн ховає дитину під покривалом, повільно обходить навколо, любовно розгладжуючи та обсмикуючи – і знову зриває накриття.

Дитя й далі висить у повітрі. Хоча ні – це не дитина: той самий одяг, тюрбан, так само намальовані чорним очі. Риси і форма обличчя, його вираз і його поважність – усе дуже схоже, але на сцені тепер доросла жінка: одяг напнутий на округлих грудях, втомлена шкіра навколо очей, гіркота в кутиках уст.

Жінка зникає під покривалом, а за хвилину з'являється вже новою. Тепер це старша пані з глибокими зморшками і землистою шкірою. Обвислі повіки майже повністю прикривають вибляклі очі, безбарвні губи луком вигнуті вниз. Вона сидить незворушно, без жодного видимого зусилля, тримаючись висохлою рукою за костур. Якщо уважно придивитись, у ній все ще можна розгледіти дивовижну дівчинку, яка грала на ситарі.

Видовище нескінченно печальне. Покинута ситара продовжує бриніти, ніби говорить: ви минаєте, а я залишаюся. До її звуків домішується незручний шерехкий звук. Видається, що панові Торну він теж заважає: його обличчя вже не таке спокійне, він запитально дивиться на стару жінку. Повагом підходить до неї, випростовує руки, готуючись накрити шовком. Стара хрипить, з її сірих губ разом із судомним

кашлем бризкає піниста слина. Вона хилиться вперед і падає чолом на руку з костуром. Торн робить нервовий крок вперед, бере її долонями за ший, відсахується. Шовкова пелена злітає зловісним птахом. Лаштунки скриплять, починають поволі зсуватися. Публіка встигає розгледіти, як Торн скидає циліндр, зриває рукавички і кидає їх долу.

Лунають поодинокі невпевнені аплодисменти.

Решта публіки мовчки сидить, боїться поворухнутися. Вистава виявилась коротшою, ніж обіцяли афіші.

[...]

Розділ 2

Понад два десятиліття, аж до самої смерті, доктор Анг'єр кричав уві сні: йому снилась пожежа. Він кричав довго і страшно, якимось чужим голосом, гудів сиреною, пугачем, протягом, паротягом.

Не знаю, як таке сталося, але образи зі снів доктора Анг'єра змішані з моїми ранніми спогадами. Я бачу очима доктора: за шибамі операційної – майже спекотний, засліплений сонячним світлом ранок наприкінці вересня, прохолода і тиша приміщення, білі кахлі, їдкий запах дезінфекції, що наповнює гортань і легені, роблячи їх аж до болю чутливими. Санітарка, у хрумкому білосніжному халаті й чепці, мов витесана зі снігової брили, зосереджено складає стерильні інструменти до лискучої хромованої скриньки. Вони лягають на дно із чистим крижаним брязкотом.

Часто у тих снах доктор Анг'єр робив операцію: точним рухом розтинав шкіру пацієнта, що лежав перед ним, але з вузького отвору не починала текти кров, натомість виявлялось, що то не людина, за чийе життя потрібно боротись, а лялька, набита солом'ю і сміттям.

Зрештою, щоразу сюжети снів були різні. Однаковими залишались медове повітря безтурботного ранку, простір шпиталю, стриманий і тихий, та передчуття катастрофи, що тиснуло зсередини, мало не розриваючи, не дозволяючи дихнути.

Певної миті доктор Анг'єр зауважував, що за вікнами пролітають дрібні чорні клаптики. Їх ставало дедалі більше – і ось уже вид із вікна був густо розцяцькований і скидався на негатив знімка, зробленого у сніговий день. Вони обліплювали дерева, землю, візників і перехожих, все повітря було вже геть чорне, як вдовина хустка.

Доктор у розпачі відчиняв навстіж вікна, відмахуючись від санітарок, котрі, ридаючи, повисали на його руках. Чорні сніжинки вривались до операційної, осідали на кахлі, на інструменти, на пляшечки й дзбанки з темно-синього скла. Забивалися в рот, ніздрі й очі.

Разом зі сніжинками до приміщення вривався запах погорілища – гіркий, терпкий, нестерпний. Повітря здавалось розжареним і отруйним.

Жодного звуку не чуто: тиша, глуха, безнадійна, засипана периною чорного попелу, тримала все під своїм ковпаком.

Доктор Анг'єр знав, що це знову сталося, як ставалось вже тисячі разів раніше, що він знову перейшов усе від самого початку і до кінця, що кінець, властиво, ще не настав, і нічого неможливо змінити, ніяк не вплинути. Нездатний витримати палючий біль усередині, він кричав на повні легені, набиті попелом і димом. Кричав, як тільки міг.

Скільки себе пам'ятаю, я негайно прокидалася від докторових криків,

виборсувалася з обіймів Аделиних і швидко мчала сходами донизу. Доктор спав у кабінеті, де часто приймав пацієнтів: під портретом свого батька, на вузькій софі, яка густими френзлями підмітала килим.

Як правило, коли я вбігала туди, доктор сидів на софі, розбурханий і спітнілий, з невидючими очима, в які я зазірала, сподіваючись побачити відображення того, що тоді сталось. Але бачила в них тільки потріскані судини, відчай і жах, біль і провину.

Сама ще зовсім дитина, я шепотіла до нього й лагідно зацитькувала, гладила по мокрому, як хлющ, волоссі, намагалася вкласти на софу. Він не піддавався, вигукував щось нерозбірливе, протестуючи, виборсуючись, плаксиво кривлячи схований в бороді рот. Я напувала його водою, крапала в ложку заспокійливу настоянку з синьої пляшечки, витирала докторові голову і груди рушником, швидко перестеляла постіль, бо попередня була волога.

Тільки в ці миті, коли він уже не спав, але ще й не прокинувся, я могла розпитати його бодай щось про пожежу.

У цій пожежі, 28 вересня 1868 року, коли у Лотрінгера в саду смажили мармуляду[15 – Мармуляда (діал.) – джем.] і згоріло півміста, загинула його жінка, Аделина мати, і він так до самої смерті й не міг її віджалувати, і навіть мармуляди з того часу ніколи не було на нашому столі.

Тоді ж загинули і мої батьки, з малої халупки поруч. Цієї хати і сліду не залишилось, а я люблю сидіти там навесні, у зарослях бузку, міркуючи, що моя мама могла готувати для доктора і докторової, допомагаючи їм по господарству.

Нас з Аделею порятували сусіди. Так і віддали докторові двох одразу, загорнутих у просмерджені кіптявою і димом шмати. Жінки, яких доктор наймав доглядати за нами, постійно змінювались, незважаючи навіть на те, що доктор добре платив їм, удвічі більше, ніж отримували їхні чоловіки, працюючи на гуральні чи на паровому тартаку – не знаю, чи так це, але я була певна, що не витримували вони через мене. З Аделею легко і спокійно, а я – криклива і знервована, плачу навіть крізь сон. То злюсь і лаюсь, а то слова з мене не витягнеш. Так чи інакше, обличчя цих жінок текли перед нами рікою – годі запам'ятати. Натомість обличчя Аделі завжди залишалося поруч.

Серед моїх дитячих фантазій найулюбленішою була мелодрама про те, як я випадково довідуюсь, що доктор Анг'єр насправді мій рідний батько, що він мав короткий зв'язок із моєю матір'ю, коли та готувала для пані докторової сніжну бабку зі збитих вершків. Довгі години я проводила перед лкстром, дошукуючись у себе з Аделею спільних рис, які б одягнули в плоть мою мрію.

Це було смішно: ми з Аделею – як небо і земля. Аделя – бліда і напівпрозора, з хмарою русявого волосся, тонкого, як пух, делікатна, мов сніжна бабка зі збитих вершків, замріяна, ранима і тонкосльоза.

Аделю хочеться берегти, пеленати, як дитину, годувати зі срібної ложечки. Хочеться відбирати у неї з рук гострі ножі, нафтові лампи, важкі предмети. Хочеться закривати їй очі і вуха, коли стається щось таке, що може засмутити або налякати.

Я, Стефанія Чорненко – жилага, смаглява і бистра, міцна, як хлоп, зовсім негарна. Гарне у мене тільки волосся: лискуче, міцне і пряме, у тіні темне, як кора дерева, на сонці спалахує мідними іскрами. Якщо я не заплетена, то волосся моє схоже на коштовну шовкову тканину або на водоспад з оливи. Гріх казати, але я не раз бачила, як Петро милувався ним – та він цього і не приховував. Петро – художник, він живе у світі образів та обрисів, у фактурах, вигинах і заламуваннях світла. Він милується грудками сирій землі, битим склом, калюжею розливої нафти. А найдужче – мерцями, для яких робить пам'ятники.

Хоча ні, найдужче – Аделею, для якої ще за життя збудував мавзолей.

Дід та батько доктора Ангера були одними з засновників Нойдорфа, куди перебралися з Південної Німеччини в 1783 році, у часи Йосифінської колонізації. Тільки не того Нойдорфа, що біля Дрогобича, як і не того, який недалеко від Самбора. Цей Нойдорф розташовувався зовсім близько від іншої швабської колонії – Бредтгайма, приблизно на середині шляху між Коломиєю та Станиславовом, які утворюють рівнобічний трикутник із Надвірною.

Але Нойдорф батьків доктора Ангера не надто відрізнявся від інших колоній. Це була довжелезна вулиця, вимощена пласким камінням, по обидва боки забудована переважно одноповерховими міцними будинками, критими соломом. На дахах стирчали цегляні комини, оперезані карнизами й поясками, заокруглені згори – можна було уявити, що то слимак обережно виставив одне око, роззираючись навсібіч.

Уздовж вулиці плелися суцільним вінком задбані троянди, обрамлюючи квітники й колодязі і ведучи просто до кірхи на самому початку поселення, спрямованої до неба гострими сигнатурками.

Молодий батько доктора Ангера, звісно, пишався справою, яку робили для цього бідного, багато в чому безпорадного, як дитя, народу його земляки. Їх треба було навчати найпростіших речей: як наймудріше доглядати за худобою, за лісом, за землями, за своїми будинками і за собою. Де б вони були без ріпаку, хмелю, румбамбару[16 – Румбамбар (діал.) – ревінь.], без кольорової конюшини?

Інша річ, що місцеві не особливо бажали вчитися. І їх можна було зрозуміти: більшість із них собі не належали; крихітні клапті землі завбільшки з хустинку ділили між дітьми на ще дрібніші. Звикнувши до картинки свого життя, вони, здавалося, нездатні були розгледіти інші можливості, просто не могли їх побачити. Не вірили в них – а отже, цих можливостей і не мали. Впорядковані швабські колонії були просто примарами, маревами зі снів, до яких їм не судилось вступити.

Водночас батькові доктора Ангера хотілось із того марева вирватись. Він слухняно орав і сів, підв'язував троянди, біб і хміль, запарював їжу для худоби, вудив ковбаси, але одного дня, коли дружина, вбрана в корсет та чорну спідницю, якраз закладала двадцять буханок хліба до розжареної печі-пекарні, тихо підійшов до неї і попросив спакувати речі.

Це було нечувано. Стоячи під палючим сонцем посеред безлюдної вулиці Нойдорфа, пастор мовчки дивився їм услід, вдихаючи млоїстий аромат троянди, яка починала відцвітати.

Батько доктора Ангера кілька років варив мило в Станиславові. Ось що його вабило: за допомогою білих кристалів з ядучим запахом (він купував їх у єврейській аптеці на Ринку; цими кристалами відчищали дуже складні забруднення і труїли щурів, які гинули, тяжко страждаючи) сполучати воду з оливою, розмішувати у велетенському казані сірвату рідину, яка на очах змінювалась, ставала густішою, схожою на топлений лій, смерділа отруйно й загрозово, деручи в горлі, викликаючи на очі сльози, парувала сизими хмарами, які висіли під стелею тісного й темного будиночка, на який подружжю Ангерів вистачало грошей, – і перетворювати це неприємне, смердюче місиво на бруски твердого мила, що дозрівало в довгих дерев'яних формах, а потім, порізане на квадратні куби, воно змінювало колір і запах, даючи густу пухнасту піну при контакті з водою. Як так: із рідкої води й оливи, які ненавидять одна одну навзаєм, ставало щось зовсім третє, щось таке відмінне? Звідки брались ці інші властивості, адже ні вода, ні олива не пінилися, не відчищали бруду?

Ангер-миловар почувався чарівником, коли, огорнутий хмарою випарів, поважно і повільно розмішував мило в казані великою палицею, виймав її, вдивлявся у непрозору товщу, вивчав густі важкі краплини, схожі на розталий бурштин, які скрапували з її кінця на поверхню лискучої маси.

Він ніколи не використовував тваринний жир, хоч так було б дешевше і піна

готового мила виходила б ряснішою. Але його вивертало від запаху смальцю та лою: «Такого мила я б до рук не взяв», – казав він.

Навпаки – він експериментував, щоб зробити своє мило кращим, пахучішим. Давав молоко або вершки замість води, настоював оливу на пахучих травах, засипав до готової маси обережки сушених і подрібнених листочків м'яти, трояндових пуп'янків, чебрецю, ромашки, липового цвіту. А потім, коли шматки мила дозрівали в холодній пивниці, сидів над ними, внюхуючись і вглядаючись, ніби сподівався, що зможе на власні очі побачити всі ті невидимі перетворення речовин, які відбувались усередині мильних брил кожної миті.

Він тицяв мило під ніс дружині, його голос зривався й тремтів: «Воно пахне, як теплий заспокійливий узвар! Піна на дотик – наче оксамит! Шкіра після використання – гладенька, як у дитини!»

Щоразу, вичарувавши щось нове, Анг'єр-миловар мовчки приносив кавальчик мила дружині, намагаючись приховати хвилювання. Дружина не відчувала значної різниці між милами: усі вони були брунатні – від найсвітлішого до найтемнішого відтінку, усі мали солодкавий запах, схожий на аромат зігнилих фруктів. Але хіба їй було важко зробити приємне своєму чоловікові, адже його радість – то її радість, їхня радість, Божа радість.

Вона довго і старанно намілювалась, не відразу змиваючи густу піну. Тоді лила на себе підігріту у виварці воду й гукала чоловіка. Він заходив тихо, дуже знервований: вона бачила це по червоних плямах на його білій вразливій шкірі, по тому, як обережно, повільно і довго він втягував повітря ніздрами. Він тихо обходив її і зупинявся позаду. Перші кілька хвиль вона відчувала його гарячий подих на своєму карку. Подих легкою пір'іною лоскотав плечі, ключиці. Миловар пригнухувався, дихаючи голосно й часто, як їжак, чи глибоко вдихаючи на повні груди.

Далі надходило випробування пучками пальців: вони повзли шкірою, роблячи плавні, звивисті рухи, то завмираючи, то знову сунучись у несподіваному напрямку, то притискаючись щільно – і раптом делікатно торкаючись уже тільки рудуватого пушка, від чого жінка діставала гусячої шкіри.

Анг'єр-миловар дбайливо подавав їй вбрання, примовляючи: «Цього разу запах сильніший, як будь-коли. Мусить протриматись довго, настій із кмину був особливо концентрований. І шкіра не почервоніла. Це добре, добре. Не пересушило?» – турботливо і по-діловому запитував у дружини.

Вона хвалила мило, намагаючись підбирати щоразу нові слова. Жодного разу, щоправда, не розповіла йому про своє спостереження, що найдовше на шкірі та волоссі залишався запах мила з березового дьогтю.

Гірше було з покупцями. Ці мало дбали про запах і ніжність піни, ще менше – про вкладену в нього любов. Мило зі свинячого лою, дешевше втричі, надавалося до прання – а так іще для чого воно було потрібне? Чи людина водою не вмийється?

Врешті-решт, сидючи серед пірамід із мильних брусків, які сягали до стелі і між якими в тісних покоях залишилась тільки вузька стежка від кухні до ліжка, Анг'єр-миловар повідомив дружину, яка годувала їхнього недавно народженого сина, що вони повертаються до Нойдорфа.

Дивно було після такого тривалого часу знову заходити до кірхи, слухати проповідь пастора про блудного сина, їх прийняли. Навіть зробили вигляд, що нічого не сталося. Мило розійшлося серед односельців як відкуп за нерозсудливий крок. Анг'єр-миловар навіть із певним полегшенням забув про свою пінисту алхімію, про одруження води з оливою, і знову поринув у сільське господарство.

Нагадав про нього тоді, коли син почав ставати дедалі допитливішим: цікавився, чому кров, яка тече з рани, гусне й темніє, які рослини можуть допомогти їхній матері не захлинатися кашлем, чи можна повернути життя мертвій людині, якщо

знову примусити її серце битися.

Тим часом життя в цій частині імперії набувало дедалі більшої гіркоти. Ні впорядкованість, ні розум, ні наполеглива праця швабів від нужди не рятували. На зборах громади було вирішено оновити підводи, змастити й полагодити колеса, купити молодих сильних коней та волів – і вирушати на інші землі, звідки звук розповсюджується краще і молитви не такими спотвореними доходять до адресата.

Молитви – це пара від сліз, яка піднімається до неба.

Анґер-миловар довго просив про щось старійшин, замкнувшись із ними у храмі. Повернувшись додому, де дружина, аж синіючи від нервового кашлю, пакувала їхні пожитки, він уже не міг говорити.

Молодого шістнадцятирічного Анґера у новій полотняній сорочці всією громадою відправили до найближчої залізничної станції.

Медицину він вчив у Граці та Кракові і знав уже, що від кашлю допомагають відвари гілок ялиці, солодцю, рум'янку, дивосилу, сік цибулі, сало нутрії, смола черешні або просто розчин діаморфіну, який от-от почне випускати німецька фірма «Bayer» – але побачитися з матір'ю докторові більше ніколи не довелось.

Рівнобічний трикутник, де минало дитинство, тягнув Анґера до себе магнітом. Доктор осів у Станиславові. Його медична практика відразу пішла дуже вдало.

[11.IV]

Розділ 3

Ще тепла пошивка брижиться дрібними зморшками. Її дала мені Аделя, купивши китайський блідо-фіалковий шовк у кравецькій майстерні Юзефа Жалодка на казімирівській. Жалодку привозять тканини й інші товари з Англії та Франції, Аделю звідти за вуха не відтягнеш.

Вона вишила її сама гранатівими, майже чорними нитками. Аделя – майстриня тонких візерунків. Руки її білих пальчиків заворожували мене з дитинства, приковували до себе мій погляд і розчиняли думки.

Шовкова пошивка потрібна для того, щоб берегти волосся. Обтираючись об її слизьку поверхню, волосся й саме стає, наче шовк, наче гладь озера.

Люстро в моєму покої на піддашші (поруч із просторою і світлою Петровою майстернею) оправлене грубим темним деревом. Візерунки на рамі нагадують сплетіння напівпрозорого коріння трави і комахиних вусиків. Невдовзі, коли нарешті потепліє, ми натиратимемо цю раму і всі інші меблі терпентиною від шашеля і плюскви[17 – Плюсква (діал.) – блошиця постільна, кровоссальна комаха ряду клопів.]; повиносимо ліжка з кріслами надвір і поливатимемо їх окропом. Але весна цього року запізнюється. Уже майже середина квітня, а сніг і далі мете.

Дивлячись у люстро, я повільно розплітаю нічні скуйовджені коси. Теплі пасма в долонях звиваються, мов живі. Коли вночі мені стає дуже самотньо, я розплітаю волосся і загортаюся в нього. Це відчувається як обійми.

Нахилиюсь навпочіпки і виймаю з-під ліжка свій мідний pot de chambre[18 – Pot de chambre (фр.) – нічний горщик.] з накривкою. Його видовжена форма і носик, що виступає наперед, навіюють мені думки про начиння для сосів[19 – Сос (діал.) – соус.], тож я негайно починаю обмірковувати, що готуватиму нині. Делікатно берусь однією рукою за вигнуте вухко і тихо виходжу на сходи.

Чутно, як Петро вже шліфує в горішній майстерні. Ще й не розвиднілося як слід, а він працює. Вчора ходив чорний, мов ніч (у переносному сенсі, звісно, тому що насправді, коли Петро працює, то сам стає схожим на статую: вкривається шаром

білого кам'яного пилу). Мав жаль на себе, бо кучері скорботного янгола справляли враження недостатньо м'яких на вигляд. Раз по раз він доторкався до Аделиного волосся і болісно зціплював зуби, морщив чоло.

«Знову не вдається оживити мармур, Петре?» – запитала я, знаючи, на що наражаюсь.

Петро так глянув на мене, що я аж спітніла. Але посмішка не зникла з мого обличчя. Не так легко мене налякати, Петрику, ні.

Виходжу зі свого покою і зупиняюсь перед дверима Петрової майстерні. На широкі кручені сходи з кованого заліза і тисових дощок починає сіятись бруднаве світанкове світло. Прислухаючись до монотонного шурхотіння, яке долинає з майстерні, я дивлюсь додолу, у колодязь із трьох округлих завитків, оторочених поруччями. З цієї позиції сходи скидаються на водяний вир, який невблаганно тягне на дно. Або на клепсидру, з якої витікає час.

Аделя сказала мені, що поруччя – мов побільшений стократ терновий вінець з уплетеними де-не-де реп'яховими квітами – будить у ній недобрі передчуття. Зводячи віллу й оздоблюючи її всередині, Петро насправді багато переніс туди зі свого цвинтарного світу. Так зрісся з ним за ці роки, що вже не розуміє, чому не повинен різьбити голівки маків, символи вічного сну та спокою, і листя барвінку, що завжди зеленіє, квіти лілеї з вигнутими пелюстками, дубового листя з жолудями.

Я тихо спускаюся вниз, підібравши біля Аделиної спальні її ночника [20 – Ночник (діал.) – нічний горщик.].

Ми звикли до цього з дитинства: я піднімалася з постелі перша і спорожнявала нашу спільну посудину. І хоч скільки б Петро тепер із цього кепкував, він не має влади, здатної порушити цей закон. Ми з Аделею були разом задовго до його появи, ще від створення світу. Ще тоді, коли жоден змії не насмілювався вистромити з-під землі своєї підступної голови.

Найбільша поступка, на яку я погодилась, – це осібні ночники. Не враховуючи, звісно, того, що я перебралась спати до окремого ліжка, поступившись Петрові нагрітим місцем.

Ми з Аделею виростили разом. Завжди були разом, ніколи не розлучались. Навіть у їхню з Петром весільну подорож до Кракова, Будапешта і Відня їздили разом.

Петрові це не подобалось. Він погодився лише після того, як Аделя проплакала кілька ночей поспіль, благаючи, їй було страшно їхати без мене. Впродовж цілого місяця він вдавав, наче мене не існує. Наче не я домовляюсь у готелях, щоб нам з Аделею варили яйця на м'яко, а йому яєць не давали взагалі, не я рано-вранці знаходжу для Аделі на торговиську найсвіжішу та найніжнішу сметанку до кави (у готелях сметанка якщо й була свіжа, то наполовину розріджена водою), не я вкладаю їй волосся, не я готую й чищу її одяг і запиною на всі гудзики.

Аделя розповідала мені, опускаючи погляд і шаріючись, як він захоплюється запахом її шкіри. Що нюшить і нюшить, мов мисливський пес, і завмирає, уткнувшись носом у шию, боляче коле бородою її чутливу шкіру (потім я замашувала червоні пекучі цятки лавандовим кремом, поки Аделя тихо сичала, закусивши нижню губу).

А шкіра Аделина пахла так солодко ніби не тому, що це я готувала їй купіль, що везла з собою ароматні солі й оливи, настояні на травах, які втирала їй у тіло.

Коли в термах у Будапешті, сидючи поміж старих пихатих мадярок, роздутих від води, мов рептилії, Аделя, вбрана у новомодний купальний костюм із коротенькою тунікою до колін, але з закритими шиєю та руками, і з ногами, затягнутими в панчохи для купання, прошепотіла мені на вухо, що Петро просив її зустрітися з ним в одній із зал, але не брати з собою мене, – я проковтнула це, як зіпсований

харч. Мені стало зле, одначе я цього не показала. Хоча, коли їх силует зник між колонами, вйнувши шовковим шлафроком[21 - Шлафрок – домашній халат.], мов павичевим хвостом, мене так замлоіло, що я ледве втрималась, аби не вивернути до купальні те, на що перетворились шницлі, приправлені крихітною ложечкою вогняної ерош пішти[22 - Ерош пішта – гострий угорський соус.], запиті келихом шампанського. Мені пригадалась історія, яку розповідав неприємний пан Горовіц, наречений Госьки (вона куховарить у судді): йому фіакром розтовкло ногу – «на паштет із зайця» – тож поки лікарі віднімали від тіла ці залишки, Горовіц раптом опритомнів від ліків і побачивши, що кавалок закривавленої ноги лежить у мідниці, водночас гостро відчув, як болить його ця нога, наче досі ще є частиною тіла. Не тіло боліло, хрипів ведмежим голосом Горовіц, пияк над пияками, а нога, яка вже не була мною.

Про цього Горовіца недавно навіть писали наші газети. Він був сторожем у будинку біля площі Міцкевича і полюбляв скликати до себе таких же, як і сам, гульвіс. Розважався з ними ночами «при горілці та з музикою». Брама замикалась – і поліція вже не мала входу у двір. Зате туди без жодних перепон приходили «фаланги дівок різного калібру». Пиятики у Горовіца, як правило, закінчувались бійками. Останнього разу потовкли писок якомусь Пйотрові Гурському – «так, що його обличчя стало подібним до будь-якого іншого, лише не людського лиця».

Горовіц сидів тепер в ув'язненні, чекав суду, а Госька носила йому його улюблені кнедлі, іноді навіть із фляками. Огрядна, широка, з животом, що випинався вперед, немов клунок шматтяра, з викоченими світлими очима, з важким подихом, вона поволі брела Липовою у напрямку Сапіжинської, до ратуші, неподалік від якої тримали різних ошуканців та авантюристів. Коли я її бачила, то думала про стежки, якими ходить людина. Про те, що хтось водить «дівок різного калібру» і розділяє навпіл ноцники, які одвіку були одним цілим, а інший, хрипко дихаючи і пітніючи, до останнього носить передачі з кнедлями і тютюном.

Якщо повернутись до нашої весільної подорожі, до термальних джерел у Будапешті, то кілька годин, які я провела там наодинці, були найпорожнішим і найтягучішим часом мого життя. Я не змогла всидіти в тісній і гарячій купелі, звідки щойно від мене пішла Аделя. Накинувши свій шлафрок, я брела з однієї зали до іншої, аж доки не вийшла назовні, у лютневий морозяний день, навіть не відчувши, як холод обпікає мою розпарену шкіру. Я занурилась у воду і попливла вперед, у густу пару, що стелилася над плесом, оминаючи групи людей, які вели бесіди незрозумілою мовою, проте розмови ці, здавалось, обертались лишень навколо розлуки і смерті. Така у них мова, що тут поробиш.

Кілька разів траплялося щось украй неприємне: хтось невидимий, але настирливий, доторкався до мене під водою. Мене пересмикувало, я здіймала фонтани бризок, утікаючи. Чиясь нікчемна рука вхопила мене за плече.

Але щось гірше за ці слизькі доторки чекало на мене попереду. У хмарах пари височіла скульптура: лебідь притискав маленьку голівку на довгій шиї до повних грудей Леди. Звідкілясь порскали дрібні краплі холодної води. У мене потемніло в очах, я пірнула під воду – і попливла назад, палко бажаючи зуміти більше не випірнути. Я не бачила їхніх обрисів, але точно знала, що там, за скульптурою, у примарній імлі ворушилися темні тіні моїх супутників.

Багато змінилося з того часу, усе заспокоїлось. Навіть дивно згадувати, що наприкінці подорожі я була переконана: це кінець, ми з Аделею більше не будемо разом.

У фіналі подорожі я просто втекла від них на Пратері. Вибрала собі одну з бічних алей і побрела нею вперед, спершу дослухаючись, як серце гупає десь позаду вух, тисне на горлянку, не дає дихати, почуваючись нечемним псом, який втік від господарів. Потім вийшла на берег Донауканалу. Порівняно з Дунаєм він видавався таким спокійним і маленьким, тихим, сором'язливим і невибагливим. Не знаю, як довго я дивилась на воду. Думки пропливали дедалі рідше, розвіювались, мов пара над термальними купальнями в Будапешті. Просто текла вода. Просто сонце починало опускатися до небосхилу. Просто зацімліли від морозу руки й ноги, змерзло обличчя. Але всередині палахкотіло щось теплим вогнем, і певної миті я

зрозуміла, що посміхаюсь. Чим я не така, як цей канал. Чим я не Маленький Дунай. Течу собі, люблю Аделю.

До готелю я повернулася стишена й заспокоєна. Петро розчахнув двері покоїв, почувши мої кроки, приглушені ворсистим килимом. Він мовчки пропустив мене досередини, пильно вдивляючись в обличчя. Я йому посміхнулась. Він не відповів посмішкою, але в темних, глибоко посаджених очах я розгледіла новий вираз: зацікавлення і м'якість.

Впустив мене до Аделі, з вдячністю подумала я. Тепер він вирішуватиме, хто може до неї підійти. Так є.

Аделя ображалася. Лежала під периною, з холодним компресом на голові. З гнізда її розбурханого русьвого волосся стирчав тризубий гребінець із хрому і тонкого кольорового скла: цикада на гілці з вишневим цвітом. Очі Адєліні – зворушливо підпухлі від сліз, рожеві. У мене стислося серце. Я мало не засміялася вголос, мало не почала співати. Стрималася, бо це б її розлютило. А коли Аделя гнівається, її так просто не заспокоїш. Вона тоді як дитина: спробуєш розважити – кричить, лагідно заспокоюєш – плаче, гримнеш – гордо відвертається, а тоді жбурляє у вікно порцеляною жирафою.

На моє запитання Аделя відповіла, що в неї мігрень. Вказала рукою на мої речі, розкидані по підлозі, на сукні, білизну, вивернуту на м'яких фотелях, нічні сорочки, і пояснила, що намагалась знайти свою настоянку з пурпурових ріжків, краплі валеріани та беладони. Що їй слід тримати такі життєво необхідні речі при собі і не залежати від інших, бо інші зникають і з'являються, коли їм заманеться, а ти тим часом віддаси Богові душу або збожеволієш від болю, і ніхто за тобою не заплаче, і слізки не зронить.

Вийнявши з дерев'яної скрині з широкими шкіряними пасками, обтягнутої всередині темно-зеленим сукном, пуделко з ліками, я мовчки накрапала до срібного келишка фіолетову настоянку з ріжків і піднесла Аделі до рота. Не дивлячись на мене, Аделя підвелась і вихилила рідину, гірко скривившись.

Я вирішила не вказувати їй, що спеціальне горіхове пуделко з ліками, яке використовував для подорожей ще Адєлін батько, доктор Анґер, фізик повітовий і міський, я поклала до Адєліної скрині, а не до своєї.

Натомість сказала таке: «Неправда. Мені було б за тобою страшенно тоскно, Аделю. Я ночувала б на твоїй могилці. Засадила б її мушкателькою – червоною, білою і рожевою. Петро вирізьбив би найкрасивішого і найпечальнішого янгола з безнадійно спущеними крилами, у тонкій сукні, схожий на морську піну, з вінком із лілій на голові».

Аделя стиснула від злості кулаки і відвернулась. У великому люстрі на півстіни у позолоченій бароковій рамі, я побачила, що Петро стоїть на порозі, за моєю спиною, і посміхається. Я всміхнулась люстрові і зустрілась поглядом з очима Петрового відображення.

Тобі є чого в мене повчитись, пане-добродію, подумала я задоволено. З нею не так уже й просто. Ти мене теж потребуєш.

Я вийшла розпорядитися, щоб Аделі приготували свіжого міцного чаю, добре солодженого. Щоб принесли покраяної цитрини, мигдалевого киселю на молоці і льоду.

А коли повернулась, зрозуміла, що тепер нас буде троє, і кожен мусить це прийняти. Так є.

Накидаю грубе вовняне пальто з овечим коміром, взуваю гумові велінгтони, беру обидва ноцники і виходжу назовні. Просякле вологою повітря висить над землею сірими клаптями, у дворі – по коліна застиглого болота, змішаного зі скиртами ствердлого на камінь брунатного снігу.

Треба буде купити піску і засипати двір, думаю я. Інакше, коли нарешті стане тепло, ці багна засмокчуть нас під землю одним довгим палким цілунком.

Перед віллою, на хіднику вулиці, стримлять дві липи. Від сірого гранітного ганку з п'ятьма широкими сходинками до цих лип веде доріжка, викладена пласким камінням з дна Бистриці-Солотвинської. Коли потепліє, Аделя збирається розбити обабіч доріжки дві клумби, тому вона не зрадіє моїй ідеї з піском.

Дивлюсь на віллу, до якої досі не можу звикнути. Петро вибудував її на місці нашого старого дерев'яного дому, який доктор Анґер абияк відновив після пожежі.

Доктор знайшов Петра Сколика на двадцяті річницю смерті дружини. Хтось розповів: є молодий майстер, що недавно повернувся до міста після навчання в Академії мистецтв у Відні – «кажу вам, докторе, він творить чудеса!»

Петро винаймав стару дерев'яну хату на Семирадзького, там протікав дах, а під підлогою копошилась галаслива шуряча колонія. Хата була розташована відразу навпроти газоні і мала в собі також і привабливі риси: незвично великі вікна, які дозволяли Петрові використовувати її як малярську майстерню, а також сад, що з несамопитих та буйних непогамованих зарослів переходив у задбані склярні, оранжереї, клумби і грядки міського садового закладу.

До роботи Петро завжди був спраглий, як до жаданої жінки. Щойно отримавши замовлення, заходився робити надгробок на могилу пані докторової. З такого чистого мармуру, що брила його видавалася напівпрозорою, наче уламок льоду з верхівки Альп.

Коли докторові випадала вільна хвилина, він брав фіакр і вирушав на Семирадзького. Вузькою стежкою огинав хату, щоразу дивуючись, як же тут можна жити, і пологим схилом спускався вниз, чавлячи взуттям перестиглі сливки, з усіх сил намагаючись не послизнутись на драглистій м'якоті, яка під палючим сонцем сама по собі вже перетворилася на мармуляду. Мармуляда чигала на доктора всюди.

Таким надмірно обережним доктор став після випадку, коли, не втримавши рівноваги, гепнувся і поїхав додолу, неначе на лещетах, підминаючи під себе густу і високу траву, марно намагаючись хапатись за неї руками, натомість ранячись об її гострі пера і зриваючи жовті пухнасті голівки кульбаб. Весь обплутаний диким хмелем, внизаний реп'яками, вбраний у ще донедавна бездоганний ґарнітур-трійку з візерунком в «ялиночку», у білій сорочці зі штивним коміром, доктор, загубивши своє солом'яне канотье, вкотився на галявину біля великої склярні з помідорами. На цій галявині Петро обережно визволяв з мармурової брили докторову дружину.

Відтоді доктор ішов стежиною обачно, наче щойно навчився ходити. Навіть купив собі ціпка зі зручним округлим руків'ям. Щоразу він хвилювався так, аж пітніли долоні, так, ніби йшов на перше побачення. Щоразу в грудях і шлунку клубочилось солодкаво-нудотне передчуття, викликане інтригою: яку частину його Терези відкрив сьогодні Петро? Ще одне пасмо волосся, летке, мов тополиний пух, розслабленість в кутиках вуст схиленої набік голови, випуклу жилку на скроні, яка, здавалося, навіть билась, якщо пильно придивитись, затамувавши подих?

Камінь, розцяцькований темними крапками, Петровими позначеннями, лежав на дерев'яному помості, біля задньої стіни склярні. Петро недаремно вибрав це місце: сюди було прокладено дорогу, якою приїжджали запряжені кіньми вози, щоб вивозити помідори. Тож він цілком розсудливо вирішив, що цієї можливістю можна скористатися й у випадку його скульптур.

Він тупцював навколо брили, енергійними точними рухами постукуючи молотом по долоту, на обліпленому пилом обличчі утворювалась маска зосередженості й напруги, покреслена глибокими зморшками на чолі, між бровами, у кутиках очей. Шматочки мармуру кришилися й відпадали, тонкий струмінчик пилу, неначе дим, здіймався в повітря.

Підсмикнувши вузькі штани так високо, що аж ставало видно підтяжки шовкових шарпеток, і намагаючись не дивитись, на що перетворюються ще годину тому лискучі, напуцовані шкіряні черевики з вузькими носачами і вставками з сукна, доктор Анґер сидів на краєчку високого пня і, зачаровано стежачи за Петровими рухами, розповідав про дружину.

Про те, що вона плакала з будь-якого приводу: і радісного, і сумного, і просто так, несподівано – чи то небо захмарилось, чи то сусідська служниця знову завагітніла невідомо від кого, чи запрошені гості похвалили печеню, яку приготувала господиня дому. Про те, як персики їла ложечкою. Як гаптувала якісь паскудні візерунки. Як довго він воював із нею, пояснюючи, що корсети шкідливі, що вони здавлюють нутрощі, змінюють їхню форму і розташування, і саме вони можуть бути причиною її неплідності, а вона впиралася, бо як можна навіть думати про такі непристойності. А потім таки погодилась – надто вже хотіла мати дітей, тільки на костюмовані бали та прийоми одягала легкий корсет, просячи стягувати його впівсили. Про те, як, повертаючись зі шпиталю пізно ввечері, він тихенько стукав до дверей її покою і прислухався до шурхотіння постелі і до її тихого «Дуже прошу», як входив до темного приміщення зі свічкою в руці, підходив до ліжка, в якому серед пухких перин і подушок лежала вона, ніжно усміхаючись, – «Зовсім така ж, як і тут», – і доктор схвильовано вдивлявся в мармурове обличчя, вилиці якого Петро ювелірними рухами поправляв різцем.

Доктора вже кілька років немає на світі, а мармурова Тереза солодко спить серед подушок і перин на своєму камінному ложі під пірамідальними липами цвинтаря. Її голова розслаблено лежить на правому плечі, тонкі руки спочивають на зім'ятих складках постелі. У головах розпачає скорботний янгол: притискає руку до чола, заковчує очі до неба. Янгол дивний: його гострий жаль незрозумілий, адже красуня нічим не виказує болю й нещастя. Навпаки, в її обличчі стільки умиротворення та спокою, що хочеться вдивлятися в нього нескінченно, поки відлуння цієї тиші не проникне й до тебе всередину.

У цьому й полягає Петрове вміння: він не просто видобуває з каменя дивовижну форму, витончену й реалістичну, химерну та досконалу. Щось у цій формі примушує зупинитись і завмерти. Припинити дихати, думати, розриватися від емоцій. Ти бачиш перед собою холодний камінь, який залишиться таким довго, так довго, що ти й уявити собі не можеш. Так довго, що ти вже встигнеш стати яблуком, конем, рікою, рибою, а камінь залишатиметься каменем. А потім може статися так, що часточки каменя й риби також стануть частинами чогось іншого: цибулиною квітки, електрикою, іншою людиною, врешті-решт. Це ніби кола на озері. Хмари, які розчиняються в небі, як акварельні фарби у воді. Кам'яний пил, що здіймається в повітря від ударів Петрового долота.

Не встигла я й оком змигнути, а Петро вже вчашав до нас, ніби до рідного дому. Аделя під час його приходів усе мусила бути десь поруч: то пива підливала їм із доктором Анґером до кухлів, то приносила смажений згливівий сир, начинювані яйця і канапки з язиком чи сомом – що в домі було найкращого. Якщо знала наперед, що того дня прийде Петро, застеляла стіл чистим, хрумким від крохмалю обрусом, плела якісь зорі й кулі з папороті, дубового листя, моху, дикого винограду, прикрашаючи ними таці та глеки. Просила, аби я її гарно зачесала: «Стефцю, щось я нині зовсім розчіхрана, мене навіть тато злякався». Робила вигляд, що все це просто так, що їй заманулося одягнути сукню з атласу, пошиту для костюмованого балу в театрі, зі звичайної собі примхи, і, раз по раз зазираючи в дзеркало, морщила носика: «Страхоття».

Ох, як я злостилася, як ущипливо кепкувала з неї, що вона не раз навіть плакати починала, по чім я картала себе і шукала способів замаскувати червоний ніс та підпухлі від сліз очі (правду кажучи, завдяки цим сльозам вона ставала ще гарнішою, два сумні місяці світилися печально і безборонно). Всім своїм видом показувала роздратування, а коли пан доктор запитували, у чому ж річ, чому я не в гуморі, це викликало у мене таке бурхливе обурення і могутні емоції (адже ж не могла я прямо відповісти на це запитання), що я не витримувала, виходила зі світлиці: засліплена, зла, самотня, розірвана на частини своїми жалями, любов'ю, образою. Вігла в зарослі бужку, кидалась на землю і мовчки лежала, нічого не бачачи, не розуміючи, чекаючи, що западусь у прірву разом із цим немудрим

світом. Тоді особливо нестерпні жалі брали мене від думок про мій спалений дім, який стояв колись на цьому місці, про маму, якої я не пам'ятала, якої ніхто вже не пам'ятав, і не було навіть найменшого шансу на те, що образ її буде вирізьблено в камені. Цей невидимий образ болісним згустком, немов крововилив, проступав тільки в моєму серці, прищиплений до нього гіркотою та самотністю.

Усе, що залишалось мені робити – тремтячими руками швидко розплести коси, пустити їх вільно додолу. І коли вітер починав бавитись ними і вони пухнасто пестили мої щоки, спину, шию і плечі, тільки тоді я починала заспокоюватись.

Проте часом, геть невидюча, я кидалась кудись вулицею, і так одного разу мало не загинула під возом, яким розвозили нафту з рафінерії братів Габерів – досі пам'ятаю тих кілька гострих ударів, які мовби прошили тіло навиліт, пром'яли наскрізь, роздробили і перемололи все всередині, пам'ятаю, як покотилась до хідника, вся в липкому болоті, лежала в ньому обличчям вниз, розірваною щокою на гострому камені, і не могла ворухнутись.

Тепер згадати про це смішно й соромно. Чому було так заздрити? Ми з Аделею – не подруги, не сестри. Немає такого слова, що могло б описати зв'язок, яким ми зшиті.

Я леліяла у своїх думках малого підступного паразита, плекаючи його з недопустимою ніжністю: сподівалась, що коли Петро довідається про Адєлину неплідність, успадковану по матері, знеохочений, відступиться набік, звільнивши для мене трохи більше мого власного місця.

Доктор Анґер розповідав, що Терезі вдалось завагітніти лише дивом, що він сам не знає, як це сталось, тому що шансів не було. Так само не було жодного шансу в Адєлі – крім дива, віру в яке звели нанівець доктори Воднецький та Ріхтер, спеціалісти з жіночих недуг. А вони свою справу знають: один вчився у Кракові та Берліні, другий – у Відні. Найновіші методи хімічних і мікроскопічних досліджень підтвердили, що Адєля не може мати дітей.

Я тримала її за руку, змінювала мокру від сліз пошивку, робила компрес із холодного огіркового соку, щоб зняти припухлість обличчя, незважаючи на її протести й відразу, витискала сік із сирого м'яса, приправляла його яечним жовтком і ложкою окропу та пекла голубів, куплених у Пінкаса Ріттера в будинку міського базару (печені голуби добре відновлюють сили недокровним). Я вже мовчу про обов'язковий у випадках людської слабкості Maria-Theresienbouillon, приготований за переписом, який склала сама цесарєва і який, правдоподібно, написаний її власною зацною рукою й оправлений у коштовну рамку, під скло, висів у кухні Гофбурґа. (Бульйон був улюбленою стравою Франца-Йосифа I. Однак, відвідуючи в осяйній своїй милості Галичину, найясніший монарх неодноразово відмовлявся від нього на користь червоного борщу на підчеревині з грибами, квасолею і часником).

Отож, обслуговуючи Адєлю з усією старанністю, так смиренно і покійно, ніби вся істота моя складається з одного лише служіння, сама я почувала – ні, не радість, як я можу радіти з нашого спільного горя – але заспокоєння: так є. Адєля не може мати дітей – і це несправедливо: її делікатні руки створені для того, щоб пестити маленькі голівки, ніжний голос – співати коліскові на ніч.

Я дітей мати не хочу, і то ніколи в житті: я вже маю кого любити, і любов моя така полум'яна, як той вогонь, якого теж вистачило колись на півміста, коли пожежа забрала наших з Аделею матерів. Моя любов неподільна, непорушна. Її не вистачить вже більше ні для кого.

Так є. Так просто є.

А Петро – його воля вибирати: Адєля не може стати матір'ю його дітей, не може сповнити обіцяного, ніхто не судитиме його, коли б він відступився від неї. Інші люди судитимуть, але тільки не ми з Аделею.

Так думала я про Петра і відчувала до нього мало не ніжність. Він був гідною

парою Аделі. Нічого злого ми від нього не зазнали.

Петро нікуди не відступився, як стояв твердо обома своїми кам'яними ногами на землі, втримуючи її у рівновазі, так на ній і залишився. До Аделі він не змінився. Зате вона змінилась до нього: тепер у її погляді світилась така собача вдячність, що мені ставало прикро і нудно. Під час вечері вона клала свою долоню на його велику згрубілу руку, ніби аж тепер вони по-справжньому поділяли щось спільне, аж тепер стали по-справжньому близькі.

Ніби замість того, щоб дати життя третій людині, вони повірили, що самі стали однією-єдиною істотою.

Тоді Петро і почав будувати той будинок, на який я тепер дивлюсь, коли раннього ранку стою на вулиці Липовій.

Будинок виростає з землі, мов величезна слимакова мушля, яку відкопуєш на городі. Будівля ніби й прямокутної форми, але завдяки нечітким хвилястим формам та опуклостям справляє враження відображеної в кривому дзеркалі. Під комірцями черепичних піддаш – видовжені вузькі віконця і схожі на вишивку візерунки з дрібних лискучих керамічних кахель: рудувато-коричневих, сіро-зелених, синіх. Вони звиваються і на основних стінах будинку, обплітають вікна і двері, оздоблюють колони, виступи, арки.

На наш будинок дотепер приходять дивитись роззяви. Так триває вже довго, відколи з фундаменту почали виростати химерні витвори. Я вже й не дивуюсь, коли, замішуючи тісто чи переціджуючи якусь трав'яну настоянку, зауважую навпроти вікон капелюшки і капелюхи, парасольки з мереживом і елегантні ціпки, націлені в мій бік. Останніми роками в нашому місті почали будувати інакше: дерев'яні халупи горять і валяться, їм на заміну приходять міцні кам'яниці з цегли, виробленої на модерній цегельні Урмана; часто вони також мають башти, арки, колони, ковані й гіпсові прикраси, мозаїку й кольорові шиби з каштановим листям та павичевими перами. Але всі ці будинки стоять на своїх місцях, як їм і належить. А наш будинок – схожий на марево, яке от-от розвіється. На хитрий магічний трюк, який несила розгадати.

Будинок має таємницю, про яку перехожі навіть не здогадуються. Позаду комина, з протилежного боку від вулиці, надійно захована за кронами лип, сидить кам'яна жінка, вирізьблена зі світлого пісковика, в якому при певній погоді (коли сонце не надто яскраве) починає рум'янитись рожевий відтінок – ніби під шкірою пульсує кров. Погляд жінки звернений до неба. Руки – простягнуті вперед в очікуванні чи проханні. Волосся – розвіяне і непокірне. А потилиця і верхня частина спини – порожністі: такий був той камінь, з якого Петро зробив її. Сам він називає її «жінкою-глемом», і спостерігає за нею знизу, з нашого салону, крізь скляну стелю, ще одну його примху.

Частина стелі в салоні – із кольорового скла. Петро каже, це карта зоряного неба: усі відтінки синього, розмежовані мідними перетинками, золотисті та прозорі скельця між ними, які вкладаються в сузір'я. Є полум'яна комета з хвостом. Є планети – теж блакитні та фіолетові, майже чорні, і червона, і плямисто-брунатна, і золота. Крізь це скло світить сонце, розсіваючи по нашому модерному салону, по меблях з кольоровим лакуванням чудернацькі плями. Бліде сяйво місяця робить картину геть примарною.

Петро каже, що почав думати про це під час свого навчання у Відні – ним завдячував батькові, який перед смертю продав клапоть землі в селі Пасічній, де тепер проходить залізнична колія.

Те, у чому ми живемо, – будівлі, одяг, меблі, посуд, може не тільки служити нашим потребам. Водночас вони не конче мусять бути такі дорогі і прекрасні, що перед ними маліш і скручуєшся, як опалий лист. Усі ці предмети здатні бути продовженням думок і почуттів, розмовою, запитанням, твоєю власною відповіддю.

Але найкраще – їхня необов'язковість. Адже зовнішнє буяннє все одно зводиться до однієї-єдиної точки, якою ти є. Точки, що тяжіє до порожнечі.

З того пункту вулиці, де я стою, наша вілла схожа на скрученого кільцями змія з десятком лукавих голів. Кахлі виблискують в денному світлі, як луска з коштовного каміння.

Сам Петро називає віллу «підводним палацом». Каже, що візерунки – то морські течії і стеблини водоростей, а паші вікон – голови риб та глибоководних створінь, які нас охороняють. Каже, що мріяв стати мандрівником-мореплавцем, але так насправді й не певен, чи те море існує, чи то не байки.

У такому разі, кажу я, це не підводний палац, а затонулий корабель.

Але й справді – мінячись та виблискуючи на сонці, розчиняючись у сутінках, в осінньому тумані, ранковій імлі чи мжичці, – наш будинок погойдується і ніби тече. Це основне і найглибше враження: він кудись рухається, не стоїть на місці, не вростає в землю, як стається з усіма нормальними будівлями, що підкоряються земним законам. Погойдується в такт із вітром, гілками бузку і лип, звивається, танцює.

Здається, зараз розчиниться у повітрі. Тепер ще тут, а за мить – зникне безслідно.

Я розпалюю кухню, викладену світло-зеленими новими кахлями, привезеними з Косова. Поки кухня нагрівається, неспішно підмітаю підлогу при світлі газової лампи – денного світла ще недостатньо, тож я не певна, чи бруд вимітаю з закутків, чи зіжмакані клапті нічного мороку.

Колба лампи вже знову вкрилась кіптявою, зітхаю про себе я. І нафта таки смердить дужче, і запалений гнотик згоряє швидше, як звичайно. Не інакше – тепер і ми впіймались на той швіндель[23 – Швіндель (діал.) – шахрайство, ошуканство.] із нафтою, про який останнім часом стільки пишуть в газетах. Хоч я й ніколи не купую нафти в Грайслернях[24 – Грайслерня (діал.) – бакалійна крамниця.], ніколи не ходжу до дрібних складів – та невже ж навіть брати Габери взялись за шахрайство? Якщо так, я не знаю, куди котиться цей світ.

У бляшаній кулі, вкладеній до отвору кухонної бляхи, я спалюю кавові зерна. Тим часом ставлю готуватися більшу ринку з посоленою водою на вівсяну кашу і меншу – на трійко вчорашніх яєць, білі боки яких трохи виступають на поверхню.

Яйця варяться в окропі хвилини дві, я ложкою виймаю одне для себе і кладу до чарочки. Інші два залишаю в окропі, відсунувши ринку на край гарячої кухні.

[18.VI]

Розділ 4

Аякже – вибудувати то вибудував, але доглядати за будинком він не годен. Ні, йому важливіше тепер різьбити круглошохих серафимів із закопченими губами для каплиці Воскресіння Христового у карному домі, аніж дбати, щоб його власний будинок не перетворювався на дірявий друшляк. Навіщо завертати собі голову – є для того служниця, вірний пес. А він і так фест хазяїн. Я вже мовчу, що без нього не буде ні цвинтаря, ні катебри, ні церкви в Княгинині, ні шести каплиць у Станиславові, ні самого Бога.

І я ходжу з рання до вечора, змінюю цебра, до яких крізь дах натікає дощова вода – ніби іншої роботи не маю. Ніби не я маю готувати їжу, прибирати в будинку, носити обід Петрові (то до катебри, де він досі щось доробляє, то до в'язничної каплиці), купувати продукти, робити Аделі лікувальні масажі, начинювати для неї яблука цвяхами, щоб хоч якось полегшити її страшну анемію.

Петро лається на робітників: «Шляк би їх трафив, тих андрусів[25 - Андрус (діал.) – те саме, що «батар» – хуліган, авантюрист, гульвіса.]». А що тепер вже їм скажеш? Лови вітру в полі. Тим більше, що зливи цього місяця перестали бути зливами. Вода просто стоїть у повітрі, вдень і вночі, і підводні течії луплять по даху і стінах, розгойдують дім, ладні от-от вирвати його з корінням.

Прокидаєшся вранці – а надворі вже вечір. Небо затягнуте сизою шкаралупою. Ми наче всередині величезного зігнилого яйця. Одяг і білизна, постіль, скатертини і важкі оксамитові штори вологі, хоч викручуй. Монотонне шкварчання дощу не припиняється ні на мить, проникає і в сни, і в думки – на небесній пательні безперервно хтось смажить небесну цибулю.

Мабуть, відчувши, що наш світ от-от загине у хвилях нового Всесвітнього потопу, Петро запросив до нас на обід пароха церкви при цісарсько-королівському карному домі, отця Йосифа, про якого в нашому домі тільки й мови останнім часом. Рідко коли хтось так припадає Петрові до серця. Як по правді – то мені ніколи не доводилось чути, щоб Петро про іншого чоловіка говорив із таким теплом у голосі, і щоб очі його світилися так м'яко, лагідно та схвально.

Зазвичай із чоловіками – і з хлопами-будівельниками, і з банківськими урядовцями – Петро стає холодним і гострим, як сталеве лезо. Здається, наткнувшись на його погляд – і з рани засочиться кров. Бувало, я спостерігала, як він жартує з євреями-крамарями чи з руськими візниками: ніби ласкаво дозволяє зняти зі своїх плечей кожуха. Часом прийде до нього польський шляхтич, щоб замовити гробівцець на могилу тещової, земля їй пухом. Петро вийде назустріч із долотом в руці, припорошений мармуровим борошном, сорочка на спині роздерта – а вигляд такий, ніби ніяк не може надивуватись, чому це відвідувач не припадає перед ним на коліна і не цілує в руку.

До жінок він поблажливіший, навіть до розтелепаних перекупок на Рибній площі, навіть до сусідських роззявлених служниць, навіть до товстенної Госьки, чії очиці водночас перелякані і злі.

Хотіла б я розгледіти, що він бачить, коли дивиться на Аделю. Чому так напружуються його щелепи, чому ще дужче виступає наперед його чітко окреслене підборіддя, чому рогики його очей якимось м'яко темніють, чому їхній колір стає чорно-синім, як колір закарпатських сушених сливок, чому вони починають волого лисніти, ніби пускають в'язкий солодкий сік.

Кого він бачить на її місці – якесь язичницьке чудовисько, сирену, русалку? Богиню з левиним задом і торсом та головою жінки? Ангела, цнотливого й напівпрозорого? Чи свою мармурову скульптуру, яку звільняв із безформної брили ночами і днями, збиваючи до кісток руки, наповнюючи легені брудом і пилюкою – і ось її кам'яна мертва блідість раптом запульсувала кров'ю, подих наповнився людською солодкавістю, у кутиках вуст засріблились тонкі павутини слини... невже її?

І кого він бачить у мені – сколопендру, плюскву, блощицю? Якусь нав'язливу присутність, яка замість того, щоб безшелесно полегшувати життя, не допускаючи у нього дрібних неприємностей – кіптяви, несвіжої білизни, несмачної їжі – непрохано вторгається у його існування, стає на перепоні плинному руху течії, мов сплутаний підводний корінь, підступна каменюка з гострими краями, роздуте глевке тіло утопленика.

Чому він проходить повз мене, ніби повз порожнє місце, де заносить неприємним душком? Чому уникає до мене звертатись напряму, передаючи свої розпорядження Аделю? Не дай йому Боже мимохідь торкнутись мене – він відсахується, як кінь, якому з очей несподівано здерли шори. Якщо вже мусить-таки на мене глянути, то звужує очі у вузькі щілинки, міцно стискає губи. Слова цідить крізь зуби, ніби крізь сито.

Поводиться так, наче це не він прийшов у наше з Аделю життя, поки я мовчки й покірно відійшла набік, згорнувши себе, мов килим, – а навпаки.

Що я зробила йому? За що він так мене не терпить?

І яка ж у мене нікчемна натура! Замість того, щоб податись світ за очі – у монастир, у компаньйонки якійсь старій панні чи на іншу службу – я нескінченно терплю ці приниження, пережовую свій біль і тиснуся по кутках, як всоте побитий собака, який облизує руки господареві. Але як я піду? Як покину Аделю? Адже ж вона пропаде без мене! Безпорадна і квола, з вічною анемією та мігренями, нездатна навіть яйця на м'яко собі зварити, вона загине, зачахне або, що найімовірніше, через неспроможність давати собі раду навіть у найпростішому зазнає якогось страшного каліцтва чи спричиниться до жахливої катастрофи: спалить будинок, обвариться окропом, відітне собі руку сокирою і стече кров'ю. Чи просто засохне від туги за мною.

Та що би сказав доктор Анґер, якби зачув про нашу розлуку? Доктор Анґер, який, помираючи, прохрипів до мене здерев'янілими, ніби вимашченими вапном, порепаними устами: «Ви з Аделею – як два дерева, що сплелися стовбурами. Подумай про неї, подумай про своє життя. Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделі служити».

Кінець фрази я вже радше відгадала, ніж почула – у кутиках докторового рота виступила піна, обличчя посиніло. У його запалих грудях щось заклекотіло – я, налякана, заплющила очі, а він так боляче стиснув мою руку, що аж затріщали кістки. Коли за мить я на нього поглянула, доктора поруч уже не було. Замість нього лежала якась висушена лялечка в докторовому одязі, з борідкою на паляниці потрісканого старого тіста – і тільки останні його слова відлунювали в моїй голові, просякаючи в кров. І дотепер вони пульсують у моїх венах, дотепер серце жене їх уперед і вперед, змушуючи щодня проробляти десятки справ, по колу, по колу, і кожна з них – як молитва за мою Аделю.

Ось тому, коли Петро сказав, що запросив до нас на обід отця Йосифа з їмостю (бідолашка страждає від падучої), і Аделя по-дитячому радісно засміялась (бо їй від життя тільки те й потрібно, що гостини й балкони) і запитала в мене, що я приготую пишного й спеціального, я на якусь мить замислилась, а тоді пообіцяла їм запекти ливів, начинених по-французьки: по-перше, сказала я, мені добре відомо, як шанують рибні страви слуги Господа, а по-друге – завдяки повені тепер повсюди стільки свіжої риби, що гріх цим не скористатись; хоча якби ми були достатньо ощадливі, то все ж зачекали б іще трохи, аж поки лини не почнуть запливати нам у вікна. Петро вищирив свої хижі зуби і зайшовся реготом. А я продовжила далі (щоб йому не було аж так весело): за якихось кілька днів уже не треба буде ходити ні на ринок, ні на торговицю, до Рибної площі, бо щоранку знаходитимемо щук, ливів, коропів і навіть вугрів у цебрі, яке я підставляю під тріщину в скляній стелі.

Ми сидимо на ганку, мов під плавником морського чудовиська, і дивимось на сад. Точніше, це вже не сад – перед нами розлився став. У будинку стоїть задуха, хоч ріж ножем це густе нерухоме повітря. Ми повечеряли овочевим суфлетом і тепер їмо черешні з-під Сеґеда, які купив нині Петро. Він розказує про ті немислимо глибокі плетені з лози кошики, повні агресту, порічок, малини, суніць, про солодкий і свіжий запах ягід, привезених із південної Мадярщини, а тоді, знову вищирившись до мене і зблиснувши очима, каже: «Стефцю, мадярка розповідала, що в них скоро почнеться сезон винограду, не вистачає робітників. Ти б не хотіла собі заробити на посаг?»

Я мовчу.

«Чи ти думаєш, що зможеш виграти посаг від принцеси Гізели?»

Посаг принцеси Гізели – улюблена тема для жарту непогамовних дотепників, до яких зараховує себе й Петро. На честь шлюбу принцеси з князем баварським Леопольдом гміна Станиславова створила фундацію, яка призначає одній бідній, працьовитій та порядній дівчині, народженій у Станиславові, хоч якого б вона була віровизнання, посаг у 360 корон на рік. Як же тепер про це не говорити без угаву. Як тепер не кричати навздогін товстеленній Госьці, щоб вибирала вже вельон і сукню, бо шойно

її наречений Горовіц вийде з ув'язнення, як її оголосять переможницею конкурсу.

«А ти тільки й думаєш, як би мене вижити», – шепочу я, шпурнувши жменю черешневих кісток у воду, що підходить у рівень із ганком.

«Ая, Стефцю, – сміється він. – Хто ж мені тоді готуватиме суфлети і начинюватиме риби, які падають крізь діри в стелі? Ти ж мене не покинеш на Аделю! Я ж тоді з голоду помру!»

Аделя штурхає його в плече і ласкаво блискає на мене очима. Мовляв: Стефцю, не зважай. Ти ж його знаєш.

Ще б я на нього зважала.

Петро казав, що Княгинин повністю затопило, що вода стоїть у покоях, і – нема жартів – замість мишей там тепер копошаться жаби і тритони. Обидві Бистриці так широко вийшли з берегів, як ніколи ще не бувало. Люди, чиї будинки затоплено, вже понад тиждень живуть на дахах, обладнавши там собі нові тимчасові помешкання. Їхній одяг ніколи не висихає, вони не їдять теплої їжі, а повз них пропливають вирвані з корінням стовбури дерев, уламки будинків, хрести з кладовищ, загиблі тварини і люди.

Петро казав, що поруйновано стільки мостів, стільки гребель! Казав, що майже всюди не ходять тепер паротяги, бо колії розмито й затоплено.

А ще розказував, що працівники пошти, знудившись від бездіяльності, розважаються тим, що перечитують один одному вголос чужі листи і ставлять штампелі на листівках із краєвидами. Казав, розгорілась ціла афера і навіть у газеті про це написали.

Стовбури груш і яблунь мало не до половини занурені у воду, трава на дні перетворилась на водорості. Потужні косі струмені дощу б'ють об неспокійне чорне плесо, і воно кипить, гойдається хвилями, вибухає великими грубими бульбашками.

Стає трохи зимно, і Петро загортає нас із Аделею ковдрою, а сам сідає поруч, на долівку, зануривши ступні у воду. Я скручую для нього цигарку, він мугикає пісню, Аделя замислено перебирає його чорні кучері.

Завтра вранці мушу їхати по рибу. Одягну макінтош і велінгтони[26 – Макінтош – плащ із прогумованої тканини, яка не пропускає вологи. Велінгтони – прогумовані чоботи.]. Не знати, чи мій ровер[27 – Ровер (діал.) – велосипед.] проїде по тому дощі.

[19.VI]

Розділ 5

Станиславів не порівняєш ні з мурашником, ні з вуликом, ні з павутиною. У комах усе впорядковано і чітко, усе має власну причину і наслідок. У цьому місті теж є причини й наслідки, тільки вони так глибоко сплутані в хаотичний клубок випадковостей, що несила дошукатися тут жодної логіки.

Перша-ліпша дільниця – лабіринт із кривулястих вуличок, нерідко звужених настільки, що не кожен опасистий пан чи огрядна газдиня з об'ємними персами зможуть протиснутись. За такою затхлою горою, яка, здавалось, от-от мала закінчитись глухим кутом, раптом, як дощова бульбашка на калабані, розростається несподівана площа. Або навпаки: рухаєшся вперед вулицею і ні з того ні з ового впираєшся чолом у будинок, розташований просто посередині, та ще й під якимось чудернацьким кутом, та ще й наполовину, наприклад, спалений, та ще й зі старим садом, із капустою в городі, і з коровою, яка пасеться навпроти майстерні капелюшника.

Вулиця Липова – не така. Вона проста, широка й довга, має вигідні рівні хідники, вимощені теребовлянськими плитами, на яких під кожною розлогою липою – лава з кованими бильцями. Після вересня 1868-го Липова почала карколомно змінюватись: майже повністю позникали одноповерхові дерев'яні хати, криті гонтом, які займаються від найменшої іскри, натомість почали вигулькувати дедалі новіші двоповерхові кам'яниці з вигадливими елементами: шпилями й вежами, з флорентійськими вікнами, розділеними посередині малою колоною, із засксленими лоджіями, мозаїкою та вітражами. Звісно, вілла, яку вибудував Петро, вирізняється серед решти, як вирізняється серед селянок із порепаними руками і чорними обличчями блідолиця графиня в сукні з найтоншого мережива. І я не скажу, що мені аж так дуже подобається бути родичкою тієї графині.

Я вже мовчу, що весь поділ графської сукні заляпаний болотом, до того ж, його задирає поривчастим вітром, оголюючи обтягнуті шовковими панчолами аристократичні стегна (це я, звісно, про ту дурнувату скляну стелю, крізь тріщину в якій крапає дощ).

Коли я нині рано-вранці зібралася по рибу, дощ нарешті вщух, тож я навіть не одягала плаща – лишень гумакі і капелюха з широкими крисами. Я викотила назовні свого ровера марки «Duerkopp Diana», розуміючи, що їхати на ньому в ці багна – затія ризикована. Але, зрештою, ризиковано взагалі виїздити з дому в цю пору, сподіваючись не намокнути як хлющ, не загрузнути в болоті, не впасти, не виявитись змитим до однієї з Бистриць. Якщо ж мені судилося не повернутися нині додому і замість того, щоб привезти живих линів на обід для отця Йосифа, самій стати поживою для линів і безславно загинути – так тому й бути. Малоімовірно, що хтось на нашій віллі зі скляною стелею помітить мою відсутність.

Я сміливо затикаю свою довгу спідницю за пояс – щоб не плуталась у колесах – перекидаю ногу через високу раму і, однією ступнею впіймавши педаль, другою кілька разів відштовхуюсь від землі.

Липовою їдеться приємно: аж такої багнюки тут немає, теребовлянські плити з гідністю витримують повінь. Повітря, насичене вологою, здається приємним прохолодним нектаром.

Я мчу безлюдним хідником під мокрими липами, що вже обтрусилась від цвіту, але все ще продовжують солодково пахнути. Час від часу доводиться сповільнюватись там, де тривають роботи над артерією міської каналізації: тут трапляються і глибокі ями, на дні яких полискує темне багно, а краї із жирної глини готові от-от обвалитись додолу, мов кавалки розтопленого вершкового масла.

Краєм ока вихоплюю звичні вілли, прикрашені лкнетами й тимпанамі; фронти серед ряного липового листя, класичні портики й колони, ковані брами й балкончики. Іноді, маючи особливий настрій, я уявляю себе серед римських ренесансових палацків, якими інспіровані деякі з місцевих вілл. Ось триповерхова кам'яниця, довгу галерею якої головами підтримують скулені химери – у них вишкірені обличчя, навислі над ротами гачкуваті носи й загострені вуха, вони наче сидять навпочіпки на краю урвища, притиснувши рукою коліно до грудей.

А кам'яниця під номером 32 на перехресті Липової та Гіллера – ну чисто тобі «Palazzo della Cancelleria» (так каже Петро): вікна кожного з трьох поверхів, розташовані на спільній осі, відрізняються обрисами та розмірами. Вікна першого поверху, делікатно обрамлені, пропорційні та напівкруглі, розміщено на балюстраді підвіконня й увінчано пишним карнизом, спертим на консолі. Це школа імені Тадеуша Чацького; проїжджаючи повз, оминаю дітей із ранцями, які прямують на заняття.

На Липовій постійно зводять щось нове. Наприклад, купець Адлерсберг буде одночасно дві кам'яниці – тут мені доводиться навіть зійти з ровера, бо багнюки – мало не до пояса.

Під номером 16 – резиденція владики Андрея. Ця будівля у 80-х, здавалось, готова була розпасти на порох, вдова адвоката Пшибиловського зовсім її занедбала. Смійно було, коли граф Потоцький викупив будівлю й урочисто передав церкві. Мало

хто міг повірити, що віряни пожертвують достатньо коштів, аби її відновити. А бачиш – відновили, і в ній, до єпископа Шептицького, жили по черзі обидва владики Юліани.

Я уявила, що в цю мить, коли кочусь на ровері під пахучими липами, владики Андрей жує ранковий бішкopt і дивиться на мене з вікна свого кабінету.

Із зовнішніми сходами кам'яниці пані Щепанської, де міститься греко-католицька капітула, так і не вдалося нічого зробити: вони перекривають половину хідника, хоча радний доктор Катценелленбоген і вимагав від магістрату врегулювати цю прикру незручність. Але, очевидно, бурмістрові до того немає діла.

Навпроти починається будівництво греко-католицької семінарії. Землю купив і переписав для цієї потреби владики Андрей, дай йому, Боже, здоров'я. Як би йому посмакували мої бішкoptові тістечка з абрикосами! Треба буде спробувати передати якось Петром. Чи, може, навіть отцем Йосифом, коли нагодує його линами.

Я завертаю праворуч, на Собеського, мало не потрапляю під якусь бричку, чую лайку відразу трьома мовами і, вилетівши на протилежний хідник, намагаюсь якомога швидше дістатись саду Гізели. Навздогін мені лунають зойки українською, кпини польською і сичання німецькою.

Далі я вже неспішно кочусь охайними стежками поміж кругленьких голів катальп, повз тюльпанові дерева, листя яких схоже на відбитки фавнових ратиць, черпаю легенькими неприємний запах айлантового листя, а далі – мало не морозяну терпку свіжість туї та ялівцю. На лавках, скулившись, сидять заспані лахмітники. Двоє розчіхраних гімназистів шкварчать товстою папіросою, з якої стирчать нитки тютюну.

Сад закінчується, і я потрапляю на Сапіжинську, просто до дверей фризійсько-перукарського закладу з прозорими дверима. Крізь вітрини бачу ряди підставок для перук із плоскими обличчями, кілька великих люстер і руду клієнтку з ондуліновими кучерями, яка, найімовірніше, спить у кріслі, безпомічно відвісивши на обгорнуті пелериною груди нижню щелепу.

Їду вулицею Гославського серед генделів і крамниць, наповнених порцеляною, шовками, косметикою та парфумами з Англії і Франції. І раптом опиняюсь у зовсім іншому світі: ніби хтось різко змінив декорацію, поки я кліпала очима.

Назустріч мені йдуть молоді рабини у чорному вбранні з лискучого сатину, з-під якого разять очі білизною снігові смуги шарпеток; на головах у них – ярмолки, оторочені лисячим хутром. Вони завзято розмовляють між собою, сперечаються і кричать пронизливими голосами, жваво жестикулюючи, розмахуючи широкими рукавами своїх халатів, ніби вороновими крилами. Дехто зосереджено молиться, то здіймаючи руки догори, то притискаючи долоні до стіни синагоги.

Вулички тут щораз дрібнішають та звужуються, обсажені, мов грибами, присадкуватими дерев'яними будиночками. Будинки фаршировано крамничками, майстернями годинникарів, шевців, кравців. Я в'їжджаю в невидиму хмару тяжких пахощів: смердить часником, сміттям і козами. Кози часто живуть у помешканнях разом із цими убогими багатодітними родинами.

Доводиться зійти з ровера: надто глибока багнюка. Гумаки рятують: бреду мало не по коліна в калабанях, розлитих суцільними озерами. Мекають кози, галайкають діти. Там, де я проходжу, наче бризки болота, здіймаються заклики ганделесів, вуличних продавців, що стримлять у брамах зі своїми шміром, милом і повидлом, бритвами, щіточками, вінками цибулі й часнику.

Базар виявляється малолюдним як ніколи. Сьогодні до нас не дістались гуцули: дороги розмиті й затоплені, з гір у долину ніяк не зійдеш, поки повинь не скінчиться. Окремі селянки в цвітастих хустках сидять над кошиками овочів і фруктів. Іржуть коні, деś із протилежного боку лунають звуки жіночої бійки і сюрчання поліційного свищика. У наметі якась мадярка розповідає німецькою мовою, з якими пригодами її родина сюди дісталась: кобила втопилась, віз знесло течією,

довелося брести по плечі у воді й добрий кілометр нести на головах плетені кошики з ягодами.

Нарешті я підходжу до великих оцинкованих мідниць із живою рибою. Над ними сидить велика грізна єврейка і спритно плете шкарпетку на довжелезних спицях. Її чорна кошлата перука збилась на потилицю, але жінка, цілком поглинута своїм заняттям, цього не помічає.

Не помічає вона й того, що я вже кілька хвилин переводжу погляд із неї на рибу, від якої аж кишить у мідницях: в одній звиваються, мов черви, товсті чорні вугрі, в іншій кружляють у зачарованому танку невеликі шуки, у третій – де найтісніше – спазматично відкривають круглі роти лини із жовтаво-зеленавим відблиском та сріблясті коропи.

«Скільки хочете за линів, пані?» – запитую я.

Жінка піднімає на мене величезні темні очі, прикриті важкими повіками.

«За линів? – каже грубим, майже чоловічим, голосом. – Линів нині мало, лини дорогі».

«Як це мало? Таж кажуть, що рибу тепер можна ловити голими руками», – дивуюсь я.

Поруч хтось порскає сміхом. Але я не збираюся здаватись. Знаю я ці церегелі.

«То прошу йти і ловити рибу голими руками, пані, – спроквола каже до мене жінка і ліниво позіхає. – Я вам не заважаю. Там, де чути ті бабські крики, якраз дві такі самі панюньці посварились через коропа завбільшки з порося».

Навколо регочуть уже неприховано. А я мушу роздобути линів на обід для отця Йосифа, благослови його Господи.

«То скільки ви хочете за линів, пані?» – терпляче запитую я.

Жінка розвертається і гукає: «Велвеле! Іди-но сюди!»

З-за гори мішків виходить молодий чоловік – напевно, син сонної єврейки. Він без поспіху наближається до мідниць і нависає наді мною, дивлячись згори вниз. Хоч набагато молодший від мене, він має статечний, серйозний вигляд.

Його погляд справляє на мене якесь незрозуміле містичне враження: я раптом холону, серце починає битись часто й тривожно, зволожуються і тремтять долоні. Щось образливе та принизливе світиться в його очах, хоча м'ясисті яскраво-пурпурові губи й розтягнулись у приязній усмішці. Але я, замість того, щоб розвернутись і піти геть, стою, наче вкопана, нездатна відірвати погляду.

«Пані! – ніби з туману пливе до мене далекий хрипкий голос єврейки. – Чи вам справді линів давати, чи ви чогось іншого потребуєте?»

З великими труднощами переводжу невидючі очі на вишкірену єврейку, а тоді знову зазираю до риби. О, чим я тепер від неї відрізняюсь: так само нажахана, так само отупіла, так само, як і їй, мені бракує повітря.

Велвеле, король риб із шапкою смоляного волосся, присідає над мідницею, спритним рухом виловлює першого-ліпшого лина і показує мені. Риба з неймовірною силою смикається, вихиляється в обидва боки, намагаючись вирватися, але чоловікова рука міцно тримає цей лускатий м'яз – і я раптом відчуваю на собі його залізний дотик, і на мене наочує друга хвиля паралічу.

«Убити?» – запитує Велвеле.

«Прощу?» – лякаюсь я.

«Рибу забити?» – спокійно повторює Велвеле.

«Ні, дякую. Не треба».

Так він вибирає для мене чотирьох красивих линів, зав'язує їх у полотняний мішок і кладе до мого кошика на ровері.

«А пані вже не питає, скільки Велвеле хоче за рибу?» – цікавиться його мати.

«О, так! Скільки ви хочете за рибу?» – вигукую я.

«Дві корони сорок ринських за кільо, – чемно відповідає Велвеле. – А тут буде цілих два кіля».

Я починаю шукати пулярес[28 – Пулярес (діал.) – гаманець.], ніяк не можу пригадати, куди ж його поділа. Потім з такими ж труднощами відлічую гроші. Дякую зо п'ять разів, намагаючись ні з ким не зустрічатися поглядом, і, шпортаючись, мов сновида, рушаю до виходу з базару. Там перечіпляюсь за якусь дурнувату діжку і з брязкотом падаю на ровер, обличчям у калюжу. Риба якимось чином звільнилась із мішечка і тепер, нервово підстрибуючи, тріпається у багнюці.

Велвеле допомагає мені підвестися, піднімає ровер і спирає його до стіни, а сам спокійними рухами складає линів назад до торбини.

«Треба було, щоб я забив їх для пані», – ніжним голосом каже він, подаючи мені якусь перемашену хустинку.

Не знаю, як мені вдається втримати сльози тяжкого приниження, які палять горло. Не знаю, що то за чари, що за чорна магія, що за дурнуваті штуки, що з нормальної жінки на рівному місці зробилось якесь беспорядне опудало.

Тепер сиджу в салоні, над цебром із линами – зі скляної стелі знову тече вода. Паде дощ. І я плачу, але гіркоти не меншає.

[23.VI]

Розділ 6

Вже навіть сни віщували, що нічого доброго вчорашній день принести не зможе. Наснився єврейський юнак Велвеле, продавець риби.

Це, напевно, після того, що напередодні я мусила линів забивати і, дивлячись, як вони кружляють один навколо одного за кілька хвилин до страти, шкодувала, що не погодилась, аби це зробив він. Я вже встигла звикнути до них, навіть годувала хлібними крихтами. Не почувалась у їхньому товаристві такою самотньою. А тепер мусила позбавити їх життя, зготувати й подати на стіл.

Відомо, що линів нелегко забивати – вони, буває, оживають знову і знову. Треба вдарити рибину по голові залізом, а тоді, для певності, встромити гостре лезо ножа між головою і грудними плавцями. Перед тим, як відшкребти рибину від луски, її мусиш півхвилини пропарити в окропі, притримуючи покрішку, тому що вбитий лин ще може вистрибнути назовні.

Потім, коли я поклала перед собою першу рибину, вона була зовсім інша: вже не знайома мені істота, не приятель, з яким у мене встигли зародитись стосунки, не хтось, від думки про кого теплішає в грудях – а холодний шматок сирої їжі, який я гострим ножем розітнула від хвоста до голови.

Біля голови знайшла жовч і обережно видалила її, щоб не пошкодити, бо ціла страва від цього стала б гіркою на смак і її можна було б сміливо викидати. Печінку і молочко я залишила, все інше жбурнула до сміття. Виполокала сріблясте м'ясо в кількох водах і посолила.

І так ще три рази: спочатку тупа нудота наповнювала груди, якась тверда гуля ставала в горлі й лоскотало ніс, коли я занурювала кисть у воду і виймала звідти рибину, що, здавалось, сама довірливо йшла до мене, звикнувши до мого голосу, запаху й дотику. Я намагалася все робити швидко і не дивитись на риб'ячі очі, хоча що саме я боялася в них побачити?

А наступної миті – швах, швах, швах. Жовч і нутроці у відрі зі сміттям, а я вже розважливо міркую: що додавати до страви, чим натирати, чи часник переб'є смак, чи не забула я купити цитрину.

Але потім уночі снився-таки юнак Велвеле, і сни були неспокійні, як каламутна калюжа. Я навіть прокинулась серед розбурханої вологої постелі. Подушка – посеред покою, ковдра – на голові, у шлунку така важкість, ніби я цілу ніч їла вуджені ковбаси.

Я швидко привела покій і себе в порядок, облилась холодною водою, почесала коси для заспокоєння, заплела їх і намастила скроні м'ятною олією. Моя воля повернулася до мене. Я навіть відчула приплив бадьорості та веселощів, що трапляється зі мною не так часто. Стефцю, думала я, берися до роботи, зготуй таких ливів, щоб панство від того смаку тарілки поз'їдало. Влаштуй їм таку гостину, щоб панотець пошкодував, що не ти стала його жоною, думала я і шкірилась сама до себе, хвацька та брова, відчуваючи, як вогонь нетерпіння розгорається в руках і в попереку, як мені вже хочеться братися за приготування, аби все було досконало.

А що, думала я, спускаючись додолу сходами з ноцником у руці, незле, напевно, бути їмостю: і яйця є на Великдень, і бішкоти владиці можна передати.

Коли я нахилилась, щоб підняти Аделин ноцник, двері її спальні рвучко відчинились, ніби їх вирвало наглим буревієм. На порозі стояла моя Аделя в розхристаному шлафроці, мов якась проява: її молочне волосся, яке я вчора до півночі накручувала на папільйотки, вимочуючи кожну прядку в лляному слизі, аби трималися кучері, стирчало, як пух кульбаби; очі гарячково блищали, кулаки були міцно стиснуті, сама – босоніж.

«Аделечко, що сталося, дитино? – запитала я. – Взуйся, бо перестудишся!»

«Стефо, ти запізно встала. Я думала, у тебе вже все мусить бути готове. Ми не маємо свіжої води. І не можна класти на стіл вчорашній хліб, мусить бути сьогоднішній».

Я тільки засміялась: «Я не встигну так скоро тісто замісити».

«Мусиш поїхати до пекарні».

«А хто ж ливів запече? Салон підготує? Хто тебе одягне і зачеше, немудра дитино?» – лагідно промовила я, тримаючи в кожній руці по ноцнику.

Аделя тільки ще більше зблідла й люто блиснула на мене очима. Я вже добре знала цю її дитячу злість: очі вузькі, мов щілини, готові мене продірявити, уста, стиснуті в нитку, міжбрів'я зморщене, як у хижої кицьки. Аделя – металъница ножів з цирку-вар'єте шевальє Ернеста Торна.

Вона тупнула ніжною, вдарила з усієї сили обома руками об двері, а тоді засичала, охоплена знавіснілим безсиллям, розвернулася – аж мене обдало вітром та іскрами – і кинулася до свого покою.

«Аделю, я тебе прошу, не денервуйся! На прихід гостей матимеш мігрень!» – гукнула я їй услід і, обережно тримаючи обидва ноцники, почала знову спускатись сходами.

Я вже навчилася бути мудрішою. Раніше допитувалась, що не так, вислуховувала її нарікання, ображалась, плакала, просила пробачення. Ці взаємні потоки лилися на нас нескінченно, впродовж багатьох днів. Доктор не знав, що з нами робити: не

допомагали ні благання, ні подарунки, ні погрози. Іноді ми робили вигляд, що дійшли згоди, а потім серед ночі, лежачи поруч в одному ліжку, починали все від початку: ще безжальніше, ще затятіше, ще безнадійніше. Закінчувались наші сварки взаємним виснаженням, образи закипали в нас, кільцювалися, роздувалися пухирями; і досі у мене всередині все ними поїджено, все порубцьовано і спотворено. І досі я знаю їх поіменно, і досі можу будь-яку виїняти з пам'яті, здмухнути наліт пилу й описати все з подробицями: як Аделя під час гри з подругами показала на мене пальцем і сказала, що я її рабиня; як Аделя звинуватила мене в крадіжці годинника доктора Ангера; як Аделя образилась на мене, що я замість того, аби заплести їй волосся перед концертом військового оркестру в парку Ельжбети, мусила терміново зайнятись блощицями в наших пухових ковдрах, бо доктор Ангер котру ніч не висипався, а це загрожувало каліцтвом чи навіть смертю пацієнтів під час операцій.

Тому тепер я знаю, як треба: спокійно заковтувати в себе цю гіркоту, цю пекучу отруту – і далі робити свої справи. Зрештою, я тут не для того, щоб панувала справедливість. А для того, щоб полегшувати Аделі життя.

«Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделі служити...»

Сходинок рипіли під моїми кроками, ковані в'юнки бильця мерехтіли перед очима. Образа всередині була гостра, як гачок, який ранив нутрощі впійманій риби.

І я з усієї сили жбурнула обидва ноцники, переповнені густою нічною уриною, поперед себе: просто туди, у густу темінь, яка розверзлася в моїй голові.

Вони заgrimіли, немов литаври. Порцеляна дивом не розтовклася. Я розплющила очі і з жахом побачила, як золотиста рідина спадає додолу рясним водограєм.

Спиною я відчувала: на все це дивиться Аделя. Якимось чином я чітко могла її бачити: вона нерухомо стриміла на самому вершечку сходів, руки випростані вздовж тіла, обличчя світилось холодним жорстоким спокоєм.

«Très bien, – проказала вона, і тон її голосу був уламком криги. Аделя говорила французькою, коли хотіла мене від себе відділити. – Madame a toujours été pour les inondations [29 – «Чудово. Пані є причиною повені» (фр.)]».

«То прошу шукати собі іншу служницю», – понуро прогуділа я, опустивши голову на груди.

«Доведеться це зробити, – тут же підкреслено спокійно, навіть із ноткою грайливості мовила Аделя. – Ти геть не справуєшся, Стефо».

Я вилетіла сходами нагору і стала навпроти неї. Яку палючу ненависть відчувала я до цієї жінки, яку відразу: це примхливе зверхнє обличчя, це дурнувате біле волосся, ця пещена шкіра; що за глупа безголова коза, що за набита дрантям манірна вертихвістка! Та вона тільки й знає, що думати про вбрання й веселощі; ніколи не чула у своїх грудях найменшої ширості, чи вдячності, чи любові. Усе тільки мною витирати болото й урину, усе тільки принижувати та їздити верхи.

З якою легкістю, без жодного вагання тієї миті я могла штовхнути її додолу сходами. Я важча, дужча за неї. Вона б незчулася, як уже летіла б униз, хрускаючи і ламаючи, б'ючи делікатною своєю порцеляною чашкою об сходинок, витираючи шовковим волоссям розливу сечу власної служниці. Уже від самої думки мене наповнила солодка насолода, і я впивалася нею, не спускаючи знавіснілого погляду зі своєї господині.

Аделя, очевидно, прочитала щось страшне на моєму обличчі, бо раптом безтурботна посмішка затремтіла і з-за неї виступила тінь дитячого переляку. В очах заблищали сльози.

О, зараз почне свою улюблену гру: буде плакати й заламувати крила.

Важке безсилля накрило мене темною рядниною, нудотно лоскотало в ямці від дурної ніжності, яка підступно вилізла невідь-звідки. Як я навіть подумати могла про щось подібне; хоч якою бездушною й інфантильною, себелюбною та марнославною була б ця жінка, я не дозволю їй волосині впасти з цієї коханої голівоньки.

І від усвідомлення того, як я люблю її безмірно і всеосяжно, а вона не цінує мене аніскільки і в ламаний гріш не ставить, я неочікувано для себе самої завила на весь дім, як закатована вовчиця.

Ох, я для тебе – тільки набридлива луна в порожньому будинку. Ринка, в якій вариться яйце на м'яко тобі на сніданок. Тінь, що опікується твоїм нічним урином.

Від цієї розпуки мені стало так нестерпно, аж всю істоту мою охопило єдине бажання: зникнути, розчинитись, розпасти на порох. Перед очима зблиснув щойно вчора загострений ніж, яким я забивала рибу. Ось воно, ось. Єдиним точним і твердим рухом черкнути собі по горлу. На очах в Аделі. І бодай на півмиті перед тим, як світло остаточно загасне, побачити нарешті на її обличчі спалах, якого мені так праглося.

Не чуючи себе, я помчала додолу сходами. Уже в польоті я знала, що не наважусь завдати собі смерті. Принаймні не тепер. Що ж – є інший спосіб, так само страшний, якщо не гірший. Я не вб'ю себе, зате спотворю. Гострим ножом, яким відтинала голови линам, я відріжу собі волосся під корінь.

Я видерла з зачіски шпильки – і коси розлетілись позаду мене хвостом комети. Наступної хвилі я лежала під сходами, у калюжі нашої з Аделю нічної водиці.

Аделя затулила вуха руками й заплющила очі. А я вила і вила, а тоді голос мій обірвався, і я гірко заплакала.

«І зовсім не я купувала, вбивала і патрала лінів, не я замовляла свіжу воду, не я місила тісто і пекла хліб, не я натирала воском підлоги, не я прала ці важенні порт'єри, крохмалила обрус і прасувала його залізком[30 – Залізко (діал.) – праска.], попікши собі зап'ястя до живого м'яса; не я витріпувала килими, ліжники і подушечки з вашої пурпурової канапи, оббитої адамашком, не я шукала для вас у Франя павичеві пір'їни серед іншого лахміття, щоб ваш салон не вибивався з останньої віденської моди, не я чистила начиння, шурувала кухонне срібло, кам'яних зміїв і канделябри, не я готувала слиз льону для твоїх кучерів, не я перешнуровувала півночі корсет до твоєї нинішньої сукні, Аделю, що навіть не могла зацерувати собі панчіх! Не я робила і роблю все в цьому домі, не я гарую, як проклята. Дай мені вже спокійно тут здохнути, дай мені померти, щоб не псувати вам милих прийнят'я і гарних товариських забав, Аделю. Хай уже Петро зітхне з полегшенням, хай нарешті з тебе спаде тягар мене терпіти».

Я вперлась чолом у мокру підлогу, накрила потилицю долонями і глухо ридала, кусаючи губи. Солодко і нестерпно пекло всередині.

«Ну годі, годі, серденько», – Аделя несміливо гладила мене по спині, а я від її дотику тільки ще самозабутніше заскімлила.

Її гарячі сльози падали на мої попечені залізком зап'ястя.

Врешті вона обняла мене, пригорнулася всім тілом, і ми ще трохи схлипували, шморгали носами і здригались; м'який затишок і знесиленість накрили нас пухкою периною.

Уже зовсім скоро, коли я прибирала її перед приходом гостей – спершу спідне з фальбанками й вишивкою гладдю, потім корсет, а тоді – кремova вузька сукня з мереживом, з летючими тюлевими рукавами, тісно перехоплена в стані широким поясом – Аделя, розрум'янившись, весело щebetала.

Яким буде той отець Йосиф, гадала вона – очевидно, він не старий, бо має молоду дружину. Чи виявиться він суворим і мовчазним, як наш парох із катебри, чи

веселим, лагідним і жартівливим, як отець із Княгинина. Все, що відомо, – до Станиславова священик приїхав зовсім недавно, до того мав парохію в якомусь селі поблизу Коломиї. Петро казав, люди не хотіли його відпускати; казав, отець мудрий і світлий, що біля нього чуєш особливе якесь, високе повітря.

Я вилась навколо неї ластівкою. Накрутила разки перлів на її білосніжну шію, вклала коси вигадливим вихором, увіткнула у них тризубий гребінець із хрому і тонкого кольорового скла: цикаду на гілці з вишневим цвітом. Що ще зробити з моєю кралечкою, щоб вона засліпила всім очі, щоб усі побачили, щоб зрозуміли, яка вона в мене є.

Після цього за кілька хвилин прибралась сама: вмилаь до пояса, бо вже добряче від мене було чути запах після всіх тих нервів і сліз – я вже мовчу про сечу, якою наскрізь пропахлася. Волосся зав'язала в тугий вузол (Аделя щедро збризнула його своїми парфумами з марокканського ямину, хоч я і пручалась, бо мені від них зле і душно), вдягнула сіру сукню з глухим коміром, трохи невігідну в плечах, але цілком пристойну.

На стіл ми з Аделею накривали разом, такі щасливі. Білий обрус, як і мало бути, звисав на 50 сантиметрів з кожного краю, у центрі столу – кошочок з овочами, напуцovanі до блиску канделябри, солодкі тіста, салатирки з компотами й салатами. Я розкладала тарелі, срібні підставки, ножі, ложки й виделці, ложечки до компоту, чарки й пугарі, кришталеву сільничку, сервіз до муштарди, оцту й оливи. Аделя завивала серветки красивими конвертиками.

«Агов, чи є хто вдома?» – почувся з передпокою Петрів голос.

Ми з Аделею сполошилися.

«Вони вже тут!»

Петро пообіцяв винайняти фіакр і привезти гостей. З дому він пішов так рано, що я навіть не чула, коли: мусив бути присутній на службі в костелі за упокій Францішека Майера, столяра та власника поховального бюро.

«Не може бути! Та хто приходить на гостину так рано?»

Аделя швидко зиркнула на себе в люстро, розгладила руками поділ сукні, поправила зачіску, її обличчя тільки частку секунди шукало потрібного виразу, і ось уже вона – осяйна, привітна, нескінченно рада приходу гостей – кинулась, щоб їх привітати.

Мене завжди охоплює роздратування, коли в нашому домі з'являються чужі люди. Крім того, терпіти не можу виявів такої кричущої невічливості. Етикет недаремно придумали. Шкода, що Петро не визнає запрошень та візитних карток – але з цим я ще якось навчилась миритися. Натомість із передчасним приходом на обід не зможу змириться ніколи.

Я не мала жодного наміру прикидатись перед гостями, що мене не зачепила їхня грубість. Я людина чесна, у папірці не загортаю.

Тож продовжувала приготування, поправила квіти у вазі, обсмикнула обрус (з Аделиного краю він звисав аж ніяк не на 50 сантиметрів!) і заходилась витирати серветкою келишки на лікер.

Аделя поводитилась надто екзальтовано. Цілком невідповідно до ситуації. Часом із нею таке трапляється, і тоді мені стає ще гірше. Так незручно, ніби я ходжу в тісному взутті.

«Стефуню! Стефуню! Ти не повіриш! Подивись-но, поглянь, хто до нас прийшов!» – вона наскочила на мене вихором, вхопила за плечі й різко розвернула до входу, від чого я мало не випустила з рук келишка.

Першою, кого я побачила, була низенька й дрібна панночка з довгою русавою косою,

що визирала з-під світлої ситцевої хустини і, перекинута через плече, покірно лежала на грудях. Їмость мала на собі скромну темно-сіру фланелеву сукню, її кругле обличчя було рясно залите сором'язливим рум'янцем. Широко розчахнуті й наповнені зачудуванням очі метались кімнатою і вихоплювали то павичеві пір'їни в тонкій вигнутій вазочці, то пурпуровий адамашок канапи, то столове срібло (яке, варто визнати, сяяло просто-таки нестерпно завдяки моїй старанності), то шафки з незвичним лакуванням, то Петрову різьбу з Аделиним портретом, яку він подарував їй на шлюб.

Але найбільший і неприхований захват у їмості викликала, звісно, моя Аделя. Ох, як же ця маленька наївна бідолашка неделікатно її роззирала, розтуливши пухкі уста й часто-часто кліпаючи: не приховуючи благоговійного захвату, зазирала в Аделине обличчя, обдивлялась сукню, зачіску, прикрасу з цикадою у волоссі.

«Як же у вас тут ясином пахне!» – вигукнула вона дзвінким дитячим голосом і схопила за руку свого супутника.

Той відповів їй на потиск і, лагідно притягнувши до себе, погладив по голові, ніби намагаючись заспокоїти збуджене цуценя, що розігралось і не годне зупинитись.

Уся ця сцена тривала лише кілька коротких миттєвостей. Велика, ніби вирізана зі світлого дерева, рука торкнулась тендітного плеча їмості, і я перевела погляд на довге й худе передпліччя, приховане рукавом чорної маринарки [31 – Маринарка (діал.) – піджак.], а тоді нарешті – і на всю довготелесу, ледь зсутулену постать священика. Коли мій погляд завмер на його обличчі, запах ямину, який линув від мого волосся, викликав у моїх нутрошах різку хвилю нудоти. Тоді-то я й зрозуміла, що означав багатозначний Аделин вираз.

Я його знала. Колись я його знала. Це був Йосиф Рідний, студент-медик, учень доктора Анґера.

«Слава Ісусу Христу!» – проказав він, стримано посміхаючись.

Я впізнала його темне волосся, завите дрібними кільцями, яких було так багато, що здавалося, наче їм не вистачає місця на голові. Вузьке обличчя з блідою шкірою, густо поцяткованою слідами віспи. Великі мляві вуха. Тонке, мовби незакінчене підборіддя. Вузькі уста й малий рот, в якому ховались дрібні зуби, що більше личили б жінці. Якщо взагалі такі зуби могли комусь личити.

Драматичною кульмінацією, навіть розв'язкою цього обличчя, був великий недоладний ніс, який весь час хотілося то посунути, то підрівняти, таке враження неправильності він створював, наче розпихаючи широким переніссям близько посажені очі й загрозливо нависаючи над ротом.

Тільки очі ці стали іншими. Тобто ні – вони були ті самі, але дивилися якомсь інакше. У полі його погляду я почувалась пилінкою у промені липневого сонця. Вся моя скуленість і напруженість, уся моя наїжачена зброя раптом зламалась і заіржавіла, і спала з мене, мов лати, з гучним брязкотінням. Я стояла повністю беззахисна й розчахнута, як видобута зі стулок мушлі устриця (такі висилав хтось докторові Анґерові з Остенди, у бляшаних пушках [32 – Пушка (діал.) – банка.] – і кожен, хто хотів, міг бризнути на мене соком цитрини.

Усе, чим я була начинена, виявилось на виду в мого старого-нового знайомця, все він бачив у мені, ніщо не ховалося від цих очей. Але найдивніше – мені й не хотілось від нього нічого ховати. Бо погляд – м'який, заспокійливий, теплий – доторкаючись до мене (без найменшого натяку на огидну тілесність), приймав повністю. Як сонячний промінь приймає пилінку. Ані не виштовхує її з себе, ані заковтує, а тільки світить на неї, крізь неї, дарує їй своє тепло і дозволяє залишатись пилінкою – незугарною, нікчемною, майже неіснуючою, такою, як є.

І мені стало так сумно від цієї великої ласки, так сумирно і тихо, на очі навернулись сльози, і я, перш ніж встигла про це подумати, голосно зітхнула – і аж тоді зрозуміла, що весь цей час, поки ми з нашим гостем дивились одне на

одного, у салоні панувала німа тиша.

«Яка приємна несподіванка, – промовив отець Йосиф лагідним голосом. – Я знав, що побачусь тут із пані Аделею, ми розмовляли про це з Петром, але аж ніяк не сподівався зустріти вас. Я був певний, що ви давно вже вийшли заміж і покинули цей дім, пані Стефо. Як чудово, що ви досі нерозлучні. Доктор Ангер тішився б із такої вірності».

«Так, – безцеремонно втрутився Петро (цілком у своїй манері), – наша Стефця ніяк не погодиться нарешті ошасливити якогось достойника. Ми вже й не знаємо, чим заслужили на таку благодать. І чуємось мало не злочинцями, що тримаємо такий скарб у себе, наче в ув'язненні».

Схвильована Аделя змахнула тюлевими рукавами, чим знову привернула до себе увагу молодої їмості, і вигукнула: «Я не можу повірити, що бачу вас знову – і в такій ролі! Вам так пасує бути священником! Так і уявляю отця Йосифа в облаченні!»

Петро підійшов до столу і послужливо відсунув стільця, запрошуючи їмость сідати. Отець Йосиф сів по ліву руку від дружини, Петро з Аделею – навпроти.

Я залишилась стояти над їхніми головами. Поправила пугарі на компот. Легенько підтягнула на себе обрус.

«Іванко, вам води чи компоту? – Петро сміхотворний, коли намагається бути таким ввічливим. Такого в людях я теж не приймаю. Будь уже таким, як ти є: грубим, різким, безцеремонним. – Стефо, компот із порічок? Іванко, з порічок компот! Дуже корисний, вітаміновий. Стефо, чому ти стоїш? Сідай уже, заради Бога».

«Сідай, Стефцю!» – поплескала по сидінні поруч із собою Аделя. Я бачила з її лисячого личка, яка вона задоволена з ситуації. Моя Аделя страх любить різні інтриги й пікантерії. А тут таке. Ще б пак. Аж розцвіла. Наповнилась життям, запульсувала соками.

Отець Йосиф не зводив з мене очей.

Іванка одним духом випила компот і, по-дитячому широко усміхаючись, продзвеніла: «Смачнющий! Чи можна ще? Я так упріла, поки ми їхали!»

Йосиф дбайливо витер серветкою червону смужку над її верхньою губою.

«Подаватиму юшку», – повідомила я і рушила на кухню.

Там зупинилась і кілька хвилин стояла, зовсім забувши, навіщо прийшла. Ніби й силкувалась згадати, але в голові не було жодної думки – пуста, порожнеча.

Врешті серед цього космосу почула сердите булькотіння зупи. Я схопила стирку і кинулась до баняка. Геть попечена, розливала яринову[33 – Яринова (зупа) – овочевий суп.] в глибокі тарелі.

Носила їм по черзі: першій, звісно, їмості, далі – отцеві (він, хоч і був зайнятий розмовою з Петром, звів на мене сповнений вдячності погляд), тоді – господарям.

«Ви ж сядете з нами?» – поцікавився Йосиф.

«Не знаю. Не годиться».

«Ой, Стефо, не видурнюйся», – нарешті Петро знову став тим, ким був. Я зиркнула на гостей: чи не надто вони вражені, але Іванка, старанно склавши уста трубочкою, зосереджено дмухала на зупу в ложці (чого, безсумнівно, у товаристві ніхто не робить), а Йосиф продовжував посміхатись, ніби знав якусь таємницю, перед якою тьмяніли й маліли такі людські дріб'язкові вибрики.

Я взяла собі трохи зупи й сіла за стіл. Тільки не дуже зручно мені сиділося, усі

частинки цієї сцени ніяк не хотіли ставати одним цілим. Йосиф Рідний, улюблений, найталановитіший студент доктора Ангера – не думала, що коли-небудь ми знову зустрінемося. Тим більше ніколи б не допустила, що він, з головою захоплений наукою, раптом виявиться слугою Господа. Ні, на відміну від Аделі, я не могла уявити його в облаченні. І ця маленька пташка поруч із ним – як він нею опікувався, як огортав її собою. А я – що зі мною могло статись, що не могла відвести від нього погляду? Хоча й Аделя – вона вся аж світилася, аж ніби молилась, дивлячись, як легко і впевнено несе він до рота повну ложку, ніби здійснює божественний величний ритуал.

Але чого я геть не могла чекати – це тієї радості й сяйливості, теплоти й інтимності, з якими він приймав мене. Мене! Після того, що сталося. Після того, що раніше було.

Отець Йосиф розповідав повагом, як вони з владикою Шептицьким їздили з апостольською місією до косівських гуцулів, і голос його плив широким спокійним руслом, то забарвлюючись іронією, то мало не тріскаючись від болю та смутку. Оповідав, скільки межі тими ширими людьми поселилось гріха: блудство на блудстві, пристрасть до горілки, недбальство й лінощі, сміття і бруд по хатах, павуки, пруси й стоноги по закутках, а самі вони від любаски бігають до ворожки, а від ворожки – до корчми. А скільки в них диких звичаїв: скажімо, коли лежить мрець у хаті, починають грати в «грушку», і замість того, щоб помолитись за душу покійного та за свою, грішну, давлється пустим сміхом.

Але коли владика казав їм казання, то він, отець Йосиф, бачив, скільки пар очей наповнювались слізьми і якої потуги розкаяння світилось на їхніх лицах; і під час сповіді ставало зрозуміло, що владика Андрей вміє так сказати, аж сягає в найвіддаленіші людські глибини душі, звільняючи там те, що було до того часу занедбане й запечатане. Він навіть говорив із ними по-їхньому, пишаючись, захоплювався Йосиф: «Ни довго, тай то твое кіло, шо за него ти так стараєшси тай так ему догожеєш, стане аді таким синим, студеним, ек аді того мерця, шо его бачьиш. Маєш у „грушку“ ігратиси, то ліпше погадай собі, ци ти сам маєш таку чьисту душу, абис ни боевси ставати на Суд Божий».

«Недовго, та й на нашій вулиці постане греко-католицька духовна семінарія стараннями владики», – проказала Аделя, набравши святенницького вигляду. Комедіантка.

«Що дивніше, – додав Петро, – Шептицький погодився взяти участь у справі відкриття української гімназії! Не вірю, що з цього щось може вийти».

На це отець Йосиф розсудливо відповів, що українцям завжди бракувало згуртованості – і як тут не захоплюватись прикладом наших німців чи євреїв. Ось, скажімо, цього місяця в їхньому театрі стараннями сіонських гендлярів відбулась вистава, прибутком від якої призначено на підтримку румунських євреїв, які – голодні, холодні й переслідувані – втікають із рідного краю, щоб шукати долі за океаном!

Але все ж і в нас діло не стоїть на місці, наполягав Петро. І доказом цього є відродження уніатської церкви.

«Погляньте-но лишень на велич і святість Його Ексцеленції доктора Юліана Пелеша, першого єпископа східної католицької церкви в Станиславові, який, поза іншими своїми здобутками й чеснотами, був виховником самого принца Рудольфа! З нагоди урочистої інсталяції архикнязь навіть подарував єпископові Пелешу дві пари сивих коней з каретою».

«Так то воно так, – втрутилась я, – тільки якось недосконало проводив свою апостольську роботу Його Ексцеленція, інакше кронпринц не виніс би собі мозок в Майєрлінгу, взявши на себе страшний гріх самогубства, перед тим закатувавши на смерть бідолашну й немудру коханку».

Петро від люті, що жінка, та ще й служниця, дозволяє собі таке говорити, аж загарчав, замаскувавши свою злість кашлем.

«Пані Стефо, – несміливо озвалась раптом їмость, – чи буде ще якась гаряча страва нині? У вас так пахне рибою! Страх риби хочеться!»

Йосиф розсміявся і, делікатно обійнявши її за плечі, поцілував у чоло. Я зірвалась, як ошпарена. Петро невдоволено крекнув.

Лини я подала з вареною бульбою, кропом і печерицями, ще й полила згори сосом із розтопленого масла.

«Отче, – кокетливо проказала Аделя і манірно закліпала, – як же так вийшло? У ті часи, коли ми були з вами досить близько знайомі, – і вона виразно поглянула у мій бік, – ви були безнадійно закохані... у науку. І ваш батько, пам'ятаю, пишався успіхами сина. А мій батько покладав на вас величезні надії! Як же так різко все змінилося?»

Запала мовчанка. Іванка натхненно поїдала рибину, прицмокуючи. Отець Йосиф задивився кудись у бік вікна, де знову шуміла злива.

«Оце періщить! Як тут не згадувати про сорок днів Великого потопу і про Ноїв ковчег», – тихо мовив священник. А тоді, ніби згадав запитання Аделі, здивовано зиркнув на неї, знизав плечима і сказав: «Та нічого не змінилося, Аделю. Нічого не змінилося».

Чогось мене заморозило, мурашки побігли по тілу – і я відчула, як злість заважає дихати. Ну навіщо, навіщо Аделя втручається завжди неделікатно, безглуздо.

Я перевела погляд на Петра – його тарілка була порожня.

«У чому річ, Петре?» – якомога спокійніше запитала я, пильно дивлячись на незайману порцеляну.

«Річ у тім, Стефо, що я не їм риби».

«Не їси риби? – не повірила я своїм вухам. – Це правда?»

«Ти ж сама знаєш. Я ніколи її не їв. Не люблю з дитинства».

«Навіщо ж я по неї їздила на ровері в дощ, купувала з такими труднощами, убивала, чистила і готувала?»

Петрове обличчя набрало стомленого вигляду.

«Але нашим гостям смакує. Аделі смакує».

«Дуже, дуже смачно! Мені так хотілося риби!» – підтвердила їмость, простягаючи тарілку по другу рибину.

Я підвелася, вийшла з-за столу, взяла таріль із линами і, розміреними кроками підійшовши до вікна, розчухнула його й викинула страву просто в рясні потоки.

«Пішла риба спати», – проказав після хвилиної тиші Петро. Я стояла до них спиною й отупіло дивилась на стіну дощу.

«Риба повернулась додому», – додав отець Йосиф.

«Стефо, ну май же Бога в серці!» – Аделя роздратовано зірвалась зі свого місця і вилетіла геть.

А їмость несміливо поцікавилась: «А чи могла би я попросити чогось на десерт? Бо я ще трохи голодна».

На десерт був завиванець з яблуками, себто струдель.

Я трохи затрималась на кухні, готуючи каву: не поспішаючи, смажила кавові зернятка, перемелювала їх, засипала до пушки в машинці, заповнювала машинку водою, чекаючи, аж поки звариться, а потім знову чекала, поки осядуть фуси.

Коли повернулась, у салоні вже знову було спокійно. Отець Йосиф із Петром розмовляли про таємничі зникнення із храмів коштовностей та реліквій, які знову почастишали останнім часом. Петро казав, розв'язання загадки мусить бути дуже просте: нехай отець не ображається, але це можуть робити служителі. Священик не ображався. Він мав іншу думку.

«Чи не звернули ви уваги на те, що водночас зі зникненнями цінних предметів із храмів того чи того міста завжди відбувається виступ Ернеста Торна, фокусника й шахрая?»

Петро зиркнув на мене – і я думала, обов'язково скаже отцеві, що я палка шанувальниця шевальє і не пропускаю жодної його вистави. Але ні, він таки змовчав, дякувати Богу.

Аделя про щось мило щебетала з їмостю. Іванка, знову густо почервонівши, шепотіла їй на вухо: «Я помітила ваші панчохи, пані Аделю! Страх люблю панчохи і різну пишну одіж, маю таку слабкість», – і вона прикрила обличчя долонями.

Аделя милостиво посміхнулась. Панчохи вона справді вдягнула нині прегарні: сріблясто-сірі, з блискучою тонкою смужкою, що зміїлась по центру литки.

«Іванко, панчіх я зняти не зможу, – сказала Аделя, виймаючи із золотих кучерів гребінця з цикадою. – Але чи не образитесь ви, якщо я подарую вам цю дрібничку? Я зауважила, що вона теж припала вам до душі».

З грудей їмості почулось раптом неприродне хрипіння, але вона вдячно взяла в руки прикрасу.

«Мені дуже, дуже подобається».

Бідна дитина.

Отець Йосиф мовчки простягнув долоню, Іванка кілька хвиль благально дивилася йому в очі, а тоді віддала гребінця. Вона нервово відкашлялась, жадібно випила склянку компоту, намагаючись потамувати хрипіння.

«Дякуємо, – священик поклав річ на стіл перед Аделею. – Моя дружина гарна й без того. Бог щедро наділив її такою силою дарів, що вона не потребує додаткових декорацій».

Дивлячись на отця Йосифа, я думала про Торна та його ілюзії. У священикові було щось таке ж сильне й неземне: якась магічна міць, що примушувала тверді предмети розчинятись у повітрі, а невисловлені почуття й погляди робила фізичними, відчутними на дотик. Ні, отець мав у собі щось іще набагато потужніше, щось надлюдське.

Невже я знала цю людину раніше?

[6.VIII]

Розділ 7

Цілу ніч я страшно мучилась, відчинені вікна не допомагали. Не мала чим дихати, обливалась водою, намочила в мідниці простирadlo і, загорнувшись у нього, босоніж вийшла до саду. Тут було не легше: жодного натяку на вітер, дерева і трава – нерухомі, мов виліплені з чорного воску. Гвалтовно верещали цвіркуни й жаби, здавалось, що то армія кравців люто кроїть сотнями великих ножиць грубе сукно. Духота нестерпна. Паніка і розпач – як буває, коли, знімаючи тісну спідню

сорочку, задерши руки догори, з головою застрягаєш у ній і не годен вивільнитись.

Під ногами лежать останні паперівки. Ніхто їх не збирає. Нема господаря в хаті.

Аделя перед сном прибігла до мене вся в сльозах. Довго не хотіла розповідати, що сталось. Я пригортала її до себе, тримала за плечі, поки її трусило, як одержиму – і відчувала, що крізь мої долоні, обережно прикладені до її спини, проходить страшна сила, якась пекуча блискавка.

Я не раз уже зауважувала, що людина своєю поведінкою несвідомо повторює явища природи чи погодні умови.

Впродовж усього липня переїхали зливи, лютували страшні бурі з громами та блискавками. Минулого тижня, у п'ятницю, блискавка розвалила комин пекарні Фідлера на Бельведерській. Я якраз брела туди крізь немислимі болота (Бельведерська і її найближчі околиці славляться своїм сміттям і брудом, понадто в таку мокру пору): купити бішкоптові бабки з ягідним кремом (того дня я сподівалась на мармуляду з сирої малини і суниці), бо після того, що Петро вчинив із моїм готуванням, не мала жодного настрою поратися на кухні. Але Аделя любить добре солодке тісто.

Парасоля не рятувала. Я була мокра, як курка. Якраз проходячи Казимирівською під спокійними атлантами, які, по-діловому впершись долонями в шлунки, тримають на схилених карках і кучерявих потилицях руду кам'яницю, я почула той гук, від якого, здавалось, і сама зсередини розлетілась на тисячу уламків.

Бішкоптові бабки мені все одно продали, і Аделя цілий вечір казала, що не годна їх їсти, бо знає на смак мої.

У Фідлера, слава Богу, усе закінчилось тільки комином.

Наша пушка на каву знову геть спорожніла (Петро хлебче каву, як мою кров), і я пішла до Вольфа Гальперна, на Середмістя, до його крамниці з прянощами.

Люблю бувати там: пан Гальперн дрібний і спритний, завжди в бездоганному гарнітурі, при краваті та в білій сорочці, у круглих окулярах і з зачесаною назад чуприною, на якій зубці гребеня вкарбували тонкі рівчачки; на стіні крамниці висить чималий клапоть кори якогось екзотичного дерева – на ньому намальований усміхнений слон, що танцює, високо і незграбно піднісши лапи; власник зазвичай сидить за прилавком, наполовину схований за великим скляним слоїком, де в спирті зависли великі страшні комахи з закрученими хвостами («Для розваги клієнтів», – пояснює Гальперн; але й справді – спробуй очі від них відліпи, поки крамар уже запаковує та лічить тобі те, що ти й не збиралася брати).

До прилавка не так просто підступитися: весь простір заставлено мішками з кавою, цукром, кардамоном, цикорієм, мушкателевою галкою, гвоздикою, стручками ванілі, тютюном і какао, повітря тут, як тліючий пух – набивається в рот і в ніс, не дає вдихнути, щипає очі. Уже від самого запаху стає так весело, ніби випила міцної чорної кави або келих шампана на голодний шлунок.

Гальперн розповів мені про трагедію в родині його близького приятеля, місцевого купця пана Барона. Його дружина з двома дітьми вирушила на весь літній сезон до Татарова, де винайняла кімнату в будинку Ліпи Локера. Минулого тижня пані Баронова вибралась до Станиславова на закупа, біля дітей залишилась її сестра, панна Штекель. Тим часом під час однієї з нескінченних рясних злив у будинок влучила блискавка. Панну Штекель, яка тієї миті на кухні розтоплювала кунероль [34 – Кунероль – штучний жир, який виробляли з кокосової олії і використовували для приготування їжі.] на якое печиво, вбило на місці: вона впала навznak, уся чорна, як вугіль. Дітей – вони бавилися в кімнаті – тяжко ушкодило. Ліпа Локер негайно послав за лікарем із Микуличина. Той примчав і наказав закопати дітей по ший в землю. Копати було важко через мокрий ґрунт. Хлопці не плакали. Мовчали і навіть не кліпали. Їхні дві малі голови стирчали

серед трави, як химерні кульбаби. Плакала пані Баронова, годуючи їх із ложечки медом і водою. Але лікар сказав, що надія втримати дітей при житті є, і то велика.

Я сказала: дай Боже.

Пан Гальперн хитав головою, відмірюючи для мене зерна міцної зеленої кави з Сальвадору і арабської мокки – аж по 13 з лишком, дорогої, як дідько, але такої ароматної, що здуріти можна. Нехай я не годна витримувати навіть виду Петрового, але не можу собі дозволити варити йому нездалу каву. Така вже я є.

Господи милосердний, думала я дорогою додому, дивуючись, що вже навколо так сухо, що болото на хідниках позасихало на кору і потріскалось, утворивши павутинні рисунки. Це життя таке крихке. Випаровується, як вода випарувалась із цієї грудки сухої землі. Ось повіяв вітер – і вона розсипалася на порошок. Так і це тіло, відображене у вітрині зі швейними машинками «Singer», на самому початку Липової, розсиплеться і зникне безслідно. І де ж тоді подінусь я – пушка духу, яка всередині?

Бо це тіло мені, як чужий дім, де я тимчасово знайшла притулок. Пушка духу знайшла непевний прихисток у тілі, а тіло мусить тулитися в чужому домі з каменю, де воно всім неміле і звідки його тільки й чекають, щоб витурити. А воно, замість того, щоб зібрати свої малі пожитки та зникнути у світах, знову і знову повертає до своїх господарів і несе їм зерна пахучої арабської мокки, аж по 13 з лишком корон.

Повз мене проїжджають вози, наладовані дерев'яними балками. У парку цісареві Єлизавети починають будувати музичний павільйон. Ресторан уже майже готовий. Ми з Аделею ходили на нього дивитись: він просторий, легкий і світлий, пахне свіжостятим гембльованим деревом.

Нашу цісареву вбили два роки тому. А щойно в Монці застрілили італійського короля Гумберта. Життя осіб із блакитною кров'ю обривається з такою ж легкістю.

Мені не шкода мого життя. Але поки воно є, я мушу бути при Аделі.

Вночі, коли Аделя трохи заспокоїлась, я розпитала, у чому ж річ. Петро знову казав, що їм не потрібна служниця, що Аделя чудова господиня і дасть раду сама.

Я не могла не сміятися. Аделя здивувалася спершу (її обличчя все ще було мокре від сліз, від спазматичних схлипувань тремтіли живіт і груди), а тоді, зазирнувши мені в очі, усе зрозуміла і сама порснула зі сміху.

Чудова господиня. Та вона кухні не вміє розпалити. Ще доктор Ангер казав: «Аделя замість зупи варить узвар, а замість узвару – юшку „нічо" на гарячі дні».

Коли сусідська служба розповіла нам цю страшну історію про обпечену в лузі доньку пана Тюркеля, власника кав'ярні «Габсбург», Аделя, сполотнівши і мало не умліваючи, запитала, що таке луг. До чищення начиння і прання я б у житті її не пустила.

Коли ми вдосталь насміялися, уявляючи, який би Аделя навела тут порядок (пан доктор, напевно, перевернувся б у труні), вона знову спохмурніла і продовжила розповідати.

Петро сказав: якщо вона не хоче поратися по господарству, йому це не заважає, вони можуть знайти іншу служницю, яка виконуватиме мовчки свою роботу і не лягатиме з ними до постелі.

Не лягатиме з ними до постелі. Він так і сказав. Низька людина, без найквалішої навіть моральності! Він сміє нарікати на мене, сміє прагнути розділити нас із Аделею. Що станеться з нею, якщо йому це вдасться?

Я відчула, як у горлі починає пучнявіти істерична куля, globus histericus,

хвороба слабосилих шляхтянок. Я знайшла серед ліків японський препарат «По-хо», яким лікувала Адєліні міґрені. Ще навіть не встигнувши розтерти ним скроні, тільки вдихнувши глибоко холодні пахощі м'ятної олії, я прийшла до тями і спокійним голосом попросила Адєлю продовжувати.

Вона знову задрижала, сльози бризнули, як вичавлений із цитрини сік. Він хоче знайти для мене кімнату, каже, що буде платити за неї, що вже навіть розмовляв із кількома власниками кам'яниць на Бельведерській чи Седельмаєрівській.

Охочіше він утопив би мене у багнах на Бельведерській чи в тому озері, яке розлилось на Седельмаєрівській після злив, подумала я.

Я дала Адєлі снодійне і відвела до її покою. Сама цілу ніч не спала, усе через ту духоту.

Супроти мого бажання до голови лізли спогади про час, коли я знала отця Йосифа. Себто – коли він ще не був священиком. Образи, які піднімалися каламутними згустками із закапелків пам'яті, мали неприємний присмак провини. Я ніби розчухувала застарілу кропивницю, повертаючи тривожні відчуття.

Якщо бути до кінця щирою, спочатку, коли він почав дедалі частіше з'являтися в нашому домі, я його взагалі не помічала. Доктор Анґер часто приводив додому студентів, щось їм пояснював, зачитував уголос уривки з праць Оуена та Фур'є про гігієну, Лістера про гнійні рани, з «Лекцій фізіології та патології нервової системи» Клода Бернара і найцікавіші статті з журналу «Archiv für Physiologie»; молоді люди жваво дискутували, та завжди шанобливо замовкали, коли промовляв їхній досконало витриманий наставник, і слухали його, мало не побожно вдивляючись у те, як від подиху, змішаного зі словами, ворухаться чорно-сизі кільця акуратної докторової бороди.

Я гостила їх теплими напоями, іноді – хоч і не любила такої марнотратності – приносила бринзу з сардинками, кавальчики оселедця чи смажену кров, щоб мастити на хліб. Мені неприємно було дивитись, як ці вічно голодні й неохайні перерослі хлопчаки накидались на гощення. Всі вони були мені на одне лице: брудні їхні коміри й вуха викликали огиду (про яку там гігієну вони сперечались? їх усіх слід було випрати в карболці!), голоси – надламані від хвилювання, надто гучні – зливались у безформну какофонію; і тхнуло від цих недоладних студентів, як від кролів у прілій соломі.

Аж коли Адєля насмішкувато спитала мене, чи я справді така дурна, що не зауважую, як той довготелесий носань їсть мене поглядом, я – лишень за звичкою дослухавшись до неї – вирізнила його серед решти. Він був такий самий, як інші: ну, може, трохи вищий і ще кістлявіший, а лице – аж пурпурове від напучнявілих висипань. На голові – густа шапка циганських кучерів, і цей ніс – ніби йому помилково приліпили посеред лица вухо чи навіть інший якийсь орган, прости Господи.

І справді, коли я заносила до салону горнятка чи печиво, він червонів іще більше, починав совгатись на стільці й голосно чмихати носом. А якщо перед тим говорив щось, то заходився немилосердно затинатись і, зрештою, повністю втративши нитку, мало не душився кашлем чи починав голосно видувати свого неправдоподібного носа.

Увага з боку такого опудала була нічим іншим, як тільки нестерпним приниженням. Адєля, звісно, негайно відчула це і заходилась немилосердно наді мною знущатися, обсипаючи жартами та кпинами, які промовляла з виглядом невинного янгола. «А в того носатого ніс ще довший стає, коли наша Стефуня до покою входить».

Доктор Анґер – втілення делікатності – спершу робив вигляд, що нічого не діється, далі – що діється, але він нічого не помічає, а потім дуже стримано висловився про те, що Йосиф Рідний – надзвичайно тонкої організації юнак, обдарований великими талантами, що на нього, без жодних сумнівів, чекає велике майбутнє і він, доктор, пишається честю мати такого учня, який уже тепер багато в чому його перевершує.

«Щонайменше – носом», – нявкнула у відповідь на це Аделя.

Коли Йосиф не знав про мою присутність (ось як одного разу, коли я розкладала назовні під вікном часник і цибулю, бо там якраз у ту пору було найкраще сонце), він говорив дуже гарно й цікаво, і я, не бачачи його потворного обличчя та незграбного тіла, не раз заслухалась.

Його найбільше цікавили нервова система людини й робота людського мозку. Він говорив на ці теми з трепетом і часто порівнював із магією. Різними чудесами Йосиф цікавився також, тому його виступи ніколи не були нудними. Щойно я переставала розуміти терміни та спеціальні медичні слівця, як він несподівано вклинював розповідь про читання думок на відстані чи про сні, які збуваються – і я ніби й сама прокидалася від сну і знову слухала з подвоєною зацікавленістю. Йосиф збуджувався і палко шукав відповідей на свої запитання, йому хотілось знайти ключ до кожної таємниці, розгадати логіку найпотаємнішого.

Він заковтував праці Месмера німецькою та французькою мовами, незважаючи на вкрай скептичне ставлення доктора Анґера до всіх цих «банякових» справ, стежив за пошуками Жана-Мартена Шарко й Амбруаза-Огюста Льебо та схилявся до висновків, яких доходив останній: природа гіпнозу – психологічна, ця властивість нав'язаності притаманна всім людям тією чи іншою мірою.

Говорячи про гіпноз, Йосиф невимовно хвилювався. Як захоплювали його дослідження хірурга Джеймса Брейда, що надихали найсміливіших із лікарів проводити операції під так званою «гіпноанестезією»! Сам Йосиф серед знеболжувальних речовин найбільше переваг знаходив у розчині кокаїну, особливо коли йшлося про офтальмологію та лікування хребта. Кокаїн, на його переконання, переважав інші можливості анестезії, оскільки допомагав при депресії та неврозах, сифілісі, алкоголізмі, сексуальних розладах – і при цьому не мав жодних побічних ефектів!

І все ж у гіпнозі Йосиф відчував набагато більше потенціалу. Його інтригували ті паралелі, які Шарко намацував між гіпнозом та вірою – релігійною чи мирською. Усі знамениті містичні зцілення, які здійснювали святі, мали відбуватися за тим же механізмом, що й гіпнотизерські лікування.

Саме тому Йосифа так цікавила чудотворна ікона Матері Божої Ласкавої Станіславівської, тож він мало чи не щодня відмірював кроками лунку холодну підлогу вірменського костелу, збудованого за наказом Йосифа Потоцького на гроші єврейської громади, а також вивчав докладний реєстр із датами й іменами тих, хто зазнав ласки Пречистої Богоматері чи став свідком чуда, яке вона здійснила: «8 вересня 1742 року панна Маріанна Якубовичівна, яка віддавна важко хворіла, впала перед образом і подумки мовила: „Якщо ти чудотворна – вилікуй мене!“ – і негайно відчула полегшення і стала здоровою; 5 листопада єзуїт о. Микола Захерле зізнався, що, молячись перед цією іконою, звільнився від важкого болю голови; 13 листопада парох о. Манугевич під час заупокійного богослужіння бачив цей образ у блакитних хмарах, і так тривало від посвячення до кінця служби Божої. Це саме бачив і Домінік Донікевич, клірик».

Не можу я брехати, що він зовсім не цікавив мене. Коли приходив, я відчувала піднесення і ловила себе на тому, як гупає моє серце. Я завжди таємно пишалася, коли чула, як доктор Анґер схвально реагує на Йосифові слова. Але ніколи, ніколи не показувала цього. Навіть собі самій. Щось таке заплелось у мене всередині: незрозуміла туга, нестерпна і крихка – ніби стискаєш у кулаці тріснутий келих, який от-от повністю розкришиться, і гострі скельця безжально увіп'ються в плоть.

До того ж, при зустрічах сам Йосиф поводився дедалі нестерпніше. Я заносила гошення – а він раптом зривався зі свого місця, кидався до мене і перевертав тацю на килим. Одного разу вивернув на мою спідницю салатирку з грибами в оливів. Іншого – кидаючись, щоб притримати для мене вхідні двері, повалився на свого сусіда, підсліпуватого Хаїма Шарфа, і розтовк тому окуляри.

Як я злилась (під'юджувана нескінченними Аделиними кпинами), як лютувала. Що за каторгу він мені влаштовує, чому я повинна страждати від враження, ніби постійно

ходжу поміж людей у чім мати народила?! Бо саме так відчувалась мені ця Йосифова любов: він не казав ні слова, не звірявся мені, навіть жодного разу не заговорив зі мною. Але його шалена пристрасть відчувалась у повітрі, висіла там, як сітка клейкого осіннього павутиння.

А потім сталася історія з гасовою лампою. Уже сутеніло, коли доктор Ангер гукнув мене, щоб я принесла йому потрібні книги. Я робила це майже наосліп: на горіщі навіть удень не зовсім світло, віконця геть маленькі, і доктор ніколи там не працював. Як правило, він сидів у своєму кабінеті, за столом (цей покій теж був ущерть забитий фоліантами), і, коли виникала потреба, гукав мене і простягав список. А тепер, у ході жвавої бесіди зі студентами, він попросив знайти книжки і принести їх до салону. Я швидко метнулася з покою, втікаючи від слинявого погляду Йосифа, в якого аж сльози на очах блищали – і не подумала, що варто взяти з собою вогонь. Отож тепер сліпала в темряві, намагаючись розібрати написи на корінцях і дрібний мак докторового письма на аркуші.

Спершу я подумала, що десь у стіні шкребеться миша. Доведеться купити отруту, невдоволено вирішила я, вже передчуваючи пошуки смердючих і напіврозкладених трупиків.

Але наступної миті зрозуміла, що звук більше схожий на сопіння великої сонної тварини – пса чи коня. Звук ставав дедалі тяжчим, дедалі густішим. Я завмерла у незручній позі, навіть цього не зауважуючи. Жахом стиснуло нутроці, нудота різко піднялась догори, у голові застугоніло темним передчуттям. Я не сумнівалася, що це він. Що стоїть за дверима, безшелесно видряпавшись щойно драбиною, зсутулившись і схиливши голову, впирається потилицею в низьку стелю. Він увесь спітнів, долоні геть мокрі, від хвилювання зі шлунка виривається неприємна відрижка. Йому б так само нечутно спуститись додолу і зробити вигляд перед рештою, що відлучався справити малу нужду. Або рішуче штовхнути двері, зробити три широкі кроки у мій бік і міцно схопити мене за зап'ястя, незважаючи на мої спроби вирватись.

Але він не може, не здатен зробити ні першого, ні другого. Не може зробити нічого: він занадто слабкий і млявий, занадто боягузливий, до того ж, нестямно затерпає та німіє від самої лише думки про мене.

І тоді цих кілька рішучих кроків зробила я – і різко розчахнувши двері, побачила все саме так, як уявляла: тонка постать, зігнута мало не навіпіл, чорні кучері, вперті у стелю, вогник гасової лампи навіжено танцює у нервових руках, відкидаючи навколо макабричні тіні, підступний звук – і запах шлункових процесів просто мені в обличчя.

«Стефо, Стефо, – мимрить він, намагаючись якомсь виправдатись. – Я приніс лампу, тут же не видно нічого... Я допоможу знайти і принести книжки...»

Але лампа вже вислизає з його спітнілих рук і довго-довго летить уздовж нескінченних ніг цього безталанного бузька, і голосно гепає об підлогу, і розбивається на шматки. Рідкий вогонь зажерливо накидається на наші кінцівки: облизує холоші Йосифових штанів, заволодіває рудою оторочкою на моїй спідниці, зграбно спинаючись нагору. Він намагається загасити вогонь на мені голими руками, зриває спідницю, хапає мене за стегна, але я з силою відштовхую його – Йосиф заледве втримує рівновагу, щоб не скотитись драбиною вниз, на голову комусь, хто вже мчить на допомогу – і хапаю стару дрантиву верету, якою безжально луплю його і кричу щосили, чи то намагаючись врятувати, чи то прибити.

Після цього Йосиф упродовж якогось часу в нас не з'являвся. Від нього принесли тільки короткого листа, в якому він просив пробачити за завдані збитки. Не пам'ятаю тепер, чи мені в той час його бракувало. Можливо, трохи. Але водночас я відчувала полегшення: Аделі досить швидко самій приїлися її одноманітні жарти про «пожежу почуттів до Стефці, яка мало не спалила нам будинок», і ми знову зі спокійною душею повернулись до нашого розміреного життя, помережаного сварками й суперечками.

Але вже зовсім скоро Йосиф мало не втопив мене у ставку Ромашкана.

Того млявого пополудня наприкінці травня ми з Аделею плавали на човні, намагаючись якнайдовше затримуватись у шатрах, утворених вербовими гілками. «Тут так гарно, – зітхала Аделя, витираючи крапельки поту з-над верхньої губи і чола мереживною стрічкою від капелюшка, – але було б іще краще, якби на твоєму місці, Стефо, сидів хтось білявий, із вусиками щіточкою». Аделя зітхала тоді за якимось угорським капралом з імператорських та королівських гусарів, якого тієї пори раз чи двічі бачила під час прогулянки Седельмаєрівською. Дуже вже їй подобались його холодний погляд та військова виправка. А ще пурпурове чако на голові й кавалерійська шабля, ефес якої було прикрашено срібною ниткою. До того ж, Аделю приваблювала недобра слава цього героя: кажуть, він ушент програвся в карти.

Ми випливали з тіні і рухались уздовж берега. Я вже починала відчувати не тільки м'язи рук, але й спину та попереk. І раптом Аделя несамовито замахала комусь парасолькою: «Йосифе! Йосифе! Пане Рідний! Ми тут! Чуєте, ми тут, у човні!»

Далі вона наказала мені: «Стефо, гребі до берега!» – а він стояв уже там, схвильований і, здавалося, ще вищий та худіший, ніж доти, і посміхався радісною посмішкою, виставляючи дрібні зубки. Мене вкотре збентежив його ніс. До цієї деталі було не так легко звикнути.

Ми ще не підпливли, а вони з Аделею вже перегукувались, мов близькі друзі, які зустрілися після розлуки.

«Йосифе, де ж ви зникли? Нам вас так не вистачало!»

«Та я не зникав. Просто мама хворіла, ми їздили на Сицилію та до Рима. Але я збирався навідатись до вас і доктора Ангера!»

«І як ваша мама, Йосифе?»

«О, вже набагато краще, панночко Ангер. Дякую, що запитуете! Ми зустрічалися з папою».

Коли човен вперся носом у берег, Йосиф похилився над ним, наче міст, і галантно допоміг Аделі зійти.

Далі він подав руку мені, і я здивувалася з того, яким упевненим поглядом цього разу дивився він на мене. Але все стало на свої місця, щойно я його торкнулась: Йосиф раптом втратив рівновагу, послизнувся на мокрій глині берега, судомно вхопився за мої передпліччя руками – і ми обоє шубовснули у воду. Човен накрив нас згори, і настала темрява.

Погано пам'ятаю, що діялось тих кільканадцять хвиль: найімовірніше, я гребла всіма кінцівками, у паніці заковтуючи воду, осока й водорості сплутували мені руки й заважали рухатись, але найбільшою перепорою був Йосиф, який тягнув мене на дно й мало не задушив.

До тями я почала приходити вже тоді, коли нас везли головною алеєю у фіакрі. Йосиф був так само блідий і нажаханий, як я. І тільки Аделя ледве стримувала сміх.

Після цього він знову зник на деякий час, а коли наступного разу з'явився у нас, то була наша остання зустріч.

Я розкладала до комода чисті комірці й манжети доктора Ангера, коли до покою раптом влетіла Аделя, схопила мене за плечі і почала трясти. Від несподіванки я не могла зрозуміти, плакати вона збирається чи сміятись.

«Стефо, Стефо, пан Рідний прийшов у святковому гарнітурі і з білими хризантемами! Стефо, він буде робити тобі пропозицію!»

Я сплотніла. У роті вмить пересохло так, ніби я щойно прожувала пригорщу паперу. Забігала очима по кімнаті, тоді благально поглянула на Аделю, а вона вже

відчиняла дверцята горіхової шафи і вказувала мені рукою: «Якщо хочеш, я скажу, що тебе немає. Хочеш, скажу, що ти на рандці[35 - Рандка (діал.) – побачення.] із Хаїмом Шарфом?»

«Нічого не кажи йому, Аделю, – попросила я. – Скажи тільки, що я не вдома».

«Довірся мені», – вона ніжно поцілувала мене в скроню і зачинила двері.

У затхлості шафи мені було недобре. Навалився панічний спогад про човен, яким накрило мене під водою, відрізавши від світу. Не вистачало повітря. Здавалось, легені знову наповнені густою водою з намулом, а рибки лоскочуть шию.

Тоді я почула безтурботний сміх Аделі та глухе бубоніння Йосифа. Аделя, здається, таки сказала йому про Шарфа. Йосиф, як мені вдалось, у відповідь понуро замовк.

Вони навіщо увійшли до докторової спальні. Крізь щілину я бачила Йосифа, урочистого, мов на похороні. Він високо тримав голову, на тонкій довгій шиї випирало адамове яблуко. Ну чисто тобі бузько, з раптовою ніжністю подумала я, і здивувалась, навіщо сиджу в шафі.

Але цієї миті Аделя раптом простягнула руки вперед і вгору, притягнула Йосифове обличчя до себе й поцілувала. Він схилився до неї, вигнувсь кумедно й безглуздо і несміливо поклав долоні їй на передпліччя. Я не вірила своїм очам. Цього не могло бути. Для цього не було ні підстав, ні передумов. Це не відбувалося.

Щоб переконатись, що мені тільки здається, що я стала жертвою якоїсь химерної витівки чи візуального обману, я прочинила двері шафи і ступила до покою.

«Аделю... але... що ти робиш?» – запитала я крізь шум у голові. Мені хотілось повернути час назад. Я нізащо не лізла б у шафу.

Аделя легенько відсторонила від себе Йосифа і поглянула на мене, грайливо посміхаючись.

«Це був жарт», – сказала вона.

Тоді перевела погляд на юнака, який стояв посеред кімнати, хитаючись, ніби п'яний, і повторила: «Це був такий жарт».

Я вийшла геть і не знаю, що там сталося далі. Я не розмовляла з нею з місяць і навіть пакувала речі, щоб вирушити на службу в родину певного пастора-шваба, до Солотвина. Доктор Ангер, здавалось, все зрозумів і був на моєму боці. З Аделю він поведився суворо та стримано і був дуже, дуже печальний.

А ця ехидна – як вже вона вилася навколо мене, як плазувала! Щось лопотіла про свої легковажні настрої, про жартівливий норів, про те, що нікого не хотіла образити, що навіть і подумати не могла, як така наївна річ може так глибоко когось вразити. Я не хотіла її слухати і не слухала. Відверталась, виходила, накривала голову периною. Свистіла, мугикала, лаялась собі під ніс. Або просто вимикала її голос. Це робиться дуже просто. Не хочеш чути – не чуєш. Не хочеш бачити – не бачиш. І не треба жодного гіпнозу, не треба жодних святих образів.

Не хотіла нічого знати – і не знала.

Тобто знала, все я прекрасно знала. Знала, що я була для неї тільки прислугою, яка виносить за нею ноцник. Дебелю, мужоподібною, з руками, червоними від кропу, понівеченими опіками та порізами; вбраною у старе дрантя прислугою з грубою шкірою обличчя, з низьким голосом і низьким походженням, придатною тільки на те, аби пекти їй струдли й завужувати в стані сукенки, і чесати волосся, і мастити квітковими оливами. Лиш за нею мали сохнути каптали, студенти й урядники, навіть Хаїм Шарф зі своїми біфокальними лінзами не мав права думати про когось іншого.

Про мене ж думати не міг ніхто. Не мав права студент-медик Йосиф Рідний, улюблений учень її батька, рятівник людності у найближчому майбутті, довготелесий бузько з вухом замість носа, незграбний і пурпуроволиций – та хоч який би був, а не мав жодного права закохатись не в Аделю, а в її прислугу. Не було йому цього дозволено.

Відтоді я більше його не бачила, і з Аделею ми про нього ніколи не говорили. Було зрозуміло, що він поїхав зі Станиславова: у нашому місті неможливо когось не зустріти.

Я залишилась, бо що мала робити.

«Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделі служити...»

Навіть якщо це означає забути про власне життя.

Ну бо як я її залишу, як вона навіть ноцник свій не може винести. До кого вона приходитиме з плачем серед ночі, коли цей хлопуньо з кам'яним серцем, її чоловік, викрешуватиме з неї іскри, як зі своїх цвинтарних ангелів?

Нині вранці, коли Петро вмивався, я випадково злила йому окропу на руки. Він гиркнув, як звір, люто зблиснув очима. Був би мене вбив на місці. Але, зціпивши зуби, розвернувся і вийшов, грюкнувши дверима.

Коли я невдовзі пішла до саду знімати прання, застала його там. Сидів надутий, як сич, червоними попареними руками скручував цигарку. Я купую йому тютюн і французький папір «Le Griffon» у Гальперна.

«Дивуюсь, чому ти не вилила на мене гарячого лугу», – процідив крізь зуби Петро. Я перехрестилась.

Він, примружившись, курил і стежив, як я знімаю білизну.

«Треба тобі хлопа, Стефо», – сказав нарешті.

Я розвернулась до нього миттєво – думала, розірву. Аж в очах потемніло.

«Хлопа? А може, продаси мене Ернестові Торну до цирку-вар'єте, Петре?»

«Е... – він цвіркнув слиною набік і знову припав до цигарки, що та аж зашкварчала. – До цирку-вар'єте вас треба було б продавати обох з Аделею. Як сестер з одним серцем, шлунком і печінкою на двох».

Я взяла білизну, яка пахла гарячим вітром, і рушила у бік дому.

«А що, Стефо, підемо разом на виставу до Торна? Там, кажуть, співатимуть і танцюватимуть двоє справжніх муринів з Америки, будуть китайські гімнасти і міс Сімона, королева вогню. Підемо?»

Я не відповіла. Мовчки зайшла на кухню. Наладоване вугіллям залізко якраз добре нагрілося.

[12.VIII]

Розділ 8

Як не можу знайти спокою, то завше пораюсь біля кухні: щось ціджу і перетираю, пражу-смажу, варю, начиняю. Коли шкварчить в оліві цибуля, на весь будинок пахне часник, а я наскрізь просякаю запахом готування, на серці відразу стає просторіше – і вже дається далі жити.

Більше світла стає у тому приміщенні всередині мене, де все так захарашено, де

стільки лахміття й непотребу, що кроку не ступиш; де я задихаюсь і спотикаюсь у темряві. Скільки ж у мені зайвого, важкого – ноги поламаєш, в'язи скрутиш.

Коли ж гошу своїм їдженням Аделю й Петра чи ще кого – то й сама стаю ароматною, як смажений часник, соковитою і солоною, як полядниця, гострою, як перець, делікатною, як молочний пудинг, жирною і ситною, як печена качка. Віддаю себе – і віддала б без лишку. Тільки б їли. Бо як не їдять, то стає тяжко й гірко: не хочуть мене, нехтують.

Не думала, навіщо це роблю, а півночі пекла капустачки в крухих тісті (такі духмяні, що хотілося їх із пальцями з'їсти), смажила макагигі[36 – Макагигі – солодощі з горіхів, зернят та меду, схожі на козинаки.], місила тісто на медівник. А в неділю рано-вранці піднялась, умилася зимною водою, заплелась, вдягнула свою майже нову сукню з пишними рукавами і приколола до зачіски маленький велюровий капелюшок, склала гостинці до кошика і поїхала вгору Липовою на своїй «Діані».

Ще стояла темінь – густа, майже нічна. Прохолода бадьорила мене й веселила, як джерельна вода. Хотілось співати, у животі все стискалось від захвату і грайливості.

(Я так поспішала, що забула винести Аделін ноцник!)

Назустріч мені марширували вояки 95-го полку піхоти – музики з інструментами, які у цей застиглий огірковий сезон двічі на тиждень грали в саду Гізели та в «клипах». Поблискувала латунь на гребенях їхніх лакованих шоломів, лунко брязкотіли шпорами важкі чоботи. Один із них – кремезний, бородатий – на цілу вулицю заревів на тромбоні.

«На вашу честь, пані!» – басом гукнув мені вслід.

Я голосно засміялася, так себе цим здивувавши, що мало не впала з ровера. «Мала би сором: кокетувати посеред вулиці», – посварила себе подумки, але так і не могла стерти з лица посмішку.

Щойно де-не-де починали відчинятись крамнички. Та й то ненадовго: лише до 10-ї. З початку місяця станиславівські купці-католики запровадили в неділю вихідний, беручи приклад із великих міст. Це було дивно, це вселяло неспокій, бо доводилось у суботу думати наперед, чи всього вдома вистачає. Скажімо, чи не виникне нагальної потреби у карлсбадській порцеляні.

Коли проїжджала повз будівлю міського казино, мене смішив уже інший спогад: кажуть, у коридорах тутешньої ресторації стоїть нестерпний сморід. Це тому, що там же, у сусідньому приміщенні, годують свиней, а ще поруч завжди відкритий канал та вбиральні. Я уявила, як за столиками із гнутими елегантними ніжками сидять пишно вбрані пані й панове, напомаджені, напахчені, розімлілі від розкошів, як їм подають цілого фазана по-мазепинськи чи гуляш із серни – ну райський же ж рай! І вся ця пікантерія – в обрамленні смороду від нечистот людських та свинячих.

На вулицях уже можна було помітити натяки на підготовку до святкування уродин Найяснішого Цісаря: на деревах і будівлях – кольорові гірлянди й декор, фани, прапори, квіти і портрети іменинника.

У моєї Аделі вже з місяць голова болить: яку сукню одягати на святкування? Може, тільки прихід отця Йосифа та їмості трохи змінив хід її думок, бо після того вона ніби посумнішала й затихла. Навіть Петро те помітив і занепокоївся, чи дружина його, бува, не занедужала.

Перестрашив мене: нечутно підкрався ззаду, коли я перебирала гречку, і шепнув на саме вухо, дряпнувши своєю жорсткою щокою.

«Ні, – відповідаю, – якби щось було, я б знала найперша. Ще раніше від неї самої».

«Не був би я такий певний», – з упертості буркнув Петро, але заспокоївся.

Не могла ж я сказати йому, що Аделю мучать докори сумління, бо колись познушалась над молодим закоханим хлопцем і знищила його шанс на щастя – нехай навіть той шанс був мізерним і майже неіснуючим.

Не втрималась – поділилась зі мною тим, що її мордувало: «Як гадаєш, Стефо, – він висвятився через ту давню історію?»

Я мовчки знизала плечима, продовжуючи товкти волову зразівку. Чим я можу тепер їй допомогти? Чи мушу брехати, щоб зняти з неї тягар?

«Ні, Аделю, то не з любові до мене, якій ти не дала здійснитись, Йосиф поставив хрест на своєму житті?»

Таки справді – поставив хрест.

Ратуша теж частково була вже прикрашена святковою ілюмінацією.

За нею знову тяглися ті вузькі сліпі вулички, де завжди по коліна смердючого темного лою, де нестерпно разить чимось квасним і розкладеним, зацвілим і перебродженим, де в колодязях внутрішніх дворів усе біле від голубиноного посліду, віялами розходяться змахи крил птахів і лиликів, сплутані галереї обліплюють будинки, мов ластів'ячі гнізда, й у несвіжих випарах цих гнилозубих дворів вічно сохнуть – чи гниють – разки дрантивоного шмаття.

Але навіть тут погойдувались на несміливому вітрі портрети Цісаря, і двоголовий коронований орел з мечем та скипетром у лапах, і старанно виведені урочисті написи «Indivisibiliter Ac Inseparabiliter» та «Felix Austria»[37 – «Indivisibiliter Ac Inseparabiliter» (лат.) – «Неподільні та нерозлучні», девіз Австро-Угорщини. «Felix Austria» – лат. «Щаслива Австрія», із «Vélla geránt alii, tu félix Áustria, núbe» (лат., «Нехай воюють інші, а ти, щаслива Австріє, укладай шлюби»). Маються на увазі численні династичні шлюби, які укладали австрійські монархи.].

Десь пронизливо верещало немовля. Гриміли баняки. Кричала, мов звар'ювавши, захрипла жінка – чи то лаялась, чи кляла, чи зізнавалась, що немає їй без когось життя на цім світі.

Мені відкрилась несподівано моторозна картина: серед розкиданої гори мотлоху двоє собацюр із настовбурченою на хребті шерстю та випнутими гострими ребрами шкірили лихі морди до велетенського щура – але не нападали. Видно, той щур уже показав їм, що може за себе постояти. Зернятка очей поблискували серед ранкової сірості. Тварина всім тілом налягала на щось, намагаючись заховати під собою.

Я хотіла вже розвертати ровер – ну їх до бісової матері. Але далі все сталося блискавично: пси, вищиривши ікла, рвонули вперед (мабуть, під'юджені моєю появою), заклацали зубами, щуряка стрибнув їм назустріч і заметався між обома, а потім я вже не могла нічого розрізнити у цій купі шерсті, що скавуліла й ревіла, і катулялась мало не під моїми ногами. Натомість погляд мій упав на те місце, яке щур так ревно оберігав, і мені все прояснилось: то було гніздо, яке розкопали пси, у старій шматі ворушилились дрібні тільця, схожі на личинки великої комахи.

Жодна думка мене не пронизала. Я просто різко натиснула на педалі і з найбільшою силою, на яку була здатна, кинулась на тварин. При цьому я ще й верещала – аж мало голос не зірвався. Пси кинулись урозтіч. Щуриця, відлетівши вбік і впавши на спину, спритно зіп'ялась на лапки і стрімголов понеслася до свого кубла.

Я аж тепер зрозуміла, як перелякалась. У мене самої, здавалось, на карку настовбурчилась шерсть. Шкіра була мокра від холодного поту. У горлі пекло. Серце билось. З одного з вікон, з-за портрета Найяснішого Цісаря верхи на скакуні, на мене раптом полились страшні прокльони:

«Гот зол аф дїр онїкшн а нар! А фаер зухт дїх! А ґезунте холере дїр нї бойх!»[38 – «Якого дурня Господь створив! Вогонь тебе побери! Холера тобі в живїт!» (їдиш).] – мене мов вітром здуло: я вже виїздила на Тринїтарську площу.

Там, серед розмитого й сонного повітря, як на зображеннях у фотопластикумі, рухались торговці в ятках, розкладаючи крам. Знову я подумала про Велвеле – десь він, може, тут, гладить великою долонею сїрі риб'ячі боки.

Я під'їхала до двоповерхової будівлі в'язниці й зупинилась під муром. Та хто мене туди впустив, навіщо припхалась. Стало соромно. Здалося, що ці невиразні тіні, які проходять поруч у світанковій імлі, бачать мене наскрізь і подумки насміхаються.

Я втислася в стїну. Колись на місці в'язниці стояв костел отців-тринїтарїїв. І як закономірно тепер було те, що Йосиф правив у місцевій каплиці! Саме з давнього костелу походив той чудотворний образ Найсвятїшої Дїви Марїї, який так вабив раніше талановитого студента-медика і який тепер прикрашав головну наву вірменського костелу.

Поруч щось неприємно заскреготїло, аж продерши гострими зубцями звуків по моїх і без того напружених нервах – це відчинялись малі ковані дверцята, напівкруглі, мало не наполовину втоплені в землю. Звідти вийшов згорблений дїдуган у чорному кафтані аж до колїн, оперезаному мотузкою: з його лискучої чашки стирчало кілька пучків сивого волосся, беззубий рот з'яв вузькою щїлиною. Поморщений, обдертий і сухий, він однак дуже спритно заходився піднімати навколо себе пилку на хїднику, розмахуючи мїтлою. Кавальці сухого болота так і летїли навсїбіч.

Старий шамкотїв собі під носа, голосно плямкаючи – врештї я зрозумїла: він співав давню пісню – «Народний ґїмн за гаразди Короля». Голос його тремтїв, а в легенях щось підсвистувало.

Boże, coś Polskę przez tak liczne wieki
Otaczał blaskiem potęgi i chwały
I tarczą swojej zasłaniał opieki
Od nieszczę,ść, które przywalić ją
miały.

Przed Twe ołtarze zanosim błaganie,
Naszego Króla zachowaj nam Panie!

«Дїдусю», – промовила я несміливо, не наважуючись наблизитись, щоб не отримати по крижах мїтлою. Він не чув.

«Дїду!» – гукнула вже голосніше, відчувши в собі іскру роздратованостї.

Старий замовк, оберся всїм тілом на свїй інструмент і повернув голову в мїй бїк.

«Га?»

«Дїдусю, – почала я, намагаючись надати голосу якнайбільше м'якостї та покори. – Отець Йосиф просив, аби я до нього прийшла».

«Куди це?» – дїд роззявився і дивився на мене порожнім поглядом.

«До каплиці, прошу пана», – я скромно опустила голову і перехрестилась.

«До в'язниці? – перепитав дїд так само незворушно. – Нема права».

З-за рогу, гримаючи шаблями, вимарширувало двїйко вояків у кепї крапового кольору: перший – рудий, другий – опецькуватий. Вони зупинились поруч, обмацуючи

мене своїми масними поглядами. Їхні обличчя послухали від нічної п'ятики, білки очей були налиті кров'ю, до того ж разило від хлопів ще, може, страшніше, ніж у ресторані міського казино.

«Ця – куди?» – запитав опецькуватий у діда.

«Каже, священик її кликав», – прошамкотів той, лукаво та грайливо підморгуючи.

Телепні зареготали.

«Хотів їй, напевно, відпустити гріхи», – сплюнув рудий.

Тим часом опецькуватий уже порпався в моєму кошику.

«Ти тільки поглянь, Малпо, яке у неї тут смакотиння! – він напихав писок капуснячками, крихти засипали його неохайний мундир, і без того страшенно попламлений. – Хіба священикам дозволено їсти капусту? То ж великий гріх!»

Вони реготали, ригали і трошили їжу, яку я з таким трепетом готувала минулої ночі, самозабутньо вдихаючи всю свою істоту в кожен шматочок, у кожную зернинку. Розпач і лють налили мене розплавленим оловом, я зайнялася зсередини – і вибухнула, як газова лампа: «Гаспиди! Свині! Пси, підлі собаки!» – верещала я, вчепившись комусь із них в обличчя нігтями, вириваючи в іншого волосся, навіть ногами їх хвищаючи і не розуміючи, що роблю.

Сама теж була б добряче дістала, бо опецькуватий, заревівши, немов бугай, відкинув мене до стіни і вже нісся на мене, оголивши шаблюку – але висока постать перегородила йому шлях, нахилилась наді мною, простягаючи обидві руки, гладячи мене по щоках, намагаючись привести до тями, і шаблюка завмерла десь угорі, зачарована, виблискуючи, наче викресана з льоду.

Йосиф ніби з хмари спустився – у білосніжному фелоні з вишитими хрестами, половини якого розвівались, ніби крила. Галас застав його за підготовкою до богослужіння.

Ще не зовсім оговтавшись, я обвила руками його ноги і заплакала.

«Стефо, що сталося? Чому ти тут?» – так лагідно, так делікатно запитав він, що серце моє розрослося до розмірів тієї в'язниці, під стінами якої я вклякла, а для мене самої вже не вистачило місця, мене ніби не стало.

«Отче, я вам гостинців принесла... капуснячків... макаг'ів...»

«Стефо, дитино, навіщо, – він обережно допоміг мені звестися, трепетними пальцями прибрав мокрі пасма волосся з мого розпухлого обличчя. – Не треба було, дитино».

«Отче, я мушу висповідатись».

Йосиф розгубився.

Я дивилась на нього з відчайдушним благанням і розпачем. По щоках і далі котилися сльози.

Яке диво – тепер обличчя його, світле і відкрите, здавалось прекрасним, як лик святого. Очі сяяли теплом, якого мені досі не доводилось зазнавати. Земля погойдувалась під ногами.

Краєм ока я бачила, як мовчки віддаляються вояки, притримуючи руками шаблі, щоб ті не видавали звуків. Тільки старий залишився на своєму місці і спостерігав за нами.

«Дитино, Стефо, я не можу вершити таїнство святої сповіді поза церквою! А до церкви тобі не можна, тут в'язниця!»

«Чому не можете висповідати поза церквою, отче? Є грішниця, є священник і є Бог. Чого ще треба?» – і я знову звалилася долу і розридалась.

Коли він легенько взяв мене за плечі, я негайно підкорилась і слухняно пішла за ним до найближчих каштанів. Там я розповіла отцеві Йосифу історію про годинник доктора Ангера.

Цей круглий годинник – «тисот», як доктор його називав – завжди лежав у правій кишені камізельки (доктор Ангер був шульга). Тонкий золотий ланцюжок провадив до одного з гудзиків, до якого прикріплювався брелок – клітка з тонкими прутиками, за якими сиділа крихітна пташка.

Годинник дістався докторові від батька – у день прощання, коли майже всі шваби Нойдорфа (того, що на середині шляху між Станиславовом та Коломиєю), втомившись ділити землю на дедалі менші й сміховинніші клапти між численними синами, довжелезною вервичкою васатів і берлінів[39 – Васат (нім., від Fassung) – віз. Берлін (нім., Berlin(er) Wagen) – різновид воза.] потяглися чи то на захід, на холодний солоний запах Атлантичного океану, чи на схід – обживати безкраї пустоща та степи такої багатонадійної і малозрозумілої Російської імперії.

Кілька глибоких подряпин і сіточка майже непомітних рисочок-павутинок на золотому корпусі «тисота» нагадували мені рисунок на пучечках пальців. Іноді я просила доктора потримати годинник у руках – він випромінював тепло, живе тілесне тепло, чітко пульсував у моїх долонях, як маленьке хоробре серце. Я любила притискати його до щік, чола чи ямки під шиєю, і годинник грів мене, наповнював спокоєм.

Я знала кожну деталь: емалевий циферблат із чорними арабськими цифрами і живим крихітним диском, який відлічував секунди; тонкі стрілки гранатового кольору; опуклість скла. Напис «Ch. F. Tissot & Fils Locle», наче макові зернинки. Позолочений механізм із 15-ма рубіновими камінцями, усі ці дрібні коліщатка, зубчики, мереживо точності й надійності, запорука вічного життя.

Уся моя безмежна любов до доктора Ангера, невисловлена і стримувана за надійним корпусом із жовтого металу, починала звучати симфонією, шуміти пінистою течією ріки і рватись на волю, коли я ніжно стискала в долонях «тисота».

Здавалось – ще трішечки, і я нарешті втолю свою спрагу, знайду рівновагу, якої мені так бракує, відшукаю впевнену точку спокою серед нескінченного навколишнього бруду й безладу.

Але доктор уже простягав руку, вже непокоївся, що не встигає, що на нього чекають, а він сьогодні геть нічого не зробив, він тоне, тоне у щоденній біганині, захлинається, а важливі справи так і залишаються непочатими, котра вже година, о лишенько, Господи Всемогутній, Mensch denkt Gott lenkt[40 – Людина наміряється, а Бог розпоряджається (німецька приказка).].

Для мене всі його справи були важливі та великі. Всі. Це я тонула й захлиналась, це я копошилася під ногами, це я виносила помії, оббирала бульбу, церувала кальсони. Все, чого мені було треба, – на кілька хвилин довше погрітись теплом «тисота», насититись ним, наїстись. І тоді і бульба, і кальсони були б інакші – я відчувала в них цю здатність.

Але докторова рука нечуло забирала в мене шматочок любові. І я злилася на неї, часто хотілось її навіть ударити чи вгризтись зубами. Саме це бажання викликало в мені жах і відразу, а потім – тупе безсилля й апатію.

На цьому місці отець Йосиф м'яко зупинив мене і запитав, чи я не помиляюсь. Я запитально звела на нього очі.

«У чому, отче?» – покірно й тихо запитала самими губами, без голосу.

«У тому, що любов крилась у годинникові, – відповів він. – У тому, що докторову

руку хотілось вдарити».

Ці його слова не дійшли до моєї голови, я їх не почула. Вони боляче врізались мені в груди, і я схопила ротом повітря, задихаючись. Якись нестерпні згустки і шматки живої плоти виходили звідти під напором такої сили, що стримати його не могло вже ніщо. З моїх очей зі слізьми витікала гіркота, і нестерпний принизливий сором за себе, за своє маленьке низьке життя, за свою сліпоту, покірність, фізіологічність, а ще витікав живий жаль і співчуття, яке, буває, відчуваєш до безтямної живої істоти, до якогось звироднілого кошеняти чи до тих, наприклад, лисих щуренят, приречених бабратися серед нечистот і загинути як не від отрути, то в зубах кістлявих псисьок (хоч і псисьок цих несподівано було мені дуже шкода!). Тільки цього разу цей безмежний жаль, такий бездонний і непристойний, такий кричущий, що від нього хочеться відвернутися, втекти і забути назавжди, я відчувала до себе самої, ніби я була водночас і кошеням, і лисим бридким щуреням, і псиськом із гострими іклами, який від болю і голоду намагається роздерти того, хто слабший.

Не знаю, скільки часу все це тривало – коли я прийшла до тям, то знайшла себе, всю мокру від сліз, засліплену і зіпрілу, в якомусь теплому живому гнізді, наскрізь пропахлому ладаном. У голові – жодної думки. Не було нічого «глибокого», нічого «світлого», нічого «доброго» чи «святого». Все було глибоке, світле, добре, святе, пласке, негайне, очевидне. Ніяке.

Я була в животі своєї мами, я відчувала кожную клітину її тіла, кожную волосину, кожен її звук. Хоча ніколи її не знала.

І мене теж уже не існувало. І від цього нічого не змінилось.

І я була в обіймах отця Йосифа. Він надійно сховав мене від світу, загорнув білим фелоном, і те, що я так довго сприймала за цокання «тисота», було биттям його живого, великого серця, і бурчанням його шлунка, і звуком його дихання, і сковтуванням слини.

Сліз більше не було, тепер із мене лилися слова, я продовжувала розповідь, розмірено погойдуючись у колісці священникових обіймів. З мене витікала образа.

Я знову стояла посеред світлого приміщення нової жіночої школи імені Королеви Ядвіги на вулиці Третього травня – доктор Ангер ласкаво поклопотався, щоб я ходила туди разом з Аделею. Він міг цього не робити, адже я була ніким. Я і так завдячувала йому всім, що мала. Він порятував мені життя, надав притулок, годував і одягав. Кого обходило, чи вмітиме сирота руських бідняків читати, чи навчитись писати своє ім'я. Він не мусив цього робити, але зробив.

Інша річ, що я воліла б залишатися вдома, бути поруч, коли він працював у своєму кабінеті, приносити йому каву зі сметанкою, обережно переливати чорнило в незручний кришталевий каламар із вузьким горлечком. Мені зовсім нецікаво було серед цих панянок з тонкими руськими кісками, заплетеними навколо делікатних голівок, вбраних, як лялечки на бал.

На бал зійшлися маленькі лялі,
Гарні в них сукні, гарні коралі.
А найгарніша – ляля рожева,
Цілого балу королева!

Замість молитов у моїй голові крутилися пісеньки, які ми з Аделею наспівували під час спільних ігор. Сестра Аполінарія суворо дивилась на мене з-під густих наїжачених брів. Я намагалась її не боятись, хоч вона вміла боляче штурхнути.

Wierzę w jednego Boga, Ojca Wszemogącego, Stworzyciela nieba i ziemi, wszystkich rzeczy widzialnych i niewidzialnych. I w jednego Pana Jezusa Chrystusa, Syna Bożego Jednorodzonego, który z Ojca jest zrodzony

przed wszystkimi wiekami. Bóg z Boga, Światłość ze Światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego. Zrodzony a nie stworzony, współistotny Ojcu, a przez Niego wszystko sięstało...

А найгарніша – ляля рожева,
Цілого балу королева!

У кишеньці на моїх грудях заховано щось гаряче і ясне. Ребрами складених до молитви долонь я торкаюсь до твердої поверхні. Моя таємниця важка і солідна, справжнісінька.

Bóg z Boga, Światłość ze Światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego...

Мені тепло-тепло і добре-добре.

Światłość ze Światłości, Bóg prawdziwy z Boga prawdziwego...

Сестра Аполінарія вже поруч, її важкі руки хапають мене за плечі і струшують так, що все йде обертом – десяток світлих голівок із кісками-коронами, образ Діви Марії з Ісусиком, зображення вусатого улана в чорній шапці з жовтою обшивкою, пельцуланці[41 – Пельцуланка – зимовий варіант верхньої частини уніформи уланів.] і з оголеною кавалерійською шаблею.

Серце моє вистрибує з грудей і, виблискуючи в сонячному промінні, підлітає мало не до самої стелі. «Аахх!» – видихають маленькі римо-католицькі панянки, їхні прозорі льочки[42 – Льочки (діал.) – кучерики.] електризуються від зачудування. Диво Господнє! Аве Марія!

Я почуваюсь так, ніби от-от вознесусь. Я стала янголом. Моє серце випурхнуло з грудей. Всередині у мене мертва тиша.

Годинник лунко падає на підлогу, об нього милозвучно дзенькає маленька клітка з пташкою. Ланцюжок живописно обвивається навколо.

«Вона вкрала це у мого батька», – каже маленька дівчинка – одна з русявих голівок. Тон її, холодний і владний, контрастує з м'яким дитячим голосом.

Потім сестра Аполінарія веде нас додому. Її права рука постійно смикає мене, мов козу на шворці, хоч я іду в тому ж темпі, що й Аделя. Аделя на мене не дивиться. Її погляд спрямований тільки вперед. Її профіль тонкий і гордий, вона сповнена почуття власної гідності. Я захоплююсь нею навіть тепер, хоч у мене більше немає серця. Я відчуваю втому і нудьгу, мені хочеться заплющити очі й запасти в темряву. Добре було б проспати кілька місяців поспіль і ніколи більше не прокинутись.

Назустріч біжить Сапіжинська з усіма її крамничками і кімнатками, де подають дорогі сніданки, мені під ноги кидається маленький сивий пудель з кокардою на шії, я зустрічаюсь із ним очима – і починаю ридати ридма, але сестра Аполінарія розлючено підносить мене в повітря за ліву руку і кільканадцять метрів проносить отак під смугастими маркізами закладів, оминаючи стрункі лапки ажурних ліхтарів, кілька разів боляче вдаривши мною об стовбур дерева й кований паркан. Я бачу своє відображення у напівкруглих височенних вікнах кам'яниці Германа Басса: я безвольна й безглузда, ніби напхана ганчір'ям лялька з очима-гудзиками.

А найгарніша – ляля рожева,
Цілого балу ко-ро-ле-ва!

Коли доктор Анґер, у ковпаку, шлафроці й шовкових піжамних штанях, відчиняє нам двері, ми з Аделею одночасно починаємо плакати. Крізь пелену я все ж виловлюю переляканий погляд доктора: він всерйоз за нас хвилюється, він стурбований посправжньому, опускається перед нами на коліна, бере кожну за руку. Так, ніби ми обидві його рідні доньки. Ніби ми з Аделею кровні сестри.

«Вона вкрала твого годинника!» – тоненьким голоском вигукує Аделя. Її загострене підборіддячко відвертається від мене.

Я рукавом витираю шмарклі.

Сестра Аполінарія простягає «тисота». Доктор Анґер здивований. Він приймає годинника, той звично лягає у надійне ложе докторової руки. Клац – і опукла кришечка легко відстрибує. Скло пошкоджене: навскіс розрізане тонкою, ледь помітною тріщинкою. Але механізм продовжує точно відмірювати час.

Доктор розгублено зіжмакує свій нічний ковпак і тре ним потилицю. Переводить погляд із мене на сестру Аполінарію, тоді – на Аделю, і знову зупиняється на мені. Я тільки на секунду витримую його погляд. Рівно на секунду – я чую цокання «тисота».

Доктор Анґер лунко ляскає себе по лобі.

«Ну я старий розтелєпа!» – ми всі трое здивовано витріщаємо на нього очі.

«Тепер я пригадую! Я ж сам уранці поклав годинник у кишеньку Стефиного фартушка. Він такого ж кольору, як моя камізелька, і висів ось тут, на гачечку поряд – ну погляньте, який я бовдур!»

І знову кожна з нас не вірить власним вухам. Здається, чутно, як у голові кожної сутужно крутяться коліщата, намагаючись збігтися зубцями й западинками.

Чи підкочує до горла сестри Аполінарії почуття провини? Чи мучить сумління Аделю? І наскільки чиста у мене совість?

Отець Йосиф опускає голову і знаходить мій погляд у схованці під власним фелоном. Він запитує. Я повинна говорити далі. Але я вже не можу. Я виснажилась. У мене пересохло в горлі. Паморочиться в голові. Я майже нічого не бачу.

«Отче, я страшна грішниця. Я не можу розповісти вам усе за один раз».

Він мовчить. Крила опускаються. Мене знову обступає незручний світ.

«Прочитай сьогодні двадцять разів „Wyznanie wiary“», – каже священик.

«Чому ж не „Символ віри“, отче?» – дивуюсь я.

«Може, так тобі вдасться знайти спосіб, щоб пробачити свою сестру Аделю. І силу, щоб попросити у неї пробачення».

Його очі такі добрі й такі уважні до мене, що я не можу обурюватись через ці несправедливі слова.

«Може, ще в Аполінарії попросити?»

Він мовчки киває і посміхається.

«Я знаю, як тобі тяжко», – за мить каже він, ставши сумним і серйозним. Його обличчя дуже близько до мого. Він бачить мене наскрізь.

Маленькі чорні волосинки, що залишилися непоміченими під час гоління – такі ж я часто зауважувала на щоках доктора Ангера.

«Мені теж нерідко буває так само. Знаю, як воно».

І я бачу по його обличчі, що це правда. Що він відчуває те ж саме, що і я. У нас однакові почуття. Одні почуття. Я не можу в це повірити. І не знаю, що сказати – бо щось треба сказати зараз, щось найважливіше, а я забула всі слова на світі, забула геть усе.

Але він повільно відступає крок назад, знову лагідно всміхається і каже: «Я мушу йти, дитино. Я запізнився на службу Богу. Йду просити пробачення. Слава Ісусу Христу».

«Слава навіки Богу Святому», – покірно кажу я і відпровождаю його розмитим від сліз поглядом у смарагдове світло каштанів.

Старий у чорному кафтані тягне мене за руку.

«Ади, ади, панюньці, ту є таке місце, же дуже добре чути...»

Він заводить мене в заглибину біля муру і вказує на стіну, широко посміхаючись беззубим ротом. Я доторкаюсь долонями до надщербленого чорного каміння. Воно стугонить. Тож я наближаю голову і тулюсь до муру щокою і вухом.

Каміння співає чоловічими голосами – суворими, урочистими. Співають полум'яні шестикриллі серафими, вивергаючи любов до Господа зі своїх розпечених гортаней. І чотирикрилі херувими, з чиїх лев'ячих пащ та орлиних дзьобів ллється досконала небесна мудрість. І ангели престоли, богоносні, а тому, спокійні і вдоволені, теж співають. Стримані й помірковані ангели господства виводять основну тему мелодії. Ангели сили ковзають на найвищих нотах, упиваючись благодаттю. Ангели влади врівноважують їх своїм монотонним гудінням, ніби креслять освячене коло. Архонти розгортають зоряне небо, котять хвилі та хмари, грають вітрами й загортають усе сніговим пухом. Архангели, учителі небесні, розкладають поміж зорями кожен свою планету, ніби ноту на нотному стані, розписуючи людські маршрути. І звичайні ангели з трубами, з золотими чашами, наповненими Божим гнівом, ангели, зовсім схожі на смертних людей, долучаються до хору шарудінням важких крил із великими цупкими пір'їнами.

Ми, херувимів тайно являючи і животворящій Тройці трисвяту пісню співаючи, всяку нині житейську відложім печаль.

«Невже це в'язні так співають, Господи!» – лунає за моєю спиною голос Аделі.

«Ая, панюньці, лотри, лотри, паскудники!» – вдоволено крекче старигань, мружачись і спльовуючи набік.

«Я подумала, ти понесла гостинці до Будинку старців і калік, – каже мені Аделя. – Чи ти нині збилась зі шляху?»

«Але й ти прийшла не зовсім туди, куди збиралась, – відповідаю я. – Цим боком не дістанешся до Петрової майстерні. Хоча правда... Ти так рідко цікавишся життям свого чоловіка, що навіть не знаєш, де саме він працює останнім часом».

«Це тому, що ти надто добре дбаєш про мого чоловіка, – холодно каже Аделя, міцно стиснувши уста. – А я прийшла не до нього. Я умовлена з отцем Йосифом».

Навіть ангели замовкають, почувши про це. Я чую, як скрапує волога на м'який торф під ногами.

І в цю мить, брязкаючи шпорами, наче жеребці збруєю, прибігають сполотнілі Малпа

з Опецькуватим: очі на лобі, волосся сторч, роззявлені від жаху пашеки, тремкі долоні, що волого стискають оторочені срібними нитками ефеси шабель.

«Що ся стало?» — кидається до них дідуган.

«Клич священика!» — хрипить Опецьок.

«Що ся стало?» — верещить старий.

«Різбляр... різбляр...» — белькоче Малпа і заходиться страшним нервовим кашлем.

«Петро!» — вигукуємо ми з Аделею в один голос, хапаємось за руки і кидаємось бігти до майстерні, в якій він працював останнім часом над скульптурами для каплиці отця Йосифа.

Майстерня ліпиться до протилежного боку дому кари, ближче до торговельних яток, і відгороджена від нього цим самим масивним муром, з якого ще кількадесят хвилин тому лунала янгольська пісня. Я майже щодня приношу туди Петрові їжу, як приносила у всі місця, в яких він працював: до катедри чи в майстерню Вембновича.

Майстерня схожа на просторий хлів: дерев'яна споруда з високою стелею, неотесаними балками і кількома підпорами. Всередині панує безлад: тут тримають дрова, сувої старих попсованих тканин, якісь кам'яні уламки, знищені до невпізнання дерев'яні ікони, з витертих і вицвілих поверхонь часто світять самі лише проникливі очі з білими цятками у внутрішніх кутиках. Ці очі стежать за тобою з мороку, хоч куди б ти намагався від них сховатися.

Петро дуже часто залишається тут на ніч. Коли він уже працює — то працює до нестями, забуваючи про сон і про їжу, падаючи від виснаження серед гострих шматків мармуру.

Двері розчехнуто — їх полишили так два нажахані рядові вояки імператорської та королівської армії. Що вони шукали в майстерні, яких скарбів — одному Богові відомо.

Ми з Аделею завмерли перед входом, спаралізовані страхом. Мені не хочеться заходити. Не хочеться довідуватись, що трапалося з Петром.

Крізь шпарини між дошками та неоковирні широкі вікна ллється яскраве сонячне світло. Воно робить ще білішими брили мармуру, які стримлять посеред реманенту, дощок і драбин. Із цих брил прориваються, сяючи разючою білизнаю, досконалі діти-ангели з відкритими чистими лицами: їхні зграбні кінцівки свідчать про танець, легкість і радість, пальчики перебирають струни арф і отвори сурем, пригортають до грудей пташенят і кролів, леткі кучері розвіваються над головою, крила здіймають слідом за собою в повітря пелюстки квітів, краплини роси і напівпрозорі уривки хмар.

Отець Йосиф, чю присутність ми негайно відчуваємо, твердо відсторонює нас з Аделею і заходить досередини. Він нахилиється, піднімає з підлоги чорний високий циліндр, обтрушує його від мармурового пилу й обережно кладе на високий стос дров. Ми з Аделею, сплівшись руками, йдемо за ним назирці. У потилицю мені дихає старий сторож. Здається, чути також сопіння вояків у дверях та гамір роззяв, які з'явилися невідь-звідки, занюхавши в повітрі запах чогось небуденного.

Петро міцно спить, як завжди, геть чисто білий, обліплений товстим шаром пилуки, що перетворилась на ньому на зашкарублу скоринку: вона потріскалась і промережилась густою сіткою візерунків. Його, нерухомого, неможливо відрізнити від кам'яної постаті. Міцна рука з чітко окресленими м'язами, з напнутими від постійних фізичних зусиль жилами спочиває на темно-зелених складках сукна, накинутого згори. Кулак міцно стискає долото і не відпускає його навіть уві сні.

Поруч із Петром спить ангел. Живий ангел. Не білий, не кам'яний, ангел із плоти і крові: зі світлою шкірою, з рум'янцем на щоках, з волоссям, яке м'якою хвилею

обрамлює чисте обличчя, з дрібними крапельками поту на чолі та над верхньою губою, вбраний у довгу сукню, розшиту блискучими намистинками.

Очі вони розплющують одночасно. Петро якусь мить дивиться на дитину, в очах його віддзеркалюються страх і нерозуміння, і щось таке велетенське, що ніяк не вміщається у висмикнутій зі сну голові. Щось немислиме та безформне, чого навіть твереза ясна голова не могла б умістити. Він обводить поглядом усіх свідків сцени, зривається на рівні ноги, кілька разів гучно вдихає і видихає повітря – долото, гучно грюкнувши, падає йому до ніг – і обвалюється на коліна перед істотою, яка, здається, от-от розчиниться у повітрі, повернувшись у простори його, Петрових, снів.

«Дивіться, кам'яний ангел ожив!» – скрикує хтось із присутніх. Чутно молитви, бурмотіння, напружений шепіт. – «Чудо! Чудо!» – майстерня наповнюється тривожним шумом.

Поки Петро хреститься й безгучно ридає, дитина сідає мовчки, пильно обдивляючись присутніх. На її обличчі немає ні страху, ні здивування, ні радості – жодних емоцій, які легко можна було б назвати і яких би від неї чекали. Темно-зелене сукно здіймається і, зависнувши у повітрі, опускається на маленьке худе тільце. Поки складки тканини повільно падають долу, під ними щось копошиться, перекочується, наче зовсім маленький м'ячик. Отець Йосиф нахилиється і тягне до себе край сукна. Стариган у кафтані смикає з іншого боку. Кілька роззяв поквалпиво вистрибує уперед, штовхаючись. Вони метушаться, вовтузяться, їхні жадібні руки зникають під покривалом.

Повітря один за одним розтинають вражені зойки. Петро зводиться на рівні ноги, рішуче підступає до сукна і зриває його з підлоги. Ангела немає. Долівка, брудна й затоптана, виявляється порожньою.

Що це за неймовірне марення. Земля гоїдається під ногами. Я відчуваю потребу вийти назовні. Звільняюсь від цупких рук блідої Аделі, проштовхуюсь крізь зачаровану юрбу, наближаюсь до дверей – і на порозі спотикаюсь об чорний високий циліндр, що лежить на самому порозі.

Я нахилиюсь, обережно беру його за криси і відкидаю набік. Ангел опиняється у моїх обіймах.

[...]

Розділ 9

Тепер на моїх плечах ще ця дивна дитина.

Аделя навіть чути не хотіла, щоб ми залишили його отцеві Йосифу – той, думаючи спершу, що перед нами – дівча, пропонував відвести малого до сестер василіанок на Казимирівську, до інституту для дівчат, який донедавна утримувало Товариство руських пань. Потім казав, що проситиме протестантського пастора Цеклера прийняти біднятка до «Вифлеєму» – сиротинця на Сапіжинській. Роззяви кричали, що його треба вести до кагалу, бо, мовляв, «видно ж із обличчя, якої він крові». Інші роззяви заперечували їм, що коли так дуже в те обличчя вдивляти, то можна його і до вірмен повести.

Уявлення не маю, що вони побачили «не такого» в дитині.

Аделя міцно тримала хлопчика на руках, в її очах палахкотіло хворобливе завзяття. М'які пальці отця Йосифа, благословляючи, торкнулись руських пасом. Велике некрасиве обличчя наблизилось до гарного і маленького, священникові очі випромінювали спокій і тепло.

«Його мусять шукати батьки. Не можна позбавляти хлопчика родини», – тихо проказав Йосиф, посміхаючись до Аделі.

«Ніхто його не шукає», – затято пробурмотіла вона, опускаючи погляд і тільки міцніше притискаючи хлопця.

Їй тяжко було його тримати, але вона й не думала послабляти обіймів.

«Перенесімо нашу зустріч на інший день», – холодно кивнула у бік священика і рушила до візника.

«Я до вас навідаюсь!» – гукнув Йосиф, стурбовано ковзнув по мені поглядом, торкнувся Петрового плеча і зник серед натовпу розтелеп, яких збиралося дедалі більше.

Намагаючись наздогнати Аделю, я торувала собі шлях серед людей, вихоплюючи уривки фантастичних оповідей: казали, сьогодні вночі помер один із в'язнів, Гриць Максимко з Пасічної – той, що наклав каміння на залізничну колію, якраз перед потягом, що віз залізничних інженерів і ще якихось грубих риб. Гриць ображався, бо держава викупила в нього ґрунт за смішні гроші і проклала через подвір'я залізницю, і в такий спосіб хотів їй помститись. А натомість потрапив до в'язниці, і ось помер, і по його душу вислали недосвідчене ангеля, яке тільки недавно вилупилось, а воно, не навчене, і душу не забрало, і саме до людських рук потрапило.

Е, та це ще було найбуденніше з того, що я почула. Бо говорили щось про відьом і про мага з Далекого Сходу, і пророцтва рабина-чудотворця з Бродів, і про те, що між світами стався розлам, і пішла тріщина, що істоти з іншого світу почали западатись до нашого світу, а наші земні люди – у потойбіччя, і що прірва дедалі ширшає, і вже зовсім скоро наша могутня імперія потрапить у вир, де її розмеле й потрощить, ніби ніколи й не було.

Аж волосся дибки ставало. Що тільки люди патякають. Але ж знаєш твердо, що бути такого не може, що паш Найясніший Цісар (дай йому, Боже, ще сто літ прожити) – і здоров'ям міцний, і розумом світлий. До того ж, незважаючи на трагічну випадковість, яка сталась із його сином, єдиним нащадком, кронпринцом Рудольфом, імперія має тверду опору в постаті спадкоємця престолу, осяйного небожа імператора Франца-Фердинанда (бережи його, Пречиста Діво Маріє).

Ту маячню, яку межи людом темним почувеш, краще відразу забувати – і я це відразу зробила. Тим більше, що у мене в грудях ясніло світло, засвічене молитвами отця Йосифа. До того ж, я мала перед собою додатковий клопіт: затяту Аделю, яка сказала Петрові, що забирає дитя додому, і мало не гарчала, як вовчиця, яка оберігає єдине вовченя.

Петро ніяк не годен був прийти до тям, так гостро пережив появу хлопця. Здавалося, він і сам дотепер не мав певності, що малий насправді не був його кам'яним ангелом, який ожив.

Ще того ж вечора, вже вдома, поки Аделя, безуспішно спробувавши викупати малого в череді та рум'янку і загорнути його у плетений коц із м'якої вовни, щось нашіптувала до крихітного вухка, Петро сказав мені глухим голосом людини, яка пережила удар небаченої сили: «Я завжди думав, що обертаю людей, які відходять, в камінь і так допомагаю їм залишитись серед нас. Вони ніколи не були для мене холодні й неживі. Я чув, як б'ється їхнє серце. Я розмовляв із ними. І в цьому немає жодної фанаберії: я знаю силу своїх рук так само, як знаю тебе чи Аделю. Тому не було в мене жодного сумніву, що може статись і навпаки. Лишень тієї миті я не був до цього готовий, Стефцю».

Годі було сподіватись, що хлопчик виявиться звичайним.

По-перше, він не розмовляє. По-друге – худий, як тріска: ребра і ключиці стирчать, на грудях ямка, шкіра й кості. По-третє, поводитьсь не так, як мають поводитись діти.

Він не плаче і не видається переляканим. Не намагається втекти. Великі темні очі світяться на худому личку спокоем та зосередженістю. Важко відчитати щось у тому погляді.

Коли дивиться в очі, то не відводить їх, аж тобі самій лячно стає. Або раптом прискіпливо починає до чогось приглядатись, ніби спостерігає за надзвичайним, у край цікавим дійством, хоча насправді розглядає плямку на скатертині чи павутину.

Я пішла до помешкання доктора Воднецького (він спеціаліст із жіночих захворювань, але живе найближче), служниця на моє наполегливе прохання підняла його з ліжка, і він, покvapливо натягнувши сурдут та прихопивши скриньку з інструментами й ліками, рушив слідом за мною до фаєтона, який чекав на вулиці.

Воднецький мовчки оглянув хлопчика. Сказав, що той не німий, не глухий і взагалі цілком здоровий, тільки дуже виснажений голодом. Ніби я й сама цього не знала. Щоб винести такий вирок, не треба на лікаря вчитися.

«Щоправда, – завагався доктор, обмацуючи хлопчикові коліна й лікті, – щось дивне у нього з кістками. Ніколи такого не бачив. Не знаю, що це може означати.»

«Але що саме, докторе Воднецький?» – благально вигукнула Аделя, клякнувши поруч на килим і вдивляючись у суглоби дитини. – Він хворий?»

«Не знаю, – стримано відказав лікар. – Це не в моїй компетенції. Я бачу щось незвичне, але не маю права робити жодних висновків чи висувати припущення. Потрібен спеціаліст.»

«До кого звертатись, докторе?»

«Я мушу подумати. У Станиславові ви нікого не знайдете. Вам доведеться їхати з ним до Кракова. Чи навіть до Відня.»

«Що з ним?»

«Я б сказав, що з ним усе гаразд. Він просто трохи інакший», – доктор ще раз вислухав хлопчикове серцебиття, зміряв пульс, зазирнув у горло, дослідив білки очей. Тоді знову почав обмацувати коліна й лікті, згинати-розгинати хлопчикові зап'ястя та фаланги пальців, млином крутити навколо плечових суглобів його тонкі руки.

«Cutis hyperelastica? Синдром Елерса-Данлоса?» – бубонів він, аж трохи спітнівши.

«Вперше таке бачу! – врешті скрикнув доктор, схвильовано посмикуючи себе за світло-руді, підстрижені щіточкою вусики. – Цей хлопчик – дуже, дуже особливий!»

Тим часом дитя, не вмючи інакше показати своєї втоми, несподівано склалося в чотири погібелі, задріботіло по підлозі, спираючись на всі чотири кінцівки, і забилося до вузької щілини між п'єцом[43 – П'єц (діал.) – груба.] і стіною. Колись я з цієї щілини ледве сусідського кота видобула, сама ж при цьому мало не скрутила собі в'язи.

Аделя припала до отвору, благаючи хлопчика вилізти назовні. Він завмер там, навіть дихати, здається, припинив.

«Дайте вже йому спокій», – розважливо порадив доктор Воднецький, перекинув через руку сурдут і рушив до дверей.

Я його відпровадила.

А він, зачудований, навіть гроші за візит відмовився брати.

Коли Аделя наповнила ночви настоем із чебрецю й рум'янку і попросила Петра посадити туди хлопчика – і Петро, і хлопчик опинились горілиць на підлозі, залиті паруючою духмяною рідиною. Незважаючи на те, що він такий худенький і крихітний, навіть як на свій вік, малий виявляє дивовижну спритність і силу. Ніби в ньому жевріє маленький вогник, що за потреби вибухає потужним полум'ям.

Він миється тільки під проточною водою: я зливаю йому воду кухликком чи цебром, і тільки так він задоволено і з насолодою плюскається, і навіть форкає, як маленьке лошатко, розбризкуючи навколо разки водяного намиста.

А ще він відмовлявся носити хлопчачий одяг: жодних штанців, жодних коротких сорочок. Спочатку взагалі не дозволяв знімати з себе ту дивну розшиту сукню – скручувався в клубок, зав'язувався вузлом, забивався в шпарини, щілини і закамарки, яких повно в нашому будинку. А потім я вигребла серед старого шмаття на горіщі клунок зі старими льолями, які ми з Аделею носили, коли були маленькими дівчатками. Я порозклала їх на фотелях і на канапі – і ніби хтось почав рвати фляки з мого шлунка, так боляче стало. Тонкі, все ще білосніжні сорочечки з фальбанками, вишивкою і мереживом, рожеві, фіалкові, ніжно-жовті, мов пелюстки квітів – Адєліні льолі. Мої – простіші, бавовняні й ситцеві, пожовклі від часу, зі складками й заломами, що втрамбовувались у тканину, з плямами і розривами. Я не тільки спала в них – дуже часто проводила весь час у нічних сорочках, їх не знімаючи, якимось ніхто на це особливо не звертав уваги. Вже потім, коли почала з Аделею ходити до школи, все змінилось, нічні льолі стали льолями для сну.

Хлопчик вибрав саме мої сорочки. Адєліні скинув убік на купу, ледь провівши перед тим долонькою по слизькій тканині. А мої припали йому до смаку.

Нехай ходить в них, якщо йому хочеться. Що з ним зробиш. Поки літо, поки тепло, нехай собі ходить, чудо в пір'ї. А там побачимо.

Хлопчик не захотів виконати жодної Адєліної примхи: він не обіймався і не йшов, тримаючись за руку, не підставляв складені пуп'янком уста для солодкого поцілунку, не лашився, не плакав, не просив вкладати себе до м'якої постелі і приносити гарячого шоколаду до ліжка.

«Ми його взяли до себе, бо кому ж він іще потрібен, – оповідала Аделя на вулиці. – Я наказала запекти для нього голубів, поначинювати цвяхами яблука, намолоти свіжого печінкового паштету – он він який блідий і безсилий. Але йому того всього не треба. Він дикий, наче звірятко. Спить у кублі, кусається і дряпається. Не говорить, а тільки пищить і гарчить. Не вірю, що вдасться зробити з нього людину. Взяла його на свою голову».

Вона так тяжко зітхала, що всі сусіди з Липової розуміли: перед ними – свята жінка, втілення найвищих людських чеснот.

[19.VIII]

Розділ 10

Хто може спати перед уродинами нашого справедливого Цісаря, батька стількох народів.

Дитина сиділа за п'єцом, затишно посопуючи, а я місила гігантичну діжу тіста, варила крем, випотрошуючи до нього силу-силенну стручків ванілі, дечко за дечком впахала до розжареного черева кухні, після чого виймала рум'яні пахучі птисі [44 – Птисі (діал.) – тістечка з заварним кремом.], краших за які ніколи ще не пекла.

Петро вийшов до нас серед ночі.

«Стефцю, ти совісті не маєш. Як можна спати під такі запахи».

Я, вся червона і розіпріла, тільки розвела руками.

«Петре, не кожного дня у нас уродини Цісаря».

«Та вже не перебільшуй. Відколи це ти стільки за Цісаря думаєш».

Він сидів під вікном, потилицею спираючись об кам'яну декоративну омелу, його гордість. Скручував собі цигарку.

«Ти сама вже як той птись».

Я несподівано зашарілась. Не втримала рівноваги, деко перехилилось, кілька тістечок з'їхало просто до полум'я.

«Ет, Петре. Бачиш, що сталось через тебе».

Птисі заповнили всі наші великодні кошики, тільки кошиків не вистачило. Я обережно поскладала тістечка до великих коробів, у яких нам часом привозять ярину і гриби з Дори і Яблуниці. З'їздила на ровері на ріг Собеського і Смолки, винайняла візника. Бо ровером би не завезла.

Отець Йосиф, якийсь розчіхраний, заспаний, але розгублено-радісний, чекав на мене навпроти в'язниці. Його ладанний запах став для мене вже рідним.

«Та вже пахло на ціле місто твоїм ванільним кремом, Стефо», – він допоміг мені зійти на землю і вивантажити кошики й коробки.

«Що це ти – на ціле військо напекла?»

«Це для в'язнів. Нехай у них теж нині буде свято. Я чула тої неділі, як вони співали».

Він розчулено поглянув на мене. Очі його волого блищали. Уста розтулились, готові от-от вимовити щось важливе, але він тільки глибоко зітхнув і похитав головою.

Але мені вже й так все було ясно. Навіщо ці слова.

Так хотілось просто пригладити рукою його неслухняне волосся. Та не вільно. Ну нічого, подумала я. Є у мене щось набагато цінніше.

Ми сиділи з ним під стіною карного дому, звівши перед собою мур із кошиків з солодкими птисями, і розмовляли. Йосиф пожадливо жував тістечка, крихти сипались на чорну маринарку, я час до часу стріпувала їх хустинкою, але він брав ще одне тістечко, і знову все повторювалось від початку.

Йому стало ніяково через свою неохайність.

«Я все такий був», – пробурмотів він, марно намагаючись сам себе почистити. Ми заходились пригадувати всі історії про його незграбність – ще коли він був студентом доктора Ангера, коли перевертав стільці й горнятка в нашому салоні, виливав соси на смугасту тканину канапи.

Отець Йосиф почервонів разом із вухами. Я реготала до сліз.

Потім стало сумно. Ми розмовляли про доктора. Я розповідала про його останні години, про те, як сиділа біля його ліжка, прислухалась до страшного булькотіння в грудях, коли він вимовляв найважливіші слова: «Ви з Аделею – як два дерева, які сплелись стовбурами. Подумай про неї, подумай про своє життя. Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделі служити».

Отець Йосиф здивовано звів брови.

«Ти певна, що він так сказав?»

«Ну звісно. Я чула це так само, як тепер чую ваші слова, отче. Чому ви дивуетесь?»

«Стефо, коли дерева сплітаються стовбурами, вони не дають одне одному рости. Думаю, доктор Анг'єр це мав на увазі».

Я не розуміла.

«Я чула, що він сказав. У мене добрий зір і добрий слух, отче. Я себе не обманю. Чи ви думаєте, служіння Аделі – мед?»

«Аж ніяк».

«Я давно би вже пішла собі, якби не обіцянка, яку дала докторові».

«Це правда, Стефо?»

«Але ж за кого ви мене маєте, отче!»

Що за гіркота після солодкого звареного крему!

Він довго дивився на мене поважним поглядом. А я боялась його розчарування. Я була готова на все: визнати, що давно слід піти з дому Анг'єрів, чию прихильність та прив'язаність так безсовісно використовую. Ладна негайно зібрати речі – і рушити туди, куди вкаже отець.

Священик знову почав говорити, так пронизливо і незрозуміло, ніби плакав, співав і молився водночас. Говорив про заповідь та Закон Мойсея, шляхи Господні, служіння всім серцем і всією душею, святість терпіння, розкіш упокорення. Я слухала його, як ті концерти, на які ходила з Петром і Аделею: у грудях тепло, стискало скроні.

Говорив про любов до Бога, за якою немає вже когось, хто служить, і немає того, як служить. А є тільки зворушення і полум'я.

Розповідав про те, як Господь сотворив людину за Своєю подобою та Своїм образом. І це означало, що людині було подаровано можливість з'явитись на світ, віддзеркалюючи Божественний образ – але тільки від нас залежить, чи маємо ми достатньо волі, щоб набути Божої подоби.

Йосиф сказав, що буде вчитись тієї волі від мене. Що я набуваю подоби Господа, служачи іншій людській істоті, створеній за Божим образом.

Ні, я нічого не розуміла. Але це неважливо.

Делікатні шершаві пальці торкнулись моїх уст. Я ледь спромоглась приховати тремтіння в тілі.

«Ти так само неохайна. Заїлася, як паця», – коли він сміявся, то міцно заплющував очі, й навколо них розходилося проміння чітко проораних зморщок. У нього був геть дитячий вираз обличчя.

Хоча – чому дитячий? У нашого малого знайди я такого й близько не помічала.

«Ех, так добре біля тебе, Стефо, – зітхнув він тужно, аж майже застогнав. – Так би все життя і сидів із тобою за цими кошиками. У тебе є великий талант – дбати про інших. Це справжній дар, бережи його. Але часом мусиш і сама про себе подбати, й іншим дозволити».

Голова моя була геть гаряча, ніби я пекла її тепер у п'єці, у найбільшому полум'ї.

Ще такою дурною я себе ніколи не почувала. Заховала обличчя в долонях, схилилась так низько, як тільки могла.

Шкірою я знала: отець Йосиф від мене так близько, аж його уста торкаються моїх пальців. Я відчувала запах його подиху, тепло, яке випаровувало його тіло.

«Чому в мене таке відчуття, ніби я тебе знав завжди — і навіть ще раніше. Господь недаремно зводить людей. Ти вчиш мене, Стефо. Дякую за птисів».

Я відняла руки від лица. Він благословив мене пошепки, перехрестивши.

Я поверталась додому і дивувалася з кожного свого кроку. Як ступня моя у дешевому мешті з тканини м'яко торкається землі, як підошва відчуває нерівності бруківки. Як повітря роздуває груди, як невидимий теплий струмінь витікає під напором із ніздрів: ще мить тому цей струмінь був частиною мене — і ось він змішується з міським повітрям. Я витікаю поза власні межі.

Я ніби прокинулась. Все стало таким чітким і прозорим. З дивовижною точністю я вихоплювала поглядом кожен листок на кожному дереві. Мені йшлося так легко, я майже летіла, і кожен рух приносив задоволення, наче то була якась приємна необов'язкова гра.

Як гарно ряботіли плямки сонячного світла і маленькі невловні тіні від хмар на вежі польського «Сокола», як танцював на вітрі флюгер. А навпроти міщанського банку раптом запахло солодкими фруктами, вугільною сажею, кінським гноем. Я вдихала на повні груди. І дивилась просто в очі перехожим, чого завжди уникала. Тепер же їхні обличчя видавались мені такими живими, такими цікавими, що хотілося з них пити. Маленька дівчинка у великому капелюшку посміхнулася мені у відповідь беззубим ротом. Натомість її огрядна годувальниця, від чиїх грудей пашіло затишним теплом, змряла мене недовірливим поглядом так хижо, що я аж пирхнула.

Нічого не сталося. Я просто розплющила очі і нарешті побачила свіжість цього світу. Отець Йосиф мене розбудив. Він торкнувся до мене, торкнувся до мого серця — і відтепер кожна мить мого життя назавжди залишатиметься сповненою сенсу. Нічого мені вже не треба. Тому що все вже у мене є.

У моїй голові тисячу разів зринала мить, як отець Йосиф з імостю заходять до нашого салону. І ми зустрічаємось поглядами. Мені стискає живіт. І ми зустрічаємось поглядами. Ще раз. Ми зустрічаємось поглядами. Блискавка. Зустрічаємось поглядами. Куляста блискавка в животі. Зустрічаємось поглядами. Його очі дивляться на мене. Запирає подих. Просто на мене. Тисячу разів переживаю це знову і знову, знову і знову. Паморочиться в голові. Я не можу зупинитись.

Постать у білому виростає наді мною і вириває з нищих кігтів мерзотників. Святий із хмари. Його обличчя, стурбоване й сумне. Він вимовляє моє ім'я: «Стефо! Стефо, що сталося? Що ти тут робиш, Стефо? Стефо! Стефцю!» Мені стискає живіт. Він бере мене за руку. Його долоня стискає мою долоню. Ми тримаємось за руки. Ми доторкаємось одне до одного. Він веде мене за собою. Я йду за ним. «Стефо, ходімо зі мною». Куди завгодно. Стискає живіт. Перехоплює подих. Гаряче в грудях. Гупає серце.

Я ридаю в нього на плечі. Він огортає мене білими крилами. Ховає від світу. На собі. У собі. Запах ладану, запах теплого тіла чоловіка. Стискає живіт. Блискавка. Не можу дихати. Тисячу разів прокручую, як він притискає мене до себе. Такий близький. Стискає живіт.

«Ех, так добре біля тебе, Стефо. Так би все життя і сидів із тобою за цими кошиками».

Його голос, такий тужливий, такий замріяний.

Добре біля тебе, Стефо. Все життя би сидів тут із тобою. Все життя із тобою. Так добре біля тебе. Стефо. Стефцю. Все життя. Разом. У схованці.

Закриває мене білими крилами від решти світу, притискає до грудей. Так добре біля тебе. Все життя б провести з тобою. Сплестись би з тобою стовбурами. Ходімо за мною. Іди сюди, Стефо.

Велике напруження всередині. Задушливо, гаряче. Немає чим дихати. Тисячі, тисячі разів я опиняюсь поруч із ним, тисячі разів чую його голос – він промовляє ті самі слова. І щоразу я ледве витримую.

Дотик шерехатих пучок до моїх уст. Блискавка. Торкається пальцями моїх уст. Його очі дивляться на мої уста. Стискає живіт.

«Ти так само неохайна. Заїлася, як паця». Так ніжно торкається. «Ти така ж неохайна, як я. Така ж, як я. Ми такі схожі. Ми однакові. Так добре біля тебе. Все життя».

Запах пальців. Ладан. Ванільний зварений крем. Солодкий смак на язиці. Шерехаті пальці. Розтулені уста. Не маю вже сили, не можу витримати, несила терпіти. Я безвольна, я піддаюсь, падаю, падаю, млію. Вологий язик. Шерехата шкіра.

Чому в мене таке відчуття, ніби я тебе знав завжди. І навіть ще раніше, Стефцю. Ходи-но зі мною. Господь недаремно зводить людей. Так добре біля тебе. Ти чогось вчиш мене, Стефо. Все життя би сидів тут із тобою. Прошу тебе, Стефо.

Змилуйся.

О Господи.

[...]

Розділ 11

Народи Австро-Угорської монархії святкують сімдесяту річницю народження Цісаря Франца-Йосифа I. До святкування доєднався і наш край, який в особі Цісаря Франца-Йосифа I має особливого володаря й опікуна.

Коли доля повернула так, що уламок польської Речі Посполитої, який ми заселяємо, виявився приєднаним до Австрії, то протягом ста років наш край зазнавав украй жорсткого ставлення: його винищували матеріально, пригнічували морально, занедбували його культуру.

І щойно Цісар Франц-Йосиф I у своїй великодушності належно оцінив справжню вартість для монархії цього просторого та людного, проте страшенно занедбаного коронного краю, зрозумів наші почуття й прагнення – зрозумів нашу душу.

Саме йому ми завдячуємо тим, що в Австрії до нас не ставляться, як до *politisch verdächtig* від народження, що разом із рештою коронних земель ми маємо рівний голос у всіх державних справах, а в себе вдома можемо вільно працювати над розвитком нашої землі. За цю ласку й довіру справедливого монарха ми йому вдячні та сповнені до нього глибокої пошани!»

«Кур'єр Станиславівський», 19 серпня 1900 року

Минулого тижня наше місто урочисто відсвяткувало 70-літню річницю народження Цісаря Франца-Йосифа I. Вже задовго до визначної дати місто почали декорувати квітами й хоругвами, тож невдовзі воно набуло незвично урочистого вигляду.

Початком святкування, що відбувалось під орудою заступника бурмістра пана

доктора Конколняка, став музичний похід, участь в якому взяли залізничний оркестр «Гармонія», добровільна пожежна охорона станиславівська з Княгинина-Колонії, а також цілі натовпи мешканців міста. Похід вирушив від кошар о восьмій тридцять вечора і пройшовся вулицею Сапіжинською, де затримався перед будинком староства, далі рушив повз ресторацію «Крона», вулицею Собеського, Голуховського, Іссаковича, Липовою (зупинка біля генерала Бойнебурга та фельдмаршала поручника Маловеца — і саме в цьому місці до натовпу доєдналися ми: Аделя у вузькій ясно-блакитній сукні з високою талією, цукрово-солодка від фіалкової води, Петро, трохи знервований і знеохочений такого роду подіями, та я з малим знайдою, що сидів у мене на руках, наче дресироване мавпеня, і зосереджено крутив у пальчиках пасмо мого волосся). Нас засмоктало в юрбу, наче в ріку, і понесло вгору Липовою, до будівлі єпископства.

Далі похід рушив вулицею Собеського, Казимирівською, Карпінського, Ринком (на якому затримався перед ратушею), вулицями Галицькою, Газовою, Заболотівською, Третього травня (де ми зупинились перед помешканням пана доктора Конколняка, який наразі виконує обов'язки бурмістра) — і, нарешті, вулицею Крашевського натовп повернувся до кошар.

Літня темрява згустилась навколо людської течії фіолетово-гранатовими клубами, та негайно відступила перед світлом лампівнів, які засяяли світляками в руках збуджених містян.

На всіх кам'яницях і будинках розвівались різнокольорові (переважно — чорно-жовті) хоругви, у вікнах палахкотіли тисячі свічок, до того ж, у кожному другому вікні можна було милуватись бюстом чи портретом нашого достойного соленізанта. На ратуші, будівлі базару, аптеках Рубля та Бейля мерехтіли світляні зірки і луки. Перед вітринами з прекрасними декораціями у захваті зупинялись численні групи глядачів.

Найвигадливіше та найпишніше були прикрашені крамниці новинок «Louvre» Бальтера, гандель П'єскожа, аптеки Бейля, Мацури, Рубля, крамниці Рутковського, Войса, Зіпсера, Стахевича, Вальтера, Гуравського. Крамниці Гальпернів були удекоровані а-ля ville de Paris та а-ля ville de Londres. Крім того, відразу ж впадали в очі барвисті та яскраві цукерні Новорольського, Ертля і Штаффа, гандель вин Єгера.

Відірвавшись від музичного походу, ми рушили на Гетьманські вали. Там теж не було де яблуку впасти. Одна по одній гучно вибухали, засвистівши, ракети. Небо розцвітало вогняними квітами, павичевими хвостами, вишитими рушниками з феєрверків.

Ми зустріли в юрбі панство Баумель. Щаслива пані Цофія — така завжди трохи неуважна, але в охайній перуці — розповіла, що нині в закладі для старців та калік роздали сто обідів міським бідним. Авігаїль і Фрума заходились шепотіти щось ніжне малому на вушко, пестливо доторкатись до його щік і пальчиків. Він прикинув і прислухався до всього, що відбувалось. Я відчувала, як насторожено стукає його крихітне серце.

«Як же ви його назвали? — поцікавилась стара Баумель. — Він же сам не сказав свого імені?»

Ми всі троє розгублено перезирнулися. А тоді Петро, зупинивши свій погляд на двох каштанах з кошлатими гривами, на яких було розтягнуто урочистий напис «Felix Austria!», спішно вигукнув:

«Фелікс! Його звать Фелікс».

У людській гущі можна було вирізнити власника складу різних спиртів, господиню покоїв зі сніданками, продавця блаватних товарів (полотна з Кросна, сукна з Ракшави, гудзиків та манжетів), наглядача складу будівельної деревини, майстра чоловічого взуття і взуття для гімнастики, продавчиню модних товарів та кравецьких додатків, ювеліра і дзигармайстра, а також продавця грамофонів, патефонів та платівок, розвізника дров, скупника збіжжя, чоловіка, який доставляє лід, пана, який випикує найкращу порцеляну, антиквара й

інтролігатора[45 - Інтролігатор – оправник книг, палітурник.], миловара, продавців яєць, музичних інструментів, нафти, вудженини й масарських виробів, дріжджового маґната з родиною, короля паперу та шкільного приладдя, аптекарів, продавців парасольок, торговців прянощами і пшеворським цукром, агента бюро подорожей «Австро-Американа», банкірів та працівників кредитних товариств, друкарень з обмеженою концесією, електротехнічних установ, кельнерів, пекарів, прачок, ткачів із механічної ткальні вовняних хусток і талесів.

На Газовій людей ставало дедалі менше, натовп порідшав. А я так і не могла позбутись враження, що впізнаю у кожному другому отця Йосифа. Щоразу мене чекало неабияке розчарування: чужі обличчя, незнайомі, порожні – від цих емоційних смикань у мене гуло в голові і зовсім не було вже сил.

На Рибній площі розкинулось ціле циркове містечко. Мій улюблений Торн зі своїми акторами знову в місті.

Тут панують збудження й тиснява, товчуться розтелепи та роззяви, під ногами шмигають малі обірванці, я відчуваю вкрадливу присутність кишенькових злодюжок. Тяжкий запах людських тіл і гасу змішаний із запахом відходів та екскрементів тварин: коней, собак, ведмедів.

Горять смолоскипи і нафтові ліхтарі. Густий дим кількома струменями пре до затягнутого хмарами неба. Дим змішується з какофонією звуків: грають на скрипках і клеочуть цигани, намагаючись принагідно й собі урвати якогось ринського, Дурний Дзинзьо крутить обрубком руки ручку катеринки – розказує, що втратив руку під Мирополем у травні 1863 року; а з катеринки тим часом лунає моя мелодія:

На бал зійшлися маленькі лялі,
Гарні в них сукні, гарні коралі.
А найгарніша ляля – рожева:
Цілого балу королева!

Ми пролазимо під ливнами і підпорами, торкаємось темної цупкої тканини шатра, спотикаємось у темряві, натрапляємо на дедалі химерніших людей. Навколо – сміття і бруд, худа, як шкапа, жінка пере щось у мідниці і непривітно глипає на нас, якийсь хлопчина світить у темряві білками очей, чвиркає слиною крізь зуби і мене в пальцях папіросу. Звідкілясь мені відомо, що ця слина – темно-брунатного кольору, з вкрапленнями крові.

Ми йдемо вуличками справжнього міста, тільки замість будинків тут – криті вози. Пахне смаженою цибулею. Пахне старою гіркою оливою.

Певної миті я зауважую, що хлопчик у моїх обіймах напружений, його тільце стало тверде, як камінь, рученятами він цупко вчепився у мій жакет, а нігті аж впиваються у плечі. Він весь тремтить – тож Петро вирішує, що час повертати додому.

[...]

Розділ 12

Зовні він видається цілком нормальною дитиною. Все в ньому гаразд: два вуха, два гарні ока, схожі на зернята мигдалю, миловидне личко, міцне худеньке тіло.

Коли він не вигинається у неприродних позах, а сидить нерухомо за столом, дивлячись у вікно (буває й таке!), на кілька митей можна уявити, що він – звичайнісінький.

Але з кожною наступною хвилиною чимраз очевиднішим стає: з хлопчиком щось не так. Він інакший. І від цього усвідомлення тривога та страх піднімаються до

горла, щось муляє і заважає.

Так мулько завжди буває перед невідомістю. Коли мусиш зробити щось, чого не робив досі. Зустрітися з чимось незаним, із чимось чужим.

Серед почуттів, які викликає у мене Фелікс, найнестерпнішим і найсильнішим є пекучий сором.

Фелікс не посміхається, не плаче, не кривляється. Його обличчя завжди має один і той самий вираз. Він не видає жодних звуків, не кричить і не лютує. Хоч я певна, що Фелікс чудово розуміє мову – всі мови, які звучать навколо – він ніяк не реагує на те, що до нього промовляють. І це мене часто доводить до сказу.

Натомість він уміє писати і списує цілі аркуші, повторюючи ті самі речення: «Два прегарні олеандри, дешево, на продаж. Два прегарні олеандри, дешево, на продаж».

«Батяре, – кричу я, – облиш це і йди митися!»

Він ніколи не буде сидати до мідниці з нагрітою водою, ніколи не буде хлюпатись у налитій в миску воді. Я завжди зливаю йому воду над мідницею високим і тонким струменем, і хоч бурчу при цьому: «Звідки ти такий взявся на мою голову, чому не можеш помитись, як усі люди», але насправді отримую задоволення від цього ритуалу.

Як і від багатьох інших Феліксових ритуалів.

Скільки нервів він мені витріпав своєю пасією до сховків. Часом півдня минає, аж я віднайду його. Він ховається у баняхах, мідницях і відрах, у слоїках із широким горлом, у шухлядах комодів, на полицях спіжарні, у кошику для брудної білизни і скрині для білизни чистої, у виїмці під сходами, за п'єцами, під ліжками, за люстром, у горщику для вазона, на антресолях, у великому газовому ліхтарі, який Петро приладнав на ганку над входом, у макітрі, у виварці, у накаслику[46 – Накаслик – тумбочка.] поруч із Аделиним ліжком, у діжці на квашену капусту.

Я гукаю його і не знаходжу собі місця, перевертаю все догори дригом, щоб потім тільки те й робити, аби без кінця і краю складати на місця і прибирати. Я втрачаю апетит і гумор, стаю зла і дратівлива. «Ну і най уже пропаде, – кажу Петрові й Аделі, – най засохне десь у мишачій дірі, бачити його не хочу, одне з другим, а то тільки принеси-подай цілими днями, ні до церкви не маю часу сходити, ні висповідатись».

Раз було, що він зник на три доби, і гіршого часу свого життя я пригадати не можу – хіба що, може, тоді, коли помер доктор Анґер. Сама не вірила, що цей німий чужинець так миттєво розрісся для мене до розмірів сонця. І це тим дивніше, що вголос я завше через нього лише нервую: звідки ти впав на мою голову, тільки тебе мені бракувало, холеро ти ясна! А тут ніби пси завили на місяць, всі нутрощі повивертало від туги. Я дістала страшну мігрень і, обклавши чоло льодом, впала на фотель у салоні. Навіть очей не могла розплющити, бо від світла і кольорів череп кришився, як гіпсовий.

У тій частині салону, що мала скляний дах, підлогою пропливали тіні від хмар. Щось там нагорі коїлось дивне, якийсь рух. Хтось товкся по вітражах, шкрябав кігтями. Я із зусиллям розплющила очі і побачила тінь kota.

«Ану геть! Пішов звідси!»

Кіт був роздратований не менше за мене саму і нявкав так пронизливо, аж мені захотілось кинути в нього жардиньеркою[47 – Жардиньерка – тут: кошик для квітів.] з божемського скла, яка стояла поруч на столику.

Мені уявилося, як сиплеться долу вітражний дощ із кольорових скелець, як дзвенить при цьому наш будинок, а кіт просто втікає, не зазнавши найменшого ушкодження.

Тому мені довелося—таки піднятись і посунути сходами на горище. Круглу ляду, що вела на сам дах, було зачинено на колодку. З маленького отвору для вентиляції нестерпно дув протяг. Я вибрала потрібний ключ, із зусиллям підняла важезну ляду і вистромила голову. Відразу ж спостерегла кота: рудого, великого і нахабного. Він, не звернувши на мене навіть найменшої уваги, втупився напруженим поглядом у фігуру кам'яної жінки на комині.

Я перевела погляд туди і мало не впала з драбини. На руках кам'яної пані з неспокійним обличчям, випростаних у простір у загадковому пориві, скрутившись, лежав Фелікс. Він зручно вмовився там, ніби в гнізді або в материних обіймах, і, не кліпаючи так само, як кіт, дивився просто на мене.

«Феліксе, іди до мене», — мені здалось, що я навіть уголос цього не змогла вимовити. Я не мала жодної надії — він ніколи мене не слухався, ніколи не відгукувався на мої прохання.

Та цього разу сталося інакше. Він спритно вислизнув з холодних обіймів кам'яної пані і за мить уже сидів поруч із моєю головою, яка стриміла з ляди. Все ще побоюючись його злякати, я вирішила не торкатись хлопця, хоч мені так і хотілось вхопити його і міцно до себе притиснути. Я заздрила скульптурі, що їй це було дозволено. Натомість сама обережно злізла драбиною долу і дочекалась, коли Фелікс зробить так само.

Але так само він не зробив.

У вузькому вентиляційному отворі з'явилась рука, за нею — ще одна, незбагненим чином протиснулася голова, далі — плечі. На це боляче було дивитись. Просочуючись на моїх очах у шпарину, хлопчик зовсім несхожий був на людську істоту. Летка особа зі сну. Павук завбільшки з дитину.

Спостерігаючи за ним, я раптом запитала себе: а якби з'ясувалось, що Фелікс — церковний злодюжка, чи віддала б я його до поліції?

Він любить рисувати. І рисує збільшені насінини рослин у розрізі, осині гнізда, шишки, креслить будову млинка до кави, міхів до п'єца, гасової лампи, дзиглика, що розкручується і закручується, план Петрової майстерні з усім характерним для неї хаосом, досконалий порядок моєї кухні, розташування конфітурів та закуток у спіжарні, всі дірочки, проїджені шашелем, на каркасі Аделиного ліжка — і внутрішній план сплутаних комашиних тунелів.

За допомогою квасолин він позначає прихід, запізнення та відсутність розвізника льоду, молочниці, майстра до рояля Едмунда Каппі з Коломиї, який приходив усього лише раз (а до того не був у нас років п'ять, не менше).

Він надовго завмирає перед вітриною із швейними машинами «Singer» — великі темні очі широко розплющені, уста розтулені. Хлопчик заворожений.

Коли повз нас із блискавичною швидкістю мчить автомобіль — небесного кольору «Fiat» Лібермана, дріжджового магната, або чорний і витончений «Benz Velo» (фіакри, які раптом втекли від своїх коней), чи нестерпно деренчливий «Ford Quadricycle», наче ровер із чотирма величезними колесами — Фелікс покидає мене і подумки летить уперед.

Невимовно цікавлять його патефони, фонографи, телефонічні апарати. Ці магічні предмети не можуть не вабити, та все ж не настільки. Мені здається, Фелікс здатний поглядом пронизати їх наскрізь, побачити кожен гвинтик, кожну мембрану, зрозуміти дію і механізм.

Коли Феліксові на очі потрапило газетне оголошення, що дрогерія[48 - Дрогерія (діал.) — крамниці косметики та побутової хімії.] пана Вібрінга не тільки має на складі великий асортимент фотографічних апаратів, але також надає аматорам-початківцям безкоштовні інструкції та доступ до темних пивниць для проявлення

знімків, він відмовився їсти і виповзати зі сховку, аж доки Петро не погодився його туди відвести.

Вони бували разом у Бібрінга вже багацько разів, довго сиділи в підвалах, тримаючи знімок над парами нагрітої ртуті, використовуючи для закріплення зображення сіль, і приносили звідти Феліксові знімки: кора на стовбурі дерева, пушок біля вуха якоїсь дівчини, павутина і багато електричних ламп – здебільшого з розжареною ниттю всередині.

Схоже, електричні лампи здаються Феліксові прекрасними. І на знімках вони справді такими в нього виходять – як квітка або як свічка, або як німб над головою святого.

Я вожу його з собою на ровері, на додатковому сидінні, яке приладнав Петро. Він сидить нерухомо, цілковито занурений у свій внутрішній світ. Якщо на нього паде жолудь, листок чи насінина липи, Фелікс зберігає свій скарб, щоб вкласти до альбому з грубими картонними аркушами.

Одного разу я мало його не забила. Наводячи лад у кабінеті доктора Ангера, де все залишалось незмінним та недоторканим із часів його смерті, – так, ніби він от-от повернеться зі шпиталю і попросить найгарячішого чаю з жирним молоком, аби жовтий кожушок плавав згори – я відсмикнула заслону перед величезним атласом патологічної анатомії, який склав Карл фон Рокитанський (той самий, якому належало вчення про крази, тобто про соки людського організму). Працюючи, доктор Ангер обов'язково мусив споглядати цей атлас – він надихав його й організовував.

Тепер же атлас виявився густо покресленим чорними лініями, якимись дрібними позначками та підписами. Він був спотворений, знищений, розгледіти органи виявилось неможливо.

Я була така обурена, така ображена цим Феліксовим вибриком, що цього разу таки не стрималась і огрїла його кілька разів по плечах і голові. Він і з місця не зійшов, а лють мою це не остудило. Може, вже було б по дитині, бо я не знала виходу, металась у своїй агресії, наче в охопленій полум'ям кімнати – але Петро відтягнув мене, вивів на двір і дав напитись холодної води.

«Доктора Ангера вже не вернеш», – сказав Петро, коли я почала приходити до тями.

«Мені то до дупи», – відбуркнула я.

«Ти бачила, що він там накреслив? Ціле місто – з вулицями, будівлями, крамницями, складами, робітнями, парками і садами. Ти бачила?»

«Ні, я бачила зіпсований атлас фон Рокитанського».

«Ну то піди подивись».

Це справді було так. Він зобразив навіть маленьку фігурку жебрака в жіночому шлафроці, який завжди сидів на площі Франциска, між греко-католицькою катедрою та римсько-католицькою фарою.

З мапи можна було довідатись, що на Казимирівській, 1 розташована кравецька майстерня Юзефа Жалодка, де елегантний одяг шують згідно з найновішими журналами, і тут же – склад англійських та французьких товарів, і все це за поміркованими цінами; що поруч із Касою ощадності, у будинку пана Данкевича – головний склад борошна, а навпроти – крамниця з роверами і колесами до них; що майже в кінці Сапіжинської, поруч із цвинтарем – майстерня Казимира Бембновича (у нього часто працює наш Петро), і що пам'ятники та гробівці тут на 40 відсотків дешевші, ніж деінде; поруч із гандлем пана Гаусвальда на початку Сапіжинської – заклад фризійсько-перукарський, парфуми та різні косметики, а в будинку Вайстауза, неподалік від ганд-лю Квятковського – женецькі годинники, вироби з золота і срібла, навіть зі срібла китайського; що на вулиці Третього травня, 1-3, на другому поверсі кам'яниці Вайнгартена, дає уроки вчителька гри на піаніно; на Собеського, 14 приймає доктор Арнольд Ріхтер; на площі

Міцкевича, 5 – склад кахляних печей, на Трибунальській – гандель Вольфа Гальперна, де я завше купую каву, на Бельведерській – друкарня Хованця, де, серед іншого, виходить газета «Kurjer Stanisławowski», і на тій же вулиці, тільки з протилежного боку, аж за рогаткою – фабрика паркетів Шулема Бретгольца; а на площі Ринок – аптека та парфумерія доктора Бейля.

Ми ходили до фотопластикуму, і я не могла відірвати його від круглої тумби, всередині котрої зі скрипом обертається ще одна. Фелікс спрагло припав до вічок, заковтуючи поглядом образки Неаполя, Генуї, Помпеїв, Палермо, Пеллегріно, Сиракуз, Катанії, Тоарміні, Мессіни, Каттаро, Венеції.

Я благала його пошепки, тятгла за руки, марно намагалась відтягнути силою, штурхала, шипала, обіцяла привести сюди наступного дня – все марно. Він не рухався, зачарований. Я шипіла на нього, говорила суворим голосом, говорила ображеним голосом, казала, що більше ніколи, казала, що я йому до люфту, кричала, погрожувала, навіть гарчала. До одного місця.

Відвідувачі приходили ненадовго і покидали приміщення, зацікавлено нас розглядаючи.

Як мені було соромно!

Через це почуття мені з голови не йшла курйозна і моторозна історія, яка зовсім недавно трапилася із нашим відомим терапевтом, поважним професором, давнім колегою та приятелем доктора Ангера. Я добре пам'ятала його з дитинства, цього суворого і холодного пана з рвучкими нервовими рухами та сяючими очима. Він приходив до доктора завжди докладно о тій же порі, випивав до кави келишок солодкого вишневого лікеру, невдоволено при цьому кривлячись («Але квасне!»), і поважно з'їдав два тарелі кнедлів зі сливами. При цьому він незмінно виголошував докторові Ангеру свої претензії, ставлячи під сумнів його вміння та методи. Теорія про соки фон Рокитанського цікавила його незмірно. Розквецюючи у сметані кнедлі, професор гнівно проголошував щось про слину, піт, слиз і сльози і мав при цьому такий вигляд, наче був терапевтом якщо не самого імператора, то вже ерцгерцога напевно. Доктор Ангер завжди казав, що професор володіє «унікальним блискучим розумом».

Упродовж останніх років, зустрічаючи його в місті, я бачила, що з професором відбуваються зміни. Його очі вже не сяяли – вони палали вогнем, готові спалити вщент. Люте обличчя, розтріпане волосся, розхристана маринарка, ціпок, судомно стиснутий у тремтячій руці, – всередині себе професор переживав грандіозні потрясіння, розширюючи горизонти науки до таких далеких обріїв, сама думка про які вже була чистим божевіллям.

На своїх лекціях, під час яких аудиторії заповнювались під зав'язку чи то справді зацікавленими студентами, чи охочими до видовищ неробами, професор розповідав, наприклад, що кожна клітина кожного організму містить у собі всю інформацію про цей організм. І отже, маючи, наприклад, чийсь палець, ми можемо відтворити цілу людину – саме такою, якою вона й була.

Або, взявши одну нирку і поділивши її на клітини, з кожної з цих клітин ми можемо зробити таку ж нирку. А далі з кожної з цих нирок – людину, ідентичну тій, у якої в першому експерименті ми відібрали найпершу нирку.

Найдивовижніше, що навіть тепер професор не втратив своєї аристократичності. Навіть навпаки: він скидався на самого дідька з наелектризованим від збудження сивим волоссям, налитими кров'ю очима, з ціпком у витягнутих над головою руках і грізним голосом, що розривав аудиторію, малюючи армії однаковісінських людей, породжених однією ниркою.

Іншою пристрастю професора була його праця над еліксиром від чхання. Він стверджував, що створення цього еліксиру коштувало йому всього життя, десятиліттями неспаних ночей, страшних мільйонних статків та кількох сотень загиблих піддослідних добровольців. Якщо його починали делікатно перепитувати про цих останніх, професор міг і ціпком по крижах потягнути.

Взагалі, ціпком своїм він користувався не за призначенням. Називаючи себе не інакше як «збавителем людства від принизливого прокляття чханя», професор обклеїв місто рекламними афішами свого еліксиру. Цим він домігся того, що під час його лекцій аудиторії розривались від студентського глузливого чханя. Негідники довели палкого збавителя людства до того, що той, тільки-но зачувши ненависний звук, починав сходити піною і підозрювати змову. Так не раз і не два постраждали нічим не винні люди: у театрі під час вистави професор побив ціпком поважного купця Гофріхтера, у неділю потовк у костелі застудженого інтролігатора, просто посеред вулиці мало не до смерті забив літнього пана, вельмишановного підприємця Яна Коллера, відомого як «alte Gardel», тобто «стара гвардія» – саме того, який за своє життя побудував у Галичині стільки мостів та колій, зокрема – мости через Прут у Яремчому та Ямній і 518-метровий тунель у Бахривці.

Та це ще не все. Навіть не припускаючи за собою жодної провини, а тільки лютуючи через вселенську несправедливість, націлену проти нього, професор, не гаючи, подав до суду на тих, кого побив своїм смертоносним ціпком, вимагаючи бодай на міському рівні заборонити негідний акт чханя та покарати винних у цьому злочині.

До невимовного подиву генія, винних не покарали, а чханя не заборонили. Навпаки – професора зобов'язали просити пробачення у побитих та компенсувати завдані їм фізичні й моральні збитки.

З генія і моторошного дідька він обернувся у містечкового дурника. Зграї дітлахів – ніби створені з чиєїсь однієї нирки – невідступно переслідують його, чхаючи на всі лади. Варто бідоласі вистромити носа надвір, як навколо розлягається принизлива лайка та регіт.

І я думаю, якщо цей аристократичний чоловік з «унікальним і гострим розумом», той, кого побоювався і шанував доктор Ангер, став таким посміховиськом, то що може чекати на мене, незахищену і дрібну служницю, яка з доброго дива, замість того, аби якнайстаранніше виконувати свої обов'язки перед панами, опікується химерною чужою дитиною? Та ще й до того має особливі стосунки з уніатським священиком, парохом у каплиці при домі карі.

Дві осі мого світу, навколо яких раптом розцвіло життя: Фелікс, маленький горішок, що ховається від усього, забиваючись у закапелки, – чи не так само і я вічно забиваюсь у закапелки, уникаючи мати будь-що своє, втікаючи від себе? І отець Йосиф, який вміє одним лише поглядом, однією своєю присутністю видлубувати мене з тих сховків і розкривати, як стиглий овоч, – так, що я вмить підкоряюсь і приймаю.

І що може бути страшніше від того, що однієї миті, коли я, розчакхнута під поглядом отця Йосифа, розм'якла від турботи за Фелікса, постану перед очима решти люду, і вони побачать мене, як на долоні: ось вона, ця брудна служниця, якій раптом захотілось виборсатись і знайти собі хлопа; але не просто хлопа, їй мало якогось посполитого конюха чи м'ясника – вона, ця служниця, націлилась на високі сфери, її валять найтяжчі гріхи, не маючи власних дітей, вона взяла собі за сина страшне якесь чортеня і морочить голову доброму парохові, який просто уважний до кожної душі, чистий, наївний, який і незчується, як покотиться слідом за нею в геєну вогненну.

Я знаю, люди можуть таке казати. Люди завжди вигадують і кажуть найгірше, завше міряють по собі. Ніхто не повірить, що мені не треба жодного хлопа. Ніхто не повірить, бо неможливо сказати словами про цвітіння мого світу, про сяйво і чистоту, і про те, як відкриті серця торкаються одне одного, мов беззахисні слимаки, сирими слинявими боками.

За високою, сліпучою розкішшю знову наочує хвиля задушливого сорому. Я впріваю. Я бачу навколо себе чорні пашеки базарного люду, він тицяє мені в обличчя пласкими фігурками Йосифа і Фелікса, звинувачує в тому, що це моє грішне тіло, яке ніколи не знало чоловіка, сказилось і мете під себе вже навіть ангелів

небесних. Родинки їй, бач, захотілося.

Як же витримати цей страшний сором. Ніяк не витримати.

[...]

Розділ 13

Впродовж усього минулого тижня на вулиці Третього травня аж роїлось від фіакрів, які перевозили з двірця до міста роздобрілих від літнього відпочинку містян, потерті старі меблі, клунки з засмальцьованою постільною білизною та порожні пуляреси.

Панночки від гірського повітря, свіжого молока та городини відмолоділи років на десять, тоді як учні у своїх мундирах, навпаки, виглядають тепер усі років на п'ять старшими; одружені панюньці набрали ваги та стали ще статечнішими.

На Аделю ці повернення навіюють страшну меланхолію. Здається, все її життя проминуло марно й безповоротно: цього літа з моєї вини (тому що я зіграла на її милосерді та наполягла на тому, аби залишити у нас Фелікса) вона не змогла виїхати на курорт, щоб набратись нових сил, напитись сонячного світла.

Аделя любила бувати в Карлсбаді, куди вчашала – як і чимало достойних мешканців Станиславова – майже щороку, поки був іще живий її батько, але вряди-годи доводилось їй бувати і в Дорі або Яремчому. Туди брали з собою й мене – «Стефі не завадить додати трохи рум'янцю, бо зовсім воскова стала на лицях» (до того ж, хтось завше мусить виносити ноцники!).

Я пригадую ті подорожі, як інші пригадують свою першу закоханість. У Дорі ми завше зупинялись у дивакуватої старої панни Зузанни Ференц, в її дерев'яній двоповерховій віллі зі стрімкою башточкою в самому центрі і смішними, немов мереживними, перилами по всьому периметру.

Панна Зуза, дрібна і суха, спритна жіночка з хитрими очима, яка все пахкала малою люлькою і коли говорила, то тільки щоб виказати своє невдоволення всім і відразу, оповідала, пишаючись, що її покійний брат, заможний господар, витратив на будівництво вілли цілих сім тисяч корон. Брат не мав родини – вони з Зузою були єдиною родиною одне в одного, тому вілла дісталась їй, і тепер панна Зуза могла приймати там гостей, «аби якось давати си раду».

Раду давала вона непогано – не мусила тримати жодної худоби, не мусила тяжко працювати. Любила різні прикраси й пацьорки, любила коралі, венецькі скельця, мосяжні ланцюги і хрестики, наперсточки й монети. Жила, як пані. Вдягалася в одяг із гарних тканин, спала на тонкій постелі, часто мила коси і довго, ніби бавлячись, могла їх заплітати.

Панна Зуза любила гратись мною, як лялькою. Я була служницею Ангерів, панні Зузі по господарству допомагало молоде подружжя місцевих гуцулів, аж раптом сама панна Зуза ставала моєю служницею: чесала мені коси, намотувала на ший намисто, годувала малиною та жирним сиром.

Була вона невимовно скупа і кожен гріш перелічувала по кілька разів. Перед нашим від'їздом справджувала, чи я не заберу з собою котроїсь із її шовкових хусток чи грібенив із білого напівпрозорого каменю.

Ми перестали їздити до панни Зузи після скандалу між нею та доктором Ангером, про який згодом розповіла Аделя. Панна Зуза хотіла відкупити мене у доктора і пропонувала за мене стільки грошей, як за добру кінну упряж, «їй дуже подобалось твоє волосся, Стефо, і те, що ти можеш годинами сидіти нерухомо і що виконуєш усі накази; вона не знає, яка ти прикра, Стефо, не знає, який ти маєш норів», – пояснювала мені Аделя.

Яка потужна хвиля гарячого щастя затопила мене від Аделиної розповіді про гнів доктора Ангера через пропозицію панни Зузи. Та як вона сміла таке казати! Та аби живу людину продавати за гроші! Та він би і пса свого так-во не віддав, а не те що Стефанію! Він Стефу порятував із вогню, він її виплекав від малої, Стефа завше була з ними і завше буде, вона так само невід'ємна від їхньої родини, як... як осей золотий дзигарок, що дістався йому від батька!

«Невже так і сказав?» – не могла я повірити. Порівняв мене з золотим годинником! З найціннішою річчю, яку мав! Захищав мене, гнівався, лютував! Не хотів зі мною розлучатись. Любив мене! Доктор Ангер так палко мене любив!

«Стефцю, але ти мусиш розуміти, що то було би надто нерозсудливо отако тебе зараз віддавати, – тоном старої розважливої пані пояснювала мені Аделя, – скільки ми тебе всього вчили, скільки в тебе вкладено зусиль і праці! Як ти це собі бачиш – вчити зараз від початку якусь іншу служницю, хто би був дурний таке робити? Ти мусиш взяти собі близько до серця цю мою розповідь і пам'ятати, як тато тебе цінує!»

Я добре знала, що Аделя ревнувала, що вона хотіла зробити всю цю ситуацію дрібною, примітивною, заземлити її. Бо не через неї, не через рідну доню обличчя доктора Ангера полум'яніло пурпуровою барвою, не з її приводу він ледве стримував лайку, яка товклася об зуби, готова випорснути назовні, поки їхній віз підкидало на нерівному кам'янистому шляху до двірця.

Любив він мене, любив!

Я, звісно, з того часу за кожної нагоди, коли ми з Аделею сварились, починала збирати речі, щоб «їхати до панни Зузи». Це неабияк мою Аделю денервувало.

Сама ж, розуміючи, що нікуди від Ангерів не подінусь, що я до них навіки пришита, знаходила прихисток у спогадах про наші перші вакації в Дорі, ще коли ми з Аделею були малими дівчатами, спраглими до пригод і вражень.

Я подумки піднімалась звивистою стежкою догори, окидаючи зором широку панораму з копицями сіна і загорожами, з сизими вершинами, які дихали сонним спокоєм, аж туди, де синіла смуга лісу, пригадуючи собі холодне вологе гірське повітря, просякнуте запахом чебрецю та кізків.

Біля будинку нас завжди вітав паннин Зузин пес, Джок, наполовину вовк. Він не вмів ластитись – від радості хапав кисть руки зубами і легенько стискав, дошкульно, але не так, щоб поранити.

Вілла мала два поверхи, великий зал і вісім кімнат. Навколо заліг кошлатий вишневий сад, розбавлений кількома яблунями, сливами, айвовими деревами. За садом монотонно бубоніли буки з грабами, клени і тиси, до них домішувалось віддалене шипіння водоспаду. Зузанна розповідала про піруети брунатно-зелених плямистих пстругів, які пізньої-пізньої осені вихоплювалися зі швидкої течії, переверталися в повітрі, вигинаючись всім тілом, виблискуючи на світлі, мовби виконуючи якийсь урочистий, тривожний ритуал. У спеку Осип, той гуцул, який допомагав Зузі по господарству, виймав пстругів з-під корчів і каміння, де ті заціпеніло чекали настання бодай якоїсь полегші. Джок теж умів ловити рибу. Він прокушував її іклами наскрізь і не відпускав, аж доки не припинялись конвульсії і дрижання. Ніхто не міг видерти рибину з Джокової пащі, вже мертво, він гидливо випльовував її на пласкі каменюки і з байдужим виразом відвертав свою красиву голову

Джок супроводжував нас із Аделею під час прогулянок: ми перестрибували з кореня на корінь, що випиналися з землі, вилися, наче тіла допотопних гадів, а поруч, то забігаючи на кілька кроків уперед, то трохи відстаючи, пружно біг великий сріблястий пес – майже плив над землею, ледь-ледь торкаючи її подушками лап.

Ми мандрували лісом, почуваячись там, як у коридорах свого м'якого безмежного палацу, то сонячного і світлого, прошитого наскрізь золотими колонами проміння,

то холодного, темного й вологого, набубнявілого грибами, товстими та пишними мохами, або зачасного й притишеного, засипаного сотнею шарів глиці, шурхотінням нявок у кущах ліщини, чи хитрого і грайливого, зі скрипінням, пугуканням і тріщанням, чи спокійного і сонного, зворушливого, розцяткованого несміливими рожевими суницями, помережаного сивою павутинкою з тремтливими крапельками роси.

Ми з Аделею рухалися своїми маршрутами, часто уникаючи лісових стежок, які протоптали люди. Особливе задоволення відчували, майже бігом видряпуючись нагору крутим схилом: вологі буроземи, вкриті зіпрілим листям, втікали з-під ніг, доводилось хапатися за стовбури дерев, за кущі і трави, іноді лізти на чотирьох, що особливо подобалось Джокові. Захекані, ми звалювались у рясній гушавині на бамбетлі [49 – Бамбетель (діал.) – лавка-ліжко, яка розсувається для спання та складається для сидіння.] з моху, серед афинів та ожин, серед пір'їстої рясної папороті, і висьорбували росу й залишки дощових опадів з опалих кленових листків. Тоді ми разом уголос мріяли, що живемо у вусі доброго велетня, надійно захищені смереками та модринами, якими поросла його кам'яна голова. Ми розмовляли з ним, звертаючись до нього «вуйцю», й уважно прислухались до його сопіння, буркотіння й реготу, до клекотіння травних соків у підземному шлунку від торішнього баноша [50 – Ванош – страва з кукурудзяного борошна і сметани, заправлена шкварками, грибами та бринзою тощо.], який все не міг перетравитись.

Якось ми задрімали в гнізді з моху й папороті – і раптом прямо над собою, на всіяній круглими шишками-капустинами гілці модрини, я побачила уважну і спокійну рись, яка і собі пильно й зосереджено дивилася на нас. Вона зручно розклала на дереві своє видовжене тіло, граційно випроставши перед собою лапи, і нашорошила вуха з китичками. Лише ці вуха, і ще ледь помітне посмикування хвоста, видавали настороженість тварини, все інше в ній говорило про розслабленість і панування над ситуацією.

Джок лежав, притискаючись до мене боком, і хижо наїжачившись, утробно гарчав. Я поплескала його по голові й підвелася. Перше, про що я подумала: як же докторові Анґеру буде прикро, якщо Аделя зараз загине. Я міцно вхопила Аделю за зап'ястя, поглядом переконавши йти за мною, другою рукою потягнула Джок за шкіру на загривку і зробила кілька кроків у бік зарослів ліщини. Звідти востаннє поглянула на рись, на характерний котячий усміх її самовдоволеної морди – і посміхнулась у відповідь.

Ми полюбляли навідуватись до вільшаника, спостерігати за тетеруками. Одного разу злякали там лисицю, яка вже досить близько підкралась до синьо-чорного самця з червоними бровами, що картинно розсівся на струхлявілій колоді.

А ще якось Джок обережно приніс у паші маленьке зайченятко. Ми забрали його додому і годували теплим молоком, просочуючи ним ганчірку, але це тривало недовго – зайченя задушила кішка.

Я вистежувала розімлілих на сонці вужів і годинами гралася з ними, кладучи собі на шию або за пазуху. Особливо мені подобалось, якщо змії оперізував мое зап'ястя, шию чи передпліччя кільцями – шкіра плазунів була прохолодна, суха і приємна на дотик. Якось Осип застав мене за цією грою і похолов: моя блискуча прикраса, що скрутилась на грудях, вмовивши крихітну голівку в яремній ямці, не мала жовтих плямок. Осип вхопив гадюку голими руками за хвоста і шпурнув у кущі.

Часом Осип брав нас із собою високо-високо на полонину, до колиби, де його брат глядів овець і коней. Там трава була вискубана і колюча і можна було знайти клапті справжнього снігу. Ми показували на овець, а Осипів брат називав нам їхні імена, краючи великим ножом шматки смердючого крихкого сиру. Коники в траві стрекотали так голосно, аж закладало вуха. Розімлівши від спеки, я марила про крижаний потік у долині, який несамовито нуртував, сходячи високою піною, прочісуючи гострі каменюки. На тих каменюках ми з Аделею любили сидіти, бездумно вдивляючись у стрімку течію. А в найбільшу спеку я занурювалась у воду, міцно тримаючись за камінь, аби не знесло: мені нестерпно ломило кості, але я почувалась такою сильною, ніби от-от розламаю каменюку навпіл. Аделя, дивлячись на мене, закривала обличчя долонями і верещала. Вже від самої думки про той холод їй було лячно.

На полонині ми любили залишатися аж до смерку, хоча Осипові це й не подобалось – спускатись додолу в темряві з двома малими панночками було непросто. Але я все просила його побути ще трохи, і він зрештою погоджувався, дуже був добрий. Він мав широке лице і волосся, підстрижене на чолі рівною лінією.

Хмари темнішали, обволікаючи фіолетово-чорні вершини; небо набирало дедалі густішої барви. Хтось на протилежній горі починав грати на трембіті, її звук, ніби сумний стогін, курився над горами, і Осип відразу квапив нас додому. Наші босі ноги були геть чорні й поколені, волосся пахло ватрою.

Коли ми повертались, я мила Аделю, а потім панна Зуза вмивала мене. Я розповідала їй про ящірку, якій відірвала хвоста, про цупкі колючі відкасники, висушені на сонці, про коня Юру, на якому Осип дозволив мені поїздити без сідла. Панна Зуза тримала в зубах свою люльку і мовчки шурувала мене мокрою шматою. Я навіть уявити собі не могла, що це може приносити їй задоволення.

Аделя розповідала, що панна Зуза сказала докторові Анг'єру: «Але ж у доктора є дитина. Навіщо докторові аж дві. У мене – жодної!»

Коли Аделя виходила заміж за Петра, Зузанна Ференц, стара діва, передала в подарунок з нагоди шлюбу чудесну мереживну постіль. Аделя не могла нею натішитись, а я дивувалась: адже панна Зуза була скупа, як дідько.

Добре, що Аделя не встигла тією постіллю скористатись. За якийсь час приїхав від неї з дорученням молодий гуцул, якого ми вперше бачили. Передав від Зузи листа. В тім листі йшлося про помилку: Зузанна думала, що одружується Стефа, а не Аделя, і презент був призначений саме їй. Тепер вочевидь усім усе зрозуміло, прошу передати постіль юнаком, який привіз вам листа. До слова, ми з цим легенем за місяць пошлюбимось, тож постіль знадобиться ще й нам самим, писала панна Зуза.

Аделя мовчки повернула пакунок із подарунком парубкові, поглядом виказавши йому все презирство, на яке тільки була здатна.

Аж коли трохи відійшла від обурення і змогла говорити, то сказала Петрові: «Зузанна Ференц дістала врешті цілковитого швіра[51 – Дістати швіра (діал.) – збожеволіти.]. Але на це заповідалось: колись вона хотіла купити у нас Стефу за добрі гроші».

«Шкода, що не продалисьте», – відповів на це, сміючись, Петро.

[10.IX]

Розділ 14

Він увійшов до передпокою вкрадливо, наче кіт. Від нього пахло колонською водою, свіжонафіксовані вуса й борода слухняно лежали, волосинка до волосинки. Тицьнув мені в руки свій капелюх, урочисто засяявши бездоганною фризурою, вичесаною з якимось пахучим лоем. Ціпок легким рухом закинув до підставки для парасоль, швидко стягнув білі рукавички і склав їх на мідній талі для візитівок.

«Вітаю пані дому», – вклонився мені низенько і простягнув пишний букет білих хризантем, якого я до тієї миті не зауважувала при ньому. Холодний і терпкий запах квітів, який я завжди так любила, забив мені памороки.

«Але я, прошу пана, не є жадною панею дому», – відказала я роздратовано, хоч розгубленість, викликана його несподіваною появою та нетиповим поведінням, надала моєму тонові певної небажаної м'якості.

«Це неважливо, – сказав він. – Прошу дозволити – я себе відрекомендую. Ернест Торн, шевальє, маг, ілюзіоніст, власник львівського «Колізею Торна» – підприємства для репрезентацій розмаїття міжнародних штукмайстрів у заграничний спосіб. Не можу передати, яким нектаром повниться моя душа з приводу нашого зі світлою панею знайомства».

Його голос розтікався передпокоєм, мов лінива патока; стікав шибами, скрапував на підлогу зі скісного сонячного проміння. Мені здалось навіть, я вгрузла в ньому мештами. Мов шовкопряд, ткав він навколо мене якусь солодку липку пастку – сатиновим голосом, пронизливим поглядом, м'якими жестами.

Врешті я себе опанувала: повернулось мое самовладання, розгубленість минула.

«Прошу пана, пане Торн, чи ви домовлялись із господарями про візит? Бо мені про це нічого невідомо».

Міркуючи, чи варто попросити пана Торна негайно піти собі геть, доки фіакр не від'їхав іще надто далеко Липовою, я водночас боролася із відчутною спокусою перед ним розтанути: його відкрите обличчя з виразними рисами, вся його безпосередня манера діяли на щось, непідвладне розумові, – у цю мить він викликав до своєї особи відчуття безумовної симпатії.

Вбраний, неначе граф: у лискучі мешти, що лунко клацали по долівці, у білосніжну сорочку зі стоячим коміром з вилогами – тканина аж хрумкотіла, така була накрохмалена; штани у вузьку смужку, залізком випрасувані рівенькі стрілки на підгорнутих штанинах; сурдут із дорогої тканини, з нагрудної кишеньки якого визирала вигадливо згорнута хустинка; верхній гудзик камізьки був недбало розстібнутий.

Я й незчулася, як уже запровадила його до салону.

Аделя рвучко кинула своє вишивання і зірвалася з канапи. Як же їй бракувало тепер ще однієї пари рук: моя бідолашка не знала, за що їй хапатись – чи волосся пригладжувати, чи обсмикувати та розгладжувати свою домашню коронкову сукню.

«Ох, яка несподіванка! Шевальє, яка честь!..»

«Шевальє Торн приніс для тебе ці хризантеми», – тицьнула я букетом Аделі в лице.

«Квіти не зрівняються красою з королевою цього палацу», – галантно вклонився Торн і тут же, вийнявши з-за сурдута цупкий аркуш, кількома рухами вправних пальців склав із нього крихітний будиночок з башточками і на долоні простягнув його Аделі. Аделя зашарілася, роздивляючись це диво, а Торн тим часом обдарував мене багатозначним поглядом, який давав зрозуміти, що слова його стосувались насправді аж ніяк не Аделі.

«Стефаніє, поклади квіти у воду і подбай про каву для нашого гостя», – врешті Аделя прийшла до тями; рум'янець поблід на її лиці, і шкіра набула звичного блілого відтінку.

«І поклич господаря. Скажи йому, хто до нас завітав!»

Торн сплеснув руками, роздивляючись вітражну стелю. Кольорове скло відкидало барвисте проміння на його незвичайне обличчя, роблячи шевальє схожим на демона чи якогось духа.

«Це небачене диво! Ви живете у правдивій байці!»

Аделя взяла Торна за лікоть і заходилась докладно оповідати про будівництво її архітектурного дива – про те, як звичайний собі русин спробував втілити мрію своєї княгині, посеред нудного містечка з бридкими темними хатами вибудувавши чи то корабель, чи далекий острів з небаченими рослинами й звірами, чи венецьке палаццо, чи римський храм. Про те, як той русин, повернувшись із навчання у Віденській академії, все тужив за великими світами, все не міг знайти собі

спокою, як чудовисько-кит, загнане у в'язницю тісної бухти серед понурих скель, аж доки не зустрів свою сирену, яка солодкими співами переконала його, що справжній мандрівник вміє подорожувати й зазнавати пригод у найтіснішій покої без вікон, і розгортати безмежне полотно світу, неба і води, різьблячи його з каменю...

Аделя щебетала, мов заворожена — і я не годна була зрозуміти, чи це Торн вплинув на неї своїми магічними штучками, чи вона, за своєю звичкою кокетки, намагається заманити його у власні тенета.

Ці думки витверезили мене — і тут же на зміну п'янкому стані мене охопило побоювання за Фелікса: адже Торн явно прийшов по нього, не інакше. Малому загрожувала небезпека!

Я кинулась на кухню, зазирнула у всі звичні місця й шпарини — Фелікса ніде не було. Шепотіла, кликала його, мало не плачучи, — тиша і пустка, жодного сліду хлопчика, наче й не з'являвся він тут ніколи.

Кинулась сходами до Петра — той якраз малював ескіз нового гробівця (хрест, густо оповитий плющем, покинуте пташине гніздо з пір'їнами в ньому — з певного часу Петро не міг наважитись різьбити постаті людей та ангелів).

«Стефо, що сталося? Пожежа?»

«Торн прийшов, — видихнула я. — Фелікс зник».

Петро кілька хвиль дивився на мене мовчки, тоді встав і рушив до дверей.

«Чекай, — зупинила його я і метнулась до шафи. — Свіжу сорочку вбери».

Петро слухняно скорився.

«Дитину знайди», — суворо кинув мені, поки я застібала гудзики.

«Знайди! — засичала я, хижо на нього витріщившись. — Ти ніби не знаєш, як той малий кльоцок вміє ховатись. Де я його тобі тепер знайду! Аделя наказала мені ще й гощення нести...»

Петро почухав підборіддя.

«То й добре, — сказав мені набагато спокійніше. — Не шукай його. Так буде безпечніше. Роби, що Аделя сказала».

Я фоскнула [52 - Фоскати — фиркати.] і побігла додолу сходами поперед нього на кухню. Петро, не поспішаючи, спустився і рушив до салону. Розмелюючи в млинку кавові зерна, я чула, як екзальтовано Аделя вигукує щось до Петра, а шевальє знову починає знайомство. Чула здивований голос мого господаря, їхнє приглушене бубоніння, а сама гарячково думала: чим же гостити пана Торна. Застали мене нині панове зненацька, я не сподівалась.

А тому, вирішила я, будемо обходитись тим малим, що маємо.

Постановивши так, я виїняла з п'єса виварку, в якій, іще теплі, лежали рядками голубці з тертою бульбою — рівненькі та круглобокі, мов поросята. Швиденько загріла до хрумкої іржавої скоринки кілька кілець кишки, а після них — учорашні кармонадлі [53 - Кармонадлі — відбивні.]. У ту мить, коли я краяла шинку і сальцесон, до кухні увійшов Торн.

«Ммм, які смакоти, панно Чорненько!» — він схопив своїми вузькими щеченими долонями мою руку, вимащену смальцем, і галантно дзьобнув кінчиком носа.

«Та що це...» — я вирвала руку, витираючи її об спідницю, і відскочила від нього, ніби вжалена.

Торн, ані на мить не знітившись, не сфруструвавшись від такої пікантерії, розглядав моє королівство – аж надто зацікавлено та пильно, чого я спершу не зауважила, приходячи до тьми після його химерної ескапади. Малими неспішними кроками він вимірював кухню, пильно приглядаючись до дзбанів, слоїків, мисок та мішків, нахилився до самої підлоги, інспектуючи долівку під лавами і столом; вистукував кахлі п'єца і стіни, висував шухлядки, відчиняв дверцята буфета, навіть підняв порцелянову накривку цукернички – але з кожною хвилиною вигляд його робився дедалі піснішим. Фелікса шевальє не знаходив.

«Пані Аделя розповідала мені, – вів він при цьому світську бесіду, – що ви, панночко Чорненько, розгадали одну з моїх ілюзій. Гостроту вашого розуму відразу пізнати на обличчі, цього я не приховую. І з панею вам пощастило – так цінувати свою служницю!»

«То правда, пане, – видобула з себе я. – Негоже було б скаржитись».

Торн узяв із тареля плястерок[54 - Плястерок (діал.) – тонкий шматок, скибка.] шинки і вкинув собі до рота.

«То, панно Чорненько, чи бажаєте ви знати таємницю людей, що сидять на повітрі?»

Мені пригадався виступ Торнових акторів на Сильвестра – крихітне дитя, що зав'язувало своє тільце гудзом і вмещалось у циліндрі (а тепер виявилось хлопчиком, який живе в нашому домі і тепер ховається в якійсь шпарці від хижого ілюзійніста), химерні танці набитих клоччям опудал і старіння людини, що відбувалось на очах у глядачів. Мене раптом затрясло, гірка слина наповнила рот, а в очах зробилося жовто: знову і знову я чула у вухах харчання і хрип старої людини, що сиділа на самому повітрі, і бачила, як порохнявим мішком її тіло гепає долу, позбувшись духа.

Торн пильно стежив за емоціями на моєму обличчі – те, що він бачив, здавалось, невимовно його тішило.

«Панно Чорненько, чи відомо вам, що все наше життя – це ілюзія? – промуркотів він, торкаючись навіщось моєї щоки кінчиками пальців. – Проте найприємнішою ілюзією є магія», – закінчив шевальє своє повідомлення і показав прозорий шматочок цибулі, що приклеївся до мого обличчя.

«Ви ж пам'ятаєте, що люди, які сиділи на повітрі, дотикали зігнутою ногою костура, який дивом стирчав із землі. Сей костур насправді – палиця, яка з'єднує дві надійні пластини: одна, прикрита барвистим килимом, служить підставкою, інша, схована у пишному вбранні артиста, водночас є для нього вигідним сидінням, яке дозволяє хоч цілими днями „висіти“ отак у повітрі», – Торн реготав, оголивши рівні білі зуби.

«Панно Чорненько, Стефо, у цьому немає жодного обману – люди бачать саме те, що хочуть. Люди щасливі обманюватись. Забери у них ілюзію – і вони рознесуть весь цей світ на друзки: повені, пожежі, нещастя. Лише на ілюзії, на обмані самих себе тримається земний порядок, Стефцю».

Я взяла до рук глибокий таріль із голубцями, непривітно насупила брови.

«Не морочте мені голову, шевальє Торн, – сухо мовила я, вказуючи головою на двері. – Я вже мушу нести гощення. На вас чекають в салоні. А я – темна проста жінка, не розумію вашої вигадливої мови».

«Але ж прошу вас, панно Чорненько, навіщо ви так себе обмовляєте? – з удаваним смутком зиркнув на мене він. – Адже я знаю, що панна асистувала з дитинства славному докторові Ангєру, гортала перед сном атласи й енциклопедії, читала наукові трактати...»

«Здебільшого – любовні романи».

«...Що панна ознайомена з теорією про тілесні соки фон Рокитанського і добре

розуміється на тваринному магнетизмі Месмера...»

«То радше саме пан є спеціалістом із тваринного магнетизму».

«Але ж ми не про те. Я тільки хотів розповісти про той прикрий випадок, свідком якого ви стали. Коли просто під час вистави на сцені померла хлопчикова мати – просто на очах у свого сина. Я підібрав її давно колись у столиці Бірманського королівства, показуючи свої недоладні тоді ще штукенції королеві міста Мандалая – Міндонові Міну династії Конбаун; вона стала частиною моєї трупи. Мала тіло маленьке, тонке, небувало гнучке, слухняне, здатне перетворюватися на що завгодно, – і чорні коси, які заплітала вигадливою короною. Справжня знахідка для мого мистецтва – тільки страшенно непосидюча: постійно втікала від мене з черговим своїм коханцем – а тоді поверталася знову. Так котрогось разу принесла нам у подолі цього... Фелікса. І ми прийняли його, як власну дитину, – на мить замовкнувши, гість несподівано забелькотів собі під ніс. – Але, цілком можливо, я помилився, і вона була молодою дружиною корчмаря з-під Сваляви, яку я звабив, щоб мене супроводжувала. Бо що би на неї чекало там, серед тих пияків».

Що це він плете, навіщо баки мені забиває своєю чаклунською ворожбою: Бірманське королівство, Мандалай, Міндон Мін – лиш би затуманити мене, зневолити, видурити в мене хлопчика.

«Пане Торн, шевальє. Прошу мене пробачити, але мої господарі злитимуться, що тримаю пана тут і не несучу їжу до салону. Запрошую пана ласкаво».

«О, то я вам допоможу, Стефцю», – і він вправно підхопив тарелю з кармонадлями в одну руку і миску з кишкою в другу – я, рішуче розвернувшись, пішла коридором уперед, впевнена, що він мусить іти слідом.

Петро, зачувши мої кроки, розчахнув двері салону – і я остовпіла. Торн сидів за столом, поруч з Аделею, щось розповідаючи і без кінця складаючи з аркушів білого паперу витончені повітряні фігурки: квіти, птахів, метеликів. Весь стіл уже був заставлений цим грайливим непотребом. Аделя, підперши підборіддя кулачками, замріяно вдивлялась в Торнові вуса. Перед ними парували кармонадлі й кишка.

«Стефо, яка ж ти неповоротка. Де мені стільки нервів взяти, щоб тебе витримати? – знехотя повернувши голову в мій бік, медовим голосом протягнула Аделя. Без злості, без звичного запалу. Вона була схожа на кішку, розімлілу під сонячним промінням. – Змушуєш такого коштовного гостя накривати нам на стіл!»

Тоді вона знову поглянула ласкаво на Торна і промуркотіла: «То Фелікс – ваш син?»

О, святішого виразу обличчя, ніж у Торна цієї миті, ніхто й ніколи на світі не бачив – виразу святого обурення та втілення найвищих чеснот. Якби я не була знайома з отцем Йосифом, якби так глибоко не пізнала душею чистоти і щирості, в яких він існує, як риба у воді, – тепер, мабуть, була б пройнята наскрізь величчю шевальє.

Проте на Аделю з Петром Торн таки справив враження.

«Неможливо, – категоричним тоном відрізав він. – Ніколи не задивлявся на інших жінок. Зберігаю вірність перед Господом своїй єдиній дружині, пані Торновій. Хоча в певнім сенсі цей хлопчик – навіть більше, ніж син мені!» – вигукнув він із надмірним запалом і, вставши з-за столу, підійшов до мене впритул. Я відчувала його подих на своєму чолі.

«Під час тієї вистави Му грала водночас і молоду жінку, і стару бабцю, яка з'являлась у самому кінці. Своєю несподіваною смертю вона здивувала навіть мене. Що вже казати про бідолашного хлопчика – він був такий переляканий, що втік світ за очі».

Сумовито зітхнувши і наповнивши свої темні очі вологою, Торн продовжував говорити майже пошепки: «Я так потерпаю за нього! Народившись, дитя випало мені

в долоні, і так майже увесь час і проводило в них. Ми спершу боялись, що він не зможе ходити: у хлопчика вроджена аномалія кісток, суглоби гнуться у всі боки: його можна звити в сувій, з нього можна скласти квітку, журавлика, японський ліхтарик, – і Торн тут же склав із паперу квітку, журавлика і японський ліхтарик і подав їх Аделі. – Ми возили його за собою у спеціальній колісочці, перші кілька років життя до нього були прикріплені різні важки та гирки, він мусив заживати риб'ячий жир і пити тютюняче молоко, які ми добували, ризикуючи власним життям і витрачаючи останні кошти. Я заліз у борги, з якими дотепер не могу дати собі ради: скільки акцептантів[55 – Акцептант – особа, яка бере на себе зобов'язання платежу за переказним векселем.] мають на своїх руках мої векселі на страшні, нелюдські суми! Пані Торнова продала всі свої коштовності, актори мого театру мусили працювати втричі більше, щоб тільки наш хлопчик, наш гумовий вузлик вижив... Лікарі з різних куточків світу казали нам: облиште, все марно, він загине, з цього калічки не вийде людини... Але ми не могли. Ні, ми не могли».

Навіть Петро, який дотепер зберігав іронічний вираз обличчя, здається, зворушився від цієї промови. Він витер рукавом очі, дбаючи, щоб ніхто не побачив його непроханих сліз.

Торн тим часом, вичекавши мить, почав жваво накладати собі на таріль голубці та кармонадлі.

«Як же пані пощастило зі службою! – прожувавши шматок, вказав він видельцем у мій бік і підморгнув Аделі. Я слухняно стояла при дверях. – Нині дуже нелегко знайти старанну і чесну поміч, яка би ще так знаменито готувала. Гратулюю, панно Чорненько! У панни правдивий талант!» – і цього разу він понакладав собі гору гречаників та підчепив найбільше кільце кишки.

Аделя, вдоволена з такого повороту розмови, ледь зашарілась від гордості, але все ж, слід віддати їй належне, зберегла майже повну незворушність.

«Вдячні вам за комплімент, дорогий шевальє. Все ж ідеться тут не так про щастя, як про тяжку багаторічну працю. Зі служницею не може просто „пощастити“. Служницю доводиться виховати, виростити, навчити. З дозволу сказати – це нелегка справа, майже дресура», – поважно все це викладаючи перед Торном, моя Аделя була так схожа на свого батька: міцно стиснуті уста, очі без найменшого сліду кокетства, лише серйозність та зосередженість.

«Але що найскладніше, пане Торн – і мій чоловік тут не дасть збрехати, – продовжила Аделя, – таке виховання буде успішне винятково за умови теплого людського ставлення, товариського розуміння, близькості. Ся дресура, більше схожа на точну науку, яку розпочав мій батько над нашою Стефцею ще з пелюшок і яку підхопила я, проходила в атмосфері трепетній, душевній. Вся штука – зберегти цю тонку лінію, кордон, переступивши який, сповнена любові служниця зануриться у вседозволеність, а надто поблажлива пані отримає в домі прикру бабу, яка тільки й знає, що нарікати, і не має жодного натхнення готувати такі пишні сальцесони, як пан власне куштує».

Торн у відповідь прицмокнув язиком і закотив очі, демонструючи блаженство, отримане від кусника пережованого сальцесона.

«Дозволю собі тут притягнути порівняння з міжнародної політики, моє любе панство! – блиснувши очима, сказав шевальє. – Перейти межу – це так, як зробили тепер американці на Філіппінах (які перед тим закидали жорстоке поводження з філіппінцями тагалам): коли на північ від Орок'ети місцевий мешканець убив американського вояка, один із відділів американського полку піхоти замордував вісімдесят місцевих, а тоді забомбардував місто і підпалив його з чотирьох сторін. З другого боку – якщо англійцям у Преторії вдається захопити залізничну колію, яка провадить до затоки Делагоа, то вони будуть змушені відступити до нездорової, болотистої місцевості Бушнелот. Тим часом у Китаї розстрілюють полонених іхетуанців. Зате, як виявилось, у посольському кварталі Пекіна запаси не такі вже й малі: прибулих на допомогу комендантів у німецькому посольстві приймають охолодженим шампаном! – Торн підняв келишок, наповнений домашнім вином із порічок, яке щойно налив Петро. – Прошу панства випити за те, що в Тжебіці

кілька днів тому архикнязь Франц-Фердинанд, прибувши з Відня, керував маневрами четвертої бернської дивізії проти віденської дивізії крайової оборони. Ваше здоров'я, четверта бернська дивізіє!» – шевальє витягнув руку з келишком у мій бік, і Аделя дзвінко розсміялась.

Петро несміливо прокашлявся і пробубонів собі під ніс:

«З тою політикою, прошу пана, то дуже цікава річ. Бо, власне, сьогодні рановранці мені довелося прочитати в газеті, наче Росія наполягає на тому, щоб інтервенцію до Китаю ніхто не смів розглядати як війну, бо всі дії робилися і робляться тільки для придушення повстання, себто з найкращими сусідськими намірами, а єдиною метою воєнних дій є досягнення якнайшвидшого порозуміння з китайським урядом».

«Це так, – погодився Торн. – Великі світові держави захищають у Китаї зменшку тих китайців, яким самі ж нав'язали християнську релігію та європейські інтереси, від повсталих китайців, котрі прагнуть сповідувати свої тисячолітні вірування. Невже ви заперечите, що Європою, Америкою та Росією в цьому випадку керують не турбота і любов до ближнього?»

Його променисті очі мружились, а вуса і борода ворушились, немов живі.

«Любов – це єдиний вияв магії в нашому світі, схожому на холодний годинниковий механізм. Без любові всі ці металеві коліщата швидко заржавіли б і покришилися. Але ж ні – вони цокотять і обертаються, приводять в рух одне одного, хоч би вже й самі того не хотіли. По колу, по колу ганяє цей світ за власним обскубанним хвостом, до якого вуличні бешкетники причепили деренчливе заліззяччя... – Торн обвів нас трьох поглядом, схожий на хитрого лиса над свіжою здобиччю, якому паша наповнилась слиною від передчуття трапези. – Ніколи не перестану чудуватися з того, як глибоко проросла в людській істоті любов. Вона, видно, є ще одним невидимим хребтом людини, бо без неї ми не годні здійснювати навіть найпримітивніших дій. От прошу – хіба ті кармонадлі були б такі пишні без любові? Розжовуєш цей соковитий, цей ароматний шматочок – і слина твоя розмішується з правдивим соком любові, і її магія всякає тобі в кров. Любов буває неможливо носити в собі. Іноді вона важка, густа і темна, як віз із вугіллям – хлоп вивантажує його шуфлю[56 – Шуфля (діал.) – лопата, переважно совкова.] за шуфлю, а вантаж не зменшується, і тільки чорний пил ядучою хмарою стоїть у повітрі і не дає дихати... Тоді мусиш драїти долівку, пуцувати скло, чистити срібло – так, панночко Чорненко? Аби якось то витримати, аби не вдушитись... А часом розпирає зсередини золотим світлом, пурханням пташиної зграї, вибухом шампана – і тоді мусиш пекти і варити, місити, готувати, різати, сікти, солити, завивати і скручувати, аби бодай трохи вивільнитись від того шаленства, від солодкого очманіння. Чи добре я все кажу, панно Стефо?»

Я вирішила промовчати, але й так певна, що ефект від цих слів легко можна було відчитати на моєму обличчі. Цей спритний і облудний шарлатан звідкілясь достеменно знав усе, чим я живу. Відколи це кожен зустрічний може читати мене, як відкриту книгу? Спершу отець Йосиф, тепер шевальє Торн. Хоча що це я – ні, отець Йосиф не «кожен зустрічний», о ні.

«Та що ж це ти посміхаєшся, ніби слаба на голову, Стефко?» – Аделин голос – як цебро холодної води. Я здригнулась: «подаватиму десерт, прошу пані», – і вислизнула за двері.

За кільканадцять хвилин я повернулася з тачею солодкого тіста. Торн заплескав у долоні, як мала дитина, а тоді, схилившись над столом, заваленим паперовими фігурками, які він без упину складав, легко дмухнув. Паперові птахи, квіти й метелики закружляли у повітрі, а тоді осіли на підлогу. Коли я розіллала до шокатих горняток із баденської порцеляни міцну чорну гербату, він уже напихався маківником – чорна борода була засипана змеленим на пудру цукром.

«Пані Сколик, але ж я вкраду у вас цю служницю, – зареготав він, і я побачила, що між зубами у нього аж чорно від маку. У кожній руці Торн тримав по масному пундику з рожею. – Бо як же мені жити далі без цих смаколиків? Навіщо мені далі

жити?»

Аделя і Петро здивовано переводили погляд із нього на мене.

«Панове господарі, чи розумієте ви, — продовжував далі Торн, навіть не намагаючись приховувати свого посполитого цямкання, — яке щастя вам випало? Мати служницю, переповнену такою любов'ю! Повірте, я знаю, про що говорю. Я теж дещо вмію».

І шевальє розповів нам свою історію. Оповідь він ілюстрував фігурками з паперу: ось серед пундиків і горняток (на березі річки Сян) виросло строкате ярмаркове місто Ярослав, де 1853 року народився Мойсей-Авраам Торн, син успішного торговця пряжею. Коли Мойсеєві виповнилось десять років, сталась подія, яка різко змінила наперед визначений напрям хлопцевого життя і перекреслила плани його батька передати своє ремесло синові у спадок. Маєстро Сімонеллі, мандрівний маг, демонстрував чудеса на збитій із неструганих дощок маленькій сцені у розпал осіннього ярмарку. Того вечора Мойсей повернувся додому, знаючи, що купцем йому вже ніколи не стати.

Ось йому вже шістнадцять — крихітна паперова фігурка з торбиною, наповненою кольоровими хустинками, кроликами, голубами та хитромудрими пристроями — він пішки долає Австро-Угорську імперію: Королівство Галичини та Лодомерії з Великим князівством Краківським і князівствами Освенцима і Затору, населене небаченим розмаїттям етносів — русинами, поляками, німцями, вірменами, євреями, угорцями, циганами, липованами, але найдужче — нещасним селянством, яке ще не встигло повністю оговтатись від кріпацтва; Герцогство Буковину з чорбою і мамалигою, солодкими винами в Добруджі і сухими — в долинах Мунтенії і Трансильванії; Королівство Далмації з руїнами римських споруд та виходом до Адриатичного узбережжя; Королівство Богемію з гудбою, пересоленими та засипаними кмином стравами і богемським склом, Ерцгерцогство Нижню Австрію з фруктами і лісами; Ерцгерцогство Верхню Австрію з гірськими абатствами й монастирями; герцогства Каринтію, Крайну, Зальцбург з чудесними парками, площами, соборами і купіллю, що залишилась від старої споруди романського собору; Верхню та Нижню Силезію, Штирію, Моравію, Княжий округ Тироль (де Торн знайомиться зі своєю майбутньою дружиною, білявою красунею, яка рішуче покидає батьківський дім і расових коней, щоб вирушити світ за очі, слідом за коханим авантюристом), Австрійське примор'я, Транслейтанію, розташовану по той бік річки Лейти, аж до портів Фіуме.

Він пристає до старших та досвідченіших фокусників, працюючи їхнім асистентом: його використовують як невидимого помічника, навіть не рекомендуючи публіці.

Два роки в Константинополі. Рік у Єгипті. Далі — Індія: магією Торна захоплюються вісімнадцять магараджів.

Місто Батавія — галасливе, липке і вологе, з червоними дахами і бамбуковими стінами; далі — Ява, Суматра, Філіппіни, Камбоджа, де король Нородон I посвятив Ернеста (як його тепер звати) у лицарі. Тепер він — Шевальє Французької імперії. І ось шевальє вже приймають на Бірмі, він демонструє своє мистецтво перед королем Мандалая. Тут до нього пристає маленька гнучка Му — покірنا і непостійна.

Крихітна паперова постать звивається в химерному танці: скручується в кільце, пролазить сама крізь себе, гнеться билинкою, кружляє — і, мов пелюстка екзотичної квітки, яку несе вітром, прибивається то до принца в паланкіні, то до торговця коштовностями, то до поета зі світлими кучерями, хворого на якусь смертельну хворобу

Раптом від постаті танцівниці відокремлюється маленька паперова людинка — з тонкими кінцівками, кволим тільцем. Дрібна комашка. Шевальє Торн — не паперовий, а справжній — знову дмухає, і паперовий клаптик летить просто до мене і падає на долоню. Це Фелікс. Мене охоплюють тривога і ніжність. Я ховаю аркушик до кишені на сукні і притискаю згори рукою.

Тим часом паперовим океаном пливе паперовий корабель — «S. S. Flintchire». Він

прямує з Сінгапуру до Гонконгу, але не досягає мети, оскільки потрапляє в тайфун і зазнає кораблетроші на кораловому рифі Скарборо.

Група пасажирів зголошується веслувати до паперового узбережжя на паперовому човнику, щоб знайти допомогу і порятунок для решти потерпілих, які залишились на кораблі. Серед добровольців – і шевальє Торн із дружиною, кілька його артистів і тендітна танцівниця Му (чи то пак дружина корчмаря з-під Сваляви).

Але їм не вдається дістатись берега: знову починається ураган, і блаженський човен відносить у розбурхане паперове море. Тут гігантські хвилі жбурляють ним аж до грізних небес – і кидають в чорні пінисті провалля, і триває це протягом семи паперових днів та семи паперових ночей. Морська вода наповнює човен аж по вінця, він от-от готовий затонути – тож потерпільцям доводиться вичерпувати воду всіма можливими способами.

І, ніби й цього ще недостатньо, – виснажених мандрівників починає переслідувати велетенська паперова акула. Її вдається втримувати на відстані, періодично гамселячи паперовим зламаним веслом, але чудовисько не відстає і впродовж кількох днів пливе поруч, передчуваючи ситний обід. Врешті-решт комусь (можливо, навіть тоненькій Му) щастить так тяжко поранити акулу в щелепу, що вона стікає кров'ю і тоне.

Ось паперовий човник з виснаженими, голодними, спраглими пасажирами прибуває до узбережжя Маніли.

Після виступів у Сідней театр Торна потрапляє в обійми короля Калакауа на Гавайських островах. Ось паперовий профіль короля: бокоброди[57 – Бокоброди – бакенбарди.] у нього не гірші від бокобродів Франца-Йосифа. Це великий приятний чоловік із гладкою сяючою шкірою. Він любить співи, розваги, любить ніч, розцяцьковану вогнями, любить теплий пісок у себе між пальцями ніг. Він винайшов лампу і пляшковий корок. Відродив танець хула, бойове мистецтво луа та ритуальне приборкування океанських хвиль на саморобних дерев'яних дошках.

Далі – подорож до Сан-Франциско: театр «Standard» має лиху славу через своїх «кнескромних та недостойних» танцівниць канкану – спробуй їх переплунь.

Орегон, Британська Колумбія, Сент-Луїс, Чикаго, Нью-Йорк. Новий світ – блискучий і безкрайній: Торн тут не покидає відчуття, що життя можна почати з початку, від завтра припинити обманувати і почати молитись. Тут пахне новенькою шкіряною оббивкою, тут хочеться мріяти сміливіше.

Дехто з трупи покидає Торна, залишившись у місті, будинки якого сягають хмар.

Але Ернест повертається до Європи. У Відні на нього чекає новий спалах слави: 209 успішних виступів – день за днем, без жодного пропуску – переповнених залів, гучних овацій. Торн по черзі виконує то «Годину у Країні чудес», то «Шість сенсаційних ілюзій за 20 хвилин», що закінчуються дивовижною цікавинкою, цвяхом програми під назвою «Illusion: Das Mahatma-Wunder von Benares der Madame Wlawatzka».

У 1896-му Торн прибуває на «Виставку Тисячоліття» до Будапешта, де вирішує ризикнути і примножити свої статки. Здавалось, він так добре приручив успіх, що той невід'ємний від шевальє, як його власна паперова тінь. Отож Ернест прибирає до рук усі розважальні сцени, зали й театри і стає Головним Розпорядником. Це виявляється помилкою: «Ви ж не можете однаково досконало підтримувати порядок у двох домах, панно Чорненько».

Торн втрачає майже все своє багатство, чесно зароблене мистецтвом вводити людей в оману. Він сподівається ще виправити цю помилку, вирушає до Лемберга і вкладає те, що залишилось, у заснування великого театру на вулиці Сонячній – «Колізею», розташованого поруч з Єврейським театром родини Гімпель.

Ми опиняємось у паперовому шатрі. Разить очі від нестерпного блиску скляних куль, що розгойдуються під стелею. Стеля поділена на сегменти, прикрашені

візерунками; вони звиваються, проливаючись у круглі затемнені ложі, пучнявють ліпниною, стікають додолу колонами. Шурхотять важкі завіси, відкриваючи китайську пагоду посеред напівкруглої сцени.

У повітрі висить паперова фігурка Фелікса.

Кишеня, до якої я кілька хвилин тому заховала клаптик паперу, порожня. Я не знаю, як таке могло статись.

Торн хижо шкіриться.

«Кожен отримує те, що хоче, кожен має таку любов, якої прагне. Хтось народився панею – хтось служницею, і служниця була б нещаслива здобути волю від пані. Пані любить у той спосіб, що приймає від служниці її служіння, і таким чином робить служницю щасливою, саму її перетворює на пані – у цьому чарівному палаці. Хоча й палац цей, який є водночас кораблем, далеким островом, венецьким палацом, римським храмом – може бути страшною в'язницею, як в'язницею може бути – і буває – сама любов. Хтось любить їжею, хтось – каменем, хтось – молитвою», – Торн замовкає і пронизливо дивиться мені просто в очі. Я точно знаю: він говорить про отця Йосифа.

За мить шевальє продовжує, дуже тихо, ледь чутно: «Але любити Фелікса – це ніби перетворити їжу на камінь, ніби замість їжі їсти молитву. Любити Фелікса – витратити себе в нікуди».

Він різко підводиться і по-діловому промовляє до Петра: «Я пропоную вам тисячу ринських за хлопця».

«Ми погоджуємось», – спокійно каже Аделя, сьорбаючи гербату.

«Навіщо він вам? Чому вас так на ньому зациклело?» – вигукує Петро.

«Я пояснив панові: векселі, борги, відсотки. Іпотека. Мене вже не врятує навіть продаж „Колізею“».

«А хлопець особливий, він пролазить у найвужчі шпаринки, його не зупинять зачинені двері та високі мури, – іронічно продовжує Петро. – Він може виносити з кам'яниць різні коштовні дрібнички. Може проникати до храмів – там є чим поживитись».

«Ми погоджуємось на вашу пропозицію, шевальє», – повторила Аделя, підводячись і подаючи йому руку.

Цієї миті у мене стався приступ. Один із тих приступів, коли жовтіє в очах, страшне гудіння наповнює вуха, а черепну чашку починає болісно розпирати. І я тоді вже не Стефа Чорненко, не покірنا і тиха служниця, яка жвиндить, але робить, і не абияк, а ліпше від найліпшого, навіть якщо їй гірко і нестерпно, і сльози застилають обличчя, а в грудях пече, як на розжареній пательні. Не знаю, хто я тоді і хто мною водить, який нечистий, не пам'ятаю себе: стаю, як набита соломою лялька, як рибина, приголомшена обухом. У таких станах я можу скоїти щось страшне: щось закричати дурним голосом, вдарити саму себе головою до стіни на очах у інших, можу вилити свіжу страву на долівку або комусь на вбрання, тріпнути Фелікса по потилиці.

Коли приходжу до тями, то почуваюсь, ніби пила всю ніч горілку і тепер маю страшного каца[58 – Кац (діал.) – похмілля.]. Але найгірше – страх: бо я знаю, що тільки дивом не зробила чогось по-справжньому злого, чогось такого, що вже ніколи не виправиш.

І ось коли Аделя, спокійна і незворушна, цілковито певна себе та своїх слів, погоджується прийняти пропозицію Торна і віддати йому за гроші мою дитину, біс входить у мене: тілом моїм кидає у бік білої пані в коронковій сукні, я відчуваю, як очі вилазять з орбіт, як роздуває ніздрі (ніби кішми і їх розтягує), як уста перекирвлюються в судомному напруженні. Я хапаю її за

зап'ястя і стискаю щосили – а сили у мене багато, як у доброго хлопа, не порівняти з кволою моєю панею, яка мусить щодня з'їдати начинюване цвяхами яблуко, щоб не впасти від анемії.

«Ти, – верещу я позиченим голосом і тріпаю Аделею туди-сюди, від чого її сепієві кучері гойдаються, мов рослини у воді, – володарко людських життів! Та за кого ти себе маєш? Невже не вистачає мого життя, відданого тобі при народженні і пришитого до тебе, як запасний ґудзик зі зворотного боку одежі? Колись ти так хотіла, аби твій батько мене продав! Боялась, що він любить мене, як свою другу дитину. Не хотіла бачити лагідності в його погляді, зверненому до мене, не хотіла чути тепла в його голосі, коли промовляв моє ім'я. Чого ж тепер боїшся, коли хочеш продати дитину? Чого ти хочеш?»

Я бачу, як вона злякана, бачу, наскільки зогиджена. Але їй не вистачає сили, щоб від мене вирватись. Хтось розриває нас. Ще кілька митей я, наче скажений хижий звір, намагаюсь видертись, щоб напасти на неї, може, навіть вгризтись зубами. Але Петро тримає міцно, тож дуже швидко на мене напочує безсилля, і я опадаю в його обіймах, майже непритомна. Осідаю на підлогу, на купи паперових фігур.

Окропом обпалює мені праву щоку. Голова відлітає вбік, мало не відірветься від шиї. Аделя стоїть наді мною, дивиться незмигтно, міцно зціпивши зуби, і розтирає долоню.

«Та як ти смієш...» – сичить на мене, і щоки її починають так невластиво палахкотіти.

Петро тим часом вказує Торнові на вихід.

«Панові вже час. Вже достатньо набулися, – каже він. – і А якщо пан буде вператись, доведеться звернутись по допомогу до коменданта поліції, прошу пана».

Торн – який намагається приховати здивування від побаченого – зацікавлено роздивляється нас із Аделею.

«Ну так, так, цього разу можемо попрощатись. Дуже приємна гостина. Страшенно вдячний».

Він підходить до столу, посеред якого стоїть паперовий будинок із башточками – найперша фігурка, яку він нині | склав.

«Я тільки хотів сказати паням, щоби берегли свої нерви і не дозволяли вогневі пристрастей розгорятися», – він розвіє якийсь дрібний порошок над тим палаціком, фігурка спалахує червоним полум'ям, яке вмить починає сягати стелі, кольорового вітража.

Наступної ж миті, оцінивши ефект, Торн легко, без зусилля дмухає – і вогонь гасне, мов за наказом. А на столі, на білій скатертині, залишається купка чорного попелу.

«То для пані», – він простягає мені на долоні паперовий корабель «S. S. Flintchire», а іншою рукою торкається мого вуха і виймає з нього маленького паперового Фелікса.

«Се належить мені», – кланяється Торн і виходить. Петро випроваджує його, чекає, поки той натягне рукавички, візьме ціпок; зачиняє за ним двері.

«Стефо, прибери все це сміття негайно, я тебе прошу», – втомлено каже мені Аделя, масажуючи скроні і болісно кривлячись.

«Зараз, Адельцю, – відповідаю я. – Тільки натру тобі голову бальзамом „По-хо“, чого будеш мучитись».

І тут же вгорі крізь скляний вітраж я бачу маленьке личко Фелікса – він пильно придивляється до того, що відбувається у покої, міцно вчепившись руками в

скульптуру кам'яної жінки на димарі.

[4.X]

Розділ 15

Будинок, який їм виділила єпархія, розташований у досить гарному місці, на Замковій, неподалік Гетьманських валів, і зовсім близько від Дому кари. Тут тепер по-осінньому пишно, мальовничо, але сама хата – проста і стара, навіть дещо перехняблена набік, втулена в земляний горб; стіни побілені вапном, почорнілий дах, малі вікна. Я так хвилювалась, збираючись сюди (хоч і знала, що Йосифа у той час не буде вдома), кілька разів перевдягнула сукню і зупинилась на блакитній блузці з високим коміром і спідниці з темно-сірої вовни, яку мені з себе віддала колись Аделя. Хотілось чогось святочного, у грудях приємно млоїло і перехоплювало подих.

А вже Аделя як напарадилась! Сукня ніжно-бузкового кольору у грецькому стилі, з вишитими власноруч вставками, стягнута тонким пасочком під самими грудьми, мереживні нові рукавички, капелюх з фіолетовою пір'їною. Я цілий ранок плела їй на голові корону з волосся.

«А ти, Стефцю, зроби собі такий звиклий вузол на потилиці, бо тобі так найбільше личить», – лагідно проказала вона, обертаючись перед лкостром. А тоді виїняла щось зі свого пуделка з прикрасами і простягнула мені: то був її тризубий гребінець із хрому і тонкого кольорового скла – цикада на гілці з вишневим цвітом. І хоч як я не впиралась, та вона таки впхала мені його у волосся (так міцно, що мені аж сльози з очей від болю бризнули).

І от, зійшовши на хідник із фаетона (дрожкар всю дорогу розповідав нам про нічну бійку візників із поліціантами на Сапїжинській) і трохи піднявшись вузькою вуличкою догори, ми опинились зовсім не там, де очікували.

«Думала я, це буде якась пристойніша кам'яниця», – розгублено проказала Аделя, роздивляючись просту дерев'яну загорожу, всю зарослу якимось страшним покрученим чорним бадиллям.

Перехняблена хвіртка не зачинялась – отвір з'яв, як рот дурного Юзя. Подвір'я, чорне від збитої під ногами куряви, було завалене дрантивими діжками і дошками, старими цебрами й невідомо яким страшним лахміттям. Під однією з цих куп сміття пищали кошенята – ще сліпі, кістляві, нещасні.

«Прошу, прошу заходити!» – на порозі хати з'явилась Іванка: вбрана у ту ж сукню, в якій була у нас на гостині. Вона здавалась трохи заспаною, важкі повіки з густими віями ніби хотіли прилипнути до нижніх тіней, що залягали під її очима. Світла шкіра, трохи поцяткована ластовинням, мерехтіла вологим сяйвом. Косу Іванка заплітала ще ніби передвчора, така вона була покуйовджена і розтріпана – аж незручно було се спостерігати.

Аделя увійшла до сіней перша. Іванка кинулась, було, її цілувати, але Аделя делікатно стримала її за плечі, привітно зазирнула в обличчя і потисла руку.

«Бачу, дорогенька їмость дуже добре маються, – промовила вона солодким голосом. – А ми принесли для пані гостинці. Де можна покласти?»

Я показала Іванці кошика з гостинцями: малиновий сік, грушки, лікувальний мед із гірських трав – усе від тих газдів, від яких я для нас завжди купую. І галярета з дрібного рожевого винограду (5 кг – один злотий ринський), яку я сама варила.

«То ходіть сюди, до кухні, – весело махнула рукою Іванка. – Добре, що принесли якусь провізію, бо я, правду кажучи, не хотіла йти на ринок, не мала охоти. Чекала, аж отець Йосиф, може, щось би приніс».

«Чи можна десь скинути плащі?» – запитала Аделя. А я вже знала, що всередині вона вся кипить.

Іванка, розгублена, звела брови.

«Е-е-е... Ну прошу, звісно – можна тут, на канапі...»

Вона штовхнула облущені двері і запросила нас увійти.

Лелечко, що там діялось: відразу впало в очі розстелене ліжко, і постіль на ньому справляла враження дуже несвіжої, аж жовтавої – і не знаю, чи то вже мої вигадки, але я відчула спертий недобрий запах, який буває, коли людина довго ходить в тому самому спідньому, без зміни, і страшно пітніє. І спідне тут було: звисало зі спинок фотеля, лежало під круглим столиком на дерев'яній підлозі: якісь грубі панчохи з продертими п'ятами, зім'яті панталони й сорочки з потемнілими підпахвами й комірами.

А поруч із ліжком – іконостас, свічки, вервички, молитовники.

«Перепрошую вас за безлад, – трохи почервоніла Іванка, від чого стала ще милішою. – Страх, що у мене тут діється. Але я зовсім не надаюсь до ведення господарства – вже покинула навіть старатись. З тим нічого у мене не виходить».

«Ох, ну певно, що так. То було б навіть непристойно. Але їмості треба найняти собі службу», – розмірено це вимовляючи, Аделя примощувала свого плаща на дерев'яному різьбленому стільці, що стояв посеред покою, як розгублений кінь.

Я пильніше розглянула навколо, намагаючись не зважати на хаос і бруд: помешкання було обставлене красивими меблями в гуцульському стилі – масивними, порядними, з теплої сосни. Дві скрині, шафа з люстром, ліжко, стільці, круглий столик на одній опорі з павукоподібними ніжками, все прикрашене різьбленими візерунками, чорними від втертого у них вугілля: кривульками, пасочками, ресками, головкатими, деревцями, колосками, сливками, кучерями, ружами, інкрустованими деревом різних порід, білим та блакитним бісером, перламутровими пластинами слонової кістки. На підлозі – ткані килимки, на краю ліжка – кубло з сірого ворсистого ліжника.

Іванка взяла нас із Аделею за лікті і повела на кухню. Всюди, де ми проходили, я зауважувала водночас нестерпні нарости бруду і переповненість народними мотивами, що так незвично контрастувало зі звичними для мене Адєлиними смаками.

Тож Аделю тепер, я бачила, нудило страшенно: від того, що шматки сухого болота хрумкотіли під ногами, вдавнені у ворс тканих килимків із френзлями; що в кутках під стелею висіли темні клубки павутини, що ікони й вишиті рушники, які їх прикрашали, вкривав шар сірої пилуки, схожий на шовковисте хутро якоїсь тваринки. Коли ми ввійшли на кухню, навколо нас запурхали сонмища молі, тож я почала розмахувати руками, щоб ці страшні шкідники не летіли в обличчя Адєлі. Робила я це, нажахана й похоліла: навіть уявити, що на моїй кухні щось такого діялось би, було не те що неможливо – це означало б цілковитий кінець моєї кухні, мого життя й мене самої.

«То я, мабуть, зробила б каву для моїх ласкавих пань», – розгублено посміхаючись і розводзячи руками, проказала Іванка. З цього я зрозуміла, що каву наша господиня не зробить.

«Але як же ви живете? – здивувалась я. – Не варите кави?»

«Йосиф варить – відповіла Іванка, шаріючись. – Варить каву, готує їсти, коли має трохи часу. По господарству теж, буває, займається. Але то нечасто».

«Так, так, це можна відразу сказати», – прошепотіла Аделя, тримаючись рукою за груди.

Я ковзнула поглядом по миснику, прикрашеному так гарно випаленим візерунком

«дерева життя» і так спотвореному пилюкою і ляпками жиру, і зауважила, що посуд майже увесь був керамічний, полив'яний і, либонь, ніколи не митий.

«То я можу зварити каву», – запропонувала я несміливо, шукаючи поглядом якоїсь ринки, в якій це можна було б зробити.

«Що то у вас тут за немислимі речі!» – вигукнула Аделя, вказуючи рукою на горщики, глечики, миски, горнятка, на п'єц із розписаними кахлями, кожна з яких розповідала окрему історію: про мисливця і оленя, поштаря і музику, про вояка і цісаря.

«Ет, то мій татко з Йосифом так усе зробили, – махнула рукою Іванка і зморщила носика. – Мій татко – парох у Криворівні, хоча мав би бути гончарем чи столяром, бо сидить днями й ночами, крутить круг, мнєцає сиру глину чи по дереву ножом вишиває. Страшна нудота. З Йосифом вони познайомились на якомусь соборчику, тато привезли його до нас, показували всі свої тарелі, вивертали свої скрині – а Йосиф тільки руками сплескував, такий був зачарований; я, почувши, що він закінчує семінарію і якраз шукає майбутню імость, подумала собі – о, цей у собі має щось велике: може, з ним бодай до міста виберусь. Вибралась. Але що з того – чи ми ходимо до театру, чи ми буваємо десь у товаристві? Нудота й нудота. Як у селі сиділа посеред тих мисників, так і тут», – згірчена, Іванка болісно скривилась.

Я тим часом обстежила все навколо. Знайшла чисту воду у великому глеку («Йосиф нині від криниці приніс», – повідомила Іванка), сполокала над мідницею кілька горняток і тарелів, які видавались мені найчистішими (бо більшість довелось би довго пуцувати й шурувати, гріти до них воду, терти дряпачкою, а як уже говорити по правді – то найкраще все звідси просто було б викинути чи спалити, щоб не розносити чуму, холеру і невідомо яку заразу, що розплодилась у цих зігнилих рештках, які поприлипали до донець, спінілись, поросли блакитною та рожевою пліснявою, перетворились на щось таке, чого я ні бачити, ні нюхати не хотіла).

Кави – ні правдивої, ні збіжевої – не знайшлося: денце слоїка, на який мені вказала Іванка, було ледь присипане темним порошком. Та воно й на краще.

Я швидко закалатала воду з принесеним малиновим соком, покраяла на скибки великі тверді грушки, прохолодні, хрумкі й соковиті. Думала – хліб мусить в хаті знайтися. Де ж там! Хліб був, але геть заскорузлий, як каменюка – придатний хіба для того, щоб цвяхи забивати. То що ж, налила меду до малої мисчини – можна капати його на скибку грушки, запивати водою з малиновим соком, та й уже щось, є чим гоститись.

Іванка намагалася нас якось розмістити, але перший же стілець, на який вона всадила Аделю, виявився зламаним – ніжка вивернулась, тож Аделя так і полетіла на долівку, піднявши хмару куряви, а рукою утрапивши в якесь масне неподобство.

Іванка забігала, заметушилась, заламуючи руки, поки я допомагала Аделі підвестись, обтріпувала її сукню і допомагала відмити, наскільки можливо, долоню.

«Може, вигідніше буде посидіти на терасі?» – мало не плачучи, запитала Іванка.

«Ми вже собі, мабуть, підемо, – Аделя навіть спромоглась видушити з себе стриману посмішку, – не хочемо імости завертати голови».

Іванка кинулась до Аделі на шию і притиснулась щокою їй до грудей: «Прошу, прошу, пані Адельцю, не йдіть! Мені так соромно, так прикро, що я не змогла пані гідно прийняти! Але хіба ж я винна, що мій чоловік не хоче погодитись і найняти для мене якусь помічницю, а сам він цілими днями висиджує у тій каплиці при карному домі, і так неохоче повертає додому, пізно вночі, коли вже й сам не має сили наводити тут лад, приносить щось із в'язничної кухні чи з того, що жертвують люди – тим то я й харчуюсь. А вранці він вирушає знову, ще поки я міцно сплю.. Кажу йому, що не можу жити в такому безладі й бруді, а він дорікає, що я забагато уваги приділяю неважливим, показним речам. Каже, щоб я просто

молилась, щоб більше бувала на повітрі, щоб ходила до Будинку старців і калік, чи до сиротинця для дівчат, чи ще куди...» – і вона зайшла риданнями, анітрохи себе не стримуючи, незважаючи на те, що Аделя намагалась досить грубо від неї вивільнитись, дивилася на мене нажахано широко розплющеними очима, всім своїм виглядом просячи забрати геть від неї емоційну імось.

«Ох, як пані Адельця пахнуть! Як князівна, квітка, справжня аристократка! – імось відірвала розпухле обличчя від зіпсованої Аделиної сукні і зазирнула їй в очі. – Як би я хотіла бути схожою на пані! Що це за аромат, прошу пані?»

«Treffle incarnate», – милостиво відповіла Аделя, збита з пантелику такою нестримною поведінкою.

«О! Конюшина! Ну звісно! Куплена вочевидь у магістра фармації пана Бібрінга, не інакше. Аромат відразу видався мені знайомим, бо я часто приходжу до пана Максимільяна – у нього завше є щось цікаве для таких легковажних пань, як я чи пані Аделя», – і вона, по-змовницьки підморгнувши, потягнула Аделю геть із кухні. Зметикувавши, що йдуть вони на терасу, я рушила слідом, несучи таріль з грушами, мед і глек із малиною водою.

Іванка, йдучи, не припиняла торохтати, не даючи Аделі жодної можливості для відступу:

«Мене у Бібрінга знають як облуплену. Щойно я туди заходжу, як переді мною відразу виставляють ті солодкі пудрові „Фіалки“, дзвінкі „Каллісто“, іскристий „Яблучний цвіт“... А цікаво, чи відгадаю я, якою пудрою пані Аделя користується? Шкіра просто бездоганна! Як шовк! Як порцеляна! Як алебастр! То що це – „Eximia“ чи „Bourjois“?»

«Це жирна пудра, куплена у доктора Бейля на площі Ринок, дорога імосьте», – уже радше поблажливим тоном відповіла Аделя.

Ми ввійшли на терасу з великими вікнами, крізь які лилось осіннє призахіднє сонце, напуваючи собою все ті ж різьблені меблі. Перед нами розкинувся старий фруктовий садок, який ще тільки частково обтрисив із себе листя і тому грав гарячими барвами. У цьому багрянці й золоті пилюка вже не здавалась такою нестерпною, навпаки – порошок кружляла в розігрітому повітрі та іскрилась, наче коштовності. Тут ми втрюх сіли навколо столу і, втопивши погляди в нерухоме жовтнєве повітря саду, поволі їли скибки груш із медом. Навіть імось замовкла і дала можливість зібратися з думками.

Страшна туга накопила на мене. Отець Йосиф у моїй уяві завжди малювався тільки серед білосніжних хмар, серед найчистіших запахів ладану й мира. Його присутність, погляд і голос самі по собі наводили лад як серед речей, так і в людських душах. Дотик його рук лікував від будь-якої печалі й недуги. Милосердя його діяло, як знеболювальні ліки на смертельно хворого.

Я пригадала ті його цілючі обійми, коли він порятував мене від двох вояків, а потім – від власних спогадів. Як я заливалась слізьми, огорнута білим фелоном, зітканим з небесного повітря, пронизаним співом ангелів. Ніколи раніше я не молилась, ніколи не думала стільки про Бога, не ходила до храму (ні до Аделиного костелу, ні до своєї катедрі), поки не з'явився у моєму житті отець Йосиф. З цієї миті я виразно відчула, як гойдаюсь серед зірок на небесній гойдалці й кінчиками мештів торкаюсь рогатого місяця.

Навіть Аделя відчувала, ким є насправді отець Йосиф. Уніатський священник раптом став для неї таким важливим, вона запалала до нього такою глибокою симпатією, що аж готова була провадити спільні релігійні бесіди і – ось, будь ласка, річ нечувана! – приходити з візитом до його дружини.

Повернувшись думками до Іванки, я відчула нескінченне безсилля. Вона пожадливо жувала грушки, вимастивши підборіддя медом, при цьому невидючим поглядом втупившись у садок, як на порожній аркуш паперу. Іронія, але на руках її пучнявіли вени, немов у спрацьованій прачки. Вона широко роздувала ніздрі й

сопіла, як втомлена старша пані.

Аделя теж поглядала на неї суворим, сповненим відрази поглядом – і запитально дивилась на мене, час від часу криво посміхаючись.

Іванка ніби відчула нашу скептичну увагу, звернену до неї, стріпала з себе розімлілість і просто тут, за цим самим столом, сидячи навпроти нас, випростала руки догори і смачно за ними потягнулась, примружившись і захрумкотівши кістками.

Моя бідолашна Аделя на якусь частку секунди аж перестала жувати. Витрішивши очі, вона повністю завмерла, мов пришпилений до альбомного аркуша метелик – я бачила, я чула і знала, що коліщатка, завдяки яким обертався її світ, натужно закресали іскри і заскреготали. Але наступної миті рівновагу було відновлено – тільки очі Адєліні так і залишалися ще певний час неприродно широко розплющеними.

Несподівано Іванка підстрибнула, наскільки дозволила їй тяжкість власного тіла і тільця, яке носила всередині, зірвалась на рівні ноги і ляснула себе долонею по чолу.

«Як же я могла забути! Стефо, ходіть-но зі мною, допоможете принести...» – і вибігла з тераси.

Я поспішила слідом.

Іванка повела мене до того покою, що правив їм з отцем Йосифом і за салон, і за спальню, і з різьбленого креденса почала виймати купи якихось газет та журналів, листівок, карток і коробки, напхані таким самим мотлохом.

«Беріть це все й несіть на терасу! – підстрибуючи, як мала дитина, вигукнула їмость. – «Вашій пані Адєлі це мусить страшенно припасти до смаку!»

Аделя мовчки спостерігала, як Іванка з переможним виглядом розкладала перед нею свої здобутки: альбоми з наклеєними панночками і перемальованими квітами, з сукнями, капелюхами, віялами та іншими жіночими дурницями. Їмость дивовижно орієнтувалась в особливостях крою найновіших модних суконь, тож зовсім швидко я зауважила, що Адєлін погляд наповнюється дедалі більшим зацікавленням, поки Іванка, рум'яна і схвильована, така вдоволена, ніби смакує улюбленими ласощами, демонструвала красунь в атласних, шовкових та шифонових сукнях і тонких туніках, прикрашених бісером та стразами, шлейфами, мереживом, вишивкою, описувала конструкцію капелюха, віяла чи корсета, звертала увагу на найдрібніші елементи різьблених камей, на скриньки для коштовностей, пудрениці, торбинки для походів до театру, де жіночі постаті сплітались із рослинами, текли і розвіювались вітром, підкреслювала елегантність крихітних пляшечок для парфумів, фантазійність прикрас для волосся, кожна з яких могла стати окремим романом: про смарагдову ящірку, яка ползе за смарагдовою мухою; про скляний ірис на золотому тризубому гребінці; про ластівок, анемони, калину, вишневий цвіт на вигнутій дугою сукуватій гілці, про кленові насінини, схожі на оленячі роги.

Певної миті Адєля, яка теж неабияк розчервонілась, підійшла до мене і рвучко висмикнула з моєї зачіски свою прикрасу – гребінець із цикадою.

«Їмость мусить це залишити собі! Я відразу побачила, що ця цикада повинна належати вам!» – мало не з ніжністю проказала Адєля.

Іванчині очі зволожились. Вона тримала гребінець на долоні і не могла відвести від нього очей. Нижня губа легенько тремтіла.

«Де тут у вас криниця? – запитала я. – Піду води принесу».

Їмость звела на мене мокрий погляд.

«Треба вийти у хвіртку, пройти вздовж паркана донизу. Криниця на сусідському подвір'ї».

Я залишила їх удвох, а сама перетнула тихе помешкання і завмерла посеред коридору. Тут не було вікон, жовтневе сонце вже згасло, розтануло у мряці; западав присмерк. Я майже нічого не могла розгледіти навколо, переді мною проступали тільки окремі плями на образі Божої Матері з Дітям на руках: спадали складками світло-блакитні тканини, мерехтіли золотом німби, світилися пронизливо білки очей.

І тут, не рухаючись і майже припинивши дихати, я відчула себе цим простором, цим домом, неохайним і недоглянутим прихистком, який береже в собі отця Йосифа. Я чула його кроки, точно знала і бачила, як він ходить тут, як протоптує серед руїни власні стежки, намагаючись не замаститись, не забруднитись.

Як рано-вранці, заспаний і скуйовджений, ще не повністю одягнутий, він виходить із нагрітої п'єцом спальні в холодний коридор – і починає голосно пчихати, втрачає рівновагу і мусить притримуватись за стіну.

Як стоїть, залитий сонячним промінням, перед вікнами тераси і, заплющивши очі, посміхається.

Як вмивається холодною водою над порепаною мідницею: форкає і пирхає, ніби кінь, енергійно трусить головою з мокрим волоссям, жорсткість кучерів якого я так добре звідкілясь знаю на дотик. Як розлітаються навколо великі краплини, кожна з яких має тепер від нього якусь часточку – і поволі випаровуються, впавши на раму вікна чи у щілину між дошками підлоги.

Як він залишає сніданок для їмості, загорнувши ринку в кілька рушників, щоб їжа не вистигла. Як, виходячи з дому, прочиняє двері до спальні і милується дружиною, а вона щось муркоче крізь сон і проганяє з обличчя сонячних зайчиків.

Аж коли в кутку нервово зашаруділа й пискнула миша, я повернулась до свого тіла, зрозумівши, що була розсіяна навколо, була повітрям, і стінами, і рамою образу, стала шкаралущею, з якої щодня вилуплюється отець Йосиф – а тепер знову ввібралася у межі своєї шкіри: я – всього лише Стефанія Чорненко.

Надвір я вийшла без плаща і відразу пошкодувала: дзвінкий осінній холод незатишно проник мені під блузку, наповз, немов колюча шкура. Як кольчуга на голе тіло.

Ліхтарник ще не позасвічував ліхтарі. Та, зрештою, у цьому закамарку ліхтарів могло взагалі не бути.

Поки я переливала воду з відра до глиняних глеків, мені здавалось, наче хтось спостерігає з-за вікон: крізь рвучкий вітер причувалось шарудіння, привиділось погойдування фіранки і непевна тінь, що ковзнула за нею.

Нести масивні глеки, по вінця наповнені водою, було незручно й важко. Я йшла малими кроками, боячись розхлюпати бодай краплину. Кожен глек обіймала рукою і притискала собі до боків. Але коли мені на плечі несподівано лягли дві теплі долоні – я не злякалась, не випустила глеків. Просто зупинилась. Стала, як укопана.

«Слава Ісусу Христу, Стефо».

«Слава навіки Богу Святому, отче».

Він відібрав від мене глеки. Я б ніколи не поступилась, але раптом накотила страшенна слабкість, і замлоїло щось, і підкосились ноги. Не могла сквотнути.

«Що, невже і панове твої тут?»

«Тільки пані».

«Пані Аделя не вибігла з мого дому тієї миті, як увійшла?» – він усміхався, але

я бачила, що соромиться.

Я поглянула на нього зі співчуттям. І знала, що не мушу нічого пояснювати.

«Іванка не дає ради», – сказав він.

«Мусить берегти сили», – мовила я.

«Я повинен би допомогти їй із господарством».

«Ні, отець не повинні. Хтось інший мусить».

«Ніхто не мусить».

Ми підійшли до порога, я штовхнула двері – і пропустила отця Йосифа в сіни. Зайшла слідом, допомогла поставити глеки на підлогу.

«Я багато думав про тебе», – сказав він у повній темряві. Тільки білки очей Діви Марії світили з образа.

«Я думав про тебе і молився», – сказав він приглушено.

Відчинились двері спальні і звідтіля з'явилися Аделя та їмость. Їмость тримала в руці запалену свічку. Затанцювали на стінах тіні. Вздовж лави шмигнула миша.

Аделя була вже повністю зібрана і навіть тримала в руках мій плащ. Вони з Іванкою весело щебетали, як близькі подруги, все не могли припинити своїх збуджених розмов про стержні помади, загорнуті в шовковий папір, і про мило у вигляді квітів та з квітковим запахом.

Поки тривали церемонні й жартівливі запрошення ще залишитись і відмови, виправдання та обіцянки, я стояла, втупившись поглядом у підлогу, аж поки Аделя не штовхнула мене в плече.

«Стефко, ти бачила, що твоя пані за тобою одяг носить? А ти ще досі не готова. Схоже, додому ми потрапимо не раніше півночі».

Вже допомагаючи нам всістись до фіакра, отець Йосиф простягнув Аделі той злощасний гребінь із цикадою. Удруге.

«Вдруге!» – гнівно вигукнула Аделя.

«Прошу більше не робити цього, моя пані», – схилив голову Йосиф.

Аделя, не дивлячись, схопила прикрасу кінчиками пальців і тицьнула мені.

«Ви пам'ятаєте, отче, про що ми домовились?» – запитала вона його з притиском.

«Аякже».

«Умова?»

«Умова».

У вечоровій темряві кінські копита лунко зацокали по бруківці.

«А про що ви домовилися з отцем Йосифом, Аделько?» – старанно вдаючи байдужість, запитала я.

«А, так», – вона навіть не відвела обличчя від вікна, ніби мусила конче побачити цієї миті Вірменську церкву. Наша дрожка якраз проминала ратушу: ринок яскраво освітлювали ліхтарі, під круглою голівкою одного з невисоких кленів, посаджених по периметру, хрипко і непристойно реготала якась жінка.

Аделя ще кілька хвилин нічого не казала, прислухаючись до того, що відбувалось: сюрчали свистки поліцаїв, з вікон кам'яниць на адресу нещасної лились прокльони.

Врешті, коли ринок залишився вже позаду і ми наближались до площі Міцкевича, Аделя неохоче промовила:

«Домовились, що він за мене буде молитись».

[19.X]

Розділ 16

Петро – тільки для того, щоб мене рознервувати – взявся за Фелікса.

Це почалося з того, що хлопець зацікавився Петровим камінням: підлазить нишком, коли Петро щось креслить у своїй майстерні нагорі чи ходить із долотом навколо кам'яної брили в глибині саду, поцяткувавши її, понатягувавши на ній складну сітку з ниток.

Я зауважила це випадково – сама іноді, коли втомлюсь від хатньої праці, люблю вийти до саду і спостерігати зі сховку, як дурнувата каменюка починає скидати із себе зайве. Відколюються уламки й оголюють форму, яка, виявляється, спала під ними. Живу плоть, що пульсує.

Ось човен, навколо нього – скуйовджені хвилі відносять уламок весла, а на носі – сумна пташка скорботно схилила голову.

Так я сиділа за кущами агресту, забувши дихати, аж раптом Аделя почала гукати мене з дому, мною підкинуло, я вся напружилась, готова навкарачки (щоб Петро не помітив) мчати до неї, коли це почула сухий тріск гілки десь угорі. Я підвела голову і побачила його, цього малого kota, який зграбно сидів у розгалуженні гілок сливи, майже повністю прикритий ще не опалим листям.

Петро його теж помітив. Він завмер якраз, нахилений над каменем, примружившись, щоб дим від цигарки, яка стирчала з рота, не викликав з очей сльози. Довгим цвяхом він зосереджено вимірював відстань на нерівній поверхні брили. Але ось вираз його обличчя змінився – а я добре його знаю, я можу судити – хоча при цьому не смикнувся жоден м'яз: я помітила, як у примружених Петрових очах засвітилися веселі іскри, а обриси вусів відчутно пом'якшали.

Вже за кілька днів, коли я туди прокралась, Фелікс сидів на викорчуваному пні під сливою. Потім почав підносити інструменти. Збирати уламки каменю з-під Петрових ніг, щоб не заважали. Спеціальною щіточкою легенько очищати човен від пилу. Виймати з Петрового рота недопалок, коли господар захоплювався роботою і вуса от-от мали б зайнятися.

Я не могла в це повірити. Злилась на Петра і зловтішалася одночасно. Бо скільки зусиль ми з Аделею доклали, щоб розколоти шкаралушу цього горішка, щоб виколупати слимака з його мушлі. Спочатку (ще до приходу фокусника Торна, після якого ми тиждень хворіли головами) Аделя намагалась приручити його, як kota: приносила йому оберемками льодяники, які я нишком викидала, аби дитина не псувала собі шлунок, потягнула нас у крамницю Юзефа Гальперна в Будинку дирекції колій і купила йому чобітки з м'якої телячої шкіри, які він навідріз відмовився носити. Пробувала чесати йому волосся і вплітати стрічки, принесла цілу купу шовкових кольорових кокард – казала, щодня в'язатиме кокарду іншого кольору. Гладила по голові, але він відсмикував голову. Легко щипала за щічку, але він відкидав її руку. Цілувала його в уста, а він відплювувався і довго витирався, кривлячись від огиди.

Ще Аделя справила Феліксові костюмчик матроса, купила білу батистову та бавовняну тканини – і ми з нею багато ночей провели, співаючи при свічках (бо якраз розбилась нова гасова лампа, а стара давала зовсім малий вогник), шикочи

панталони й нічні сорочки з усією можливою старанністю: шви назовні, шовкові стрічки й мереживо, гудзики, обтягнуті тканиною.

Якось ми прогулювались парком і натрапили на босого діда зі сплутаною бородою, торговця байгелями[59 – Байгель – булка (чотиридільна)]. Аделя перехопила погляд Фелікса і відкупила у чоловіка весь кошик завбільшки з дитячу колиску.

Думаєте він їв ті байгелі? Ая. Так і заскорузли, довелось винести їх псам.

Аделя невдовзі втратила терпіння, трохи поплакала, що ніяк не виходить їй із тими дітьми, трохи покричала на мене, що я їй на голову вилізла і не хочу нічого робити в хаті і що їжу мою неможливо останнім часом їсти, що я все пересолю, ніби за кимось сохну, що зупи мої занадто густі, м'ясо – перчене, а тісто – за жирне і що вдома мене взагалі не буває, і помочи від мене не жди, а вона зі мною, як із рідною, отак завжди буває: казали їй люди, що надто вона м'яка, надто делікатна, надто мало зважає на себе, а завжди тільки на інших. І що татко її покійний, якби знав, яку гадюку він пригрів на грудях і як я тепер п'ю з неї кров, то в могилі б перевернувся.

Бо я вдаю із себе великомученицю, яка днями й ночами тяжко гарує і світу Божого не бачить, і терпить страшні муки та знущання, а з неї я роблю якусь розніжену пані, еґоїстичну й недалеко, примхливу і капризну, як яечна пінка.

«Що, хіба не так?»

Цього разу Аделя нічим у мене не шпурляла, не кидалась ридати на підлогу, не бігла до свого покою, гепаючи дверима так, що аж будила лиликів на горищі.

У самому шлафроці, скинувши показово пантофлі, вона босоніж метнулась до вхідних дверей і вирвалася назовні, у незатишну осінню мжичку. Петро кинувся слідом, а я спокійно повернулася до звичних справ, знаючи достеменно, що моя пані тепер виправлятиме, як розтраскуватиме калюжі, втікатиме від Петра, незважаючи на погляди цікавських сусідів. Петро намагатиметься її заспокоїти, наздоганятиме – але вона видиратиметься від нього. Буде визвірятись: мовляв, а ти чого, чоловіче добрий, за неї заступаєшся? Які твої мотиви? Вона смачно тебе годує? Чи м'яко ліжко стелить?

Петро це прийняв терпляче, як то він уміє. Не встигла я замісити тісто, як він приволік її на руках. З обох текла брудна вода. Їм іграшки, а мені знову вимивати підлоги.

Спершу Петро стримував Аделю в обіймах, хоч вона виривалась і навіть намагалась вдарити його в лице, тож бідолашка зовсім швидко втихомирилась, розм'якла і ще бурхливіше розридалась у нього на грудях. А він її гладив по волоссі і шиї своїми грубими руками і говорив, як із малою дитиною. Від мене навчився – і добре йому виходило.

А я тим часом накрапала настоянки на грудку цукру і принесла м'ятну олію, щоб натерти Аделі скроні. Вона покійно дала мені це зробити, безсило розпластавшись у фотелі.

Де був Фелікс тоді, не знаю – певне, обіймав кам'яну пані, яка ніколи не галасувала.

Після того Аделя до нього якось збайдужіла – перестала ніжно шепотіти на вушко (поки він сидів, напружений, втупившись поглядом поперед себе), приносити ласощі, дарунки. Вдавала, що його не існує. Тільки демонстративно ховала свої коштовності, зачиняла кімнату на ключ.

«Петре, цей замок можна легко розколупати шпилькою». – «Але хто б таке робив, ластівко». – «Ніби сам не знаєш. Не грай дурня».

Якось пізнього вечора Аделя підняла страшний крик на всю околицю. То був один із перших днів, коли Фелікс несподівано ліг спати на канапі, де йому від найпершого

дня було постелено, тож я навіть дихнути боялась і довго не могла повірити власним очам.

І раптом вона злітає сходами зі свого покою, волосся від люті аж стовбурчиться навколо її голови. Підбігає до дитини, зриває з неї перину і починає верещати щось про поліцію, зраду і повний дім задрипанців, які роблять із нею, що самі собі хочуть.

«Адельцю, дитино, – сказала я, намагаючись відтягнути її від малого. – Що сталося?»

«Малий злодюжка знову поцупив мої коштовності».

«Що ти таке кажеш, навіщо це йому. Де б він їх тримав?»

«Стефо, не мели дурниць, – аж мало не пінилась моя пані, – тому що я скажу панові поліційному радникові, що ти спільниця злодія».

Фелікс – щойно ця розлючена фурія над ним нависла – шмигнув, як мишеня, під канапу, а потім звідтіля шаснув іще кудись. Знову доведеться кілька днів шукати дитину, знову він нічого не їстиме і залишаться самі кості – тільки я почала помічати, як щоки його трохи округлились і сорочка почала налізати на нього з труднощами.

На крик прибіг Петро.

«Які коштовності, серце?»

Вона закотила очі – мовляв, чого чіплятись до таких дурниць. Врешті процідила: «Зник мій гребінець для волосся з цикадою».

Я аж остовпіла.

«Аделю, хіба ти не пам'ятаєш, що віддала його мені?»

Аделя витріщилась на мене зі страшним здивуванням.

«Таж тоді, коли ми повертались від їмості! Коли отець Йосиф відпроваджував нас до фіакра...»

Аделя вдала, ніби щось починає пригадувати. Хоч я добре знала, що все це – її кривляння, що вона від самого початку прекрасно про все пам'ятала.

«Ох, та невже, – спроквола вицідила вона. – Я справді зовсім забула».

Петро зміряв її тяжким поглядом.

«Що знову за ігри, Адельцю? Дай отцеві спокій».

Аделя пхекнула:

«Та здався мені твій отець! І твій син! І твій...» – вона замовкла і пішла собі до покою.

Уже б не гнівила Бога.

Але то з нею завжди так, і я навіть не здивувалась. Фелікс таки знайшовся, і, хоч знову не йшов спати на канапі, все повернулось до звичного ритму. Аж доки вони обоє з Петром не здивували мене своїм раптовим зближенням.

Не встигла я й оком змигнути, як із малого циркового чудовиська з очима-мигдаликами (що породжували в мені сумніви, чи такою вже брехливою була розповідь Торна), чужого і дивного, почала робитись звичайна собі дитина. Він продовжував скручуватись вузлами і лякати мене, коли я знаходила його в баняках

чи на горищі, де він звисав униз головою з бальоку[60 – Бальок (діал.) – сволок, головна балка під стелею у дерев'яній споруді.], і продовжував малювати мапу міста (чого я більше не забороняла і навіть чекала з нетерпінням, коли йому заманеться дорисувати кілька нових пунктів) – але вранці чемно снідав разом із Петром булками і молоком чи налисниками з пшоняною або гречаною кашею. А тоді йшов за Петром у майстерню чи до саду, як на роботу – такий урочистий і серйозний, що мені хотілось вхопити його обома руками, притиснути до себе, зацілувати, трохи покусати і пощипати за щоки, і полоскотати під пахвами – але я знала, що якби бодай доторкнулась до нього, то малий би втік, як дике звірятко, і перестав би їсти. А цього мені не треба.

Якщо не брати до уваги того випадку, коли він так близько підійшов на даху, Фелікс дотримувався зі мною дистанції.

Петро зшив кілька старих шматків шкіри і зробив кулю, тісно набивши її старими шматами. Куля була велика – сягала Феліксові вище колін, але я бачила, як його очі блищали від збудження. Вони йшли надвір – на Липову чи аж до парку Ельжбети – і там кидали кулю одне одному, підгилювали її ногами, катулялись у втомленій осінній траві, вимашуючи одяг і отримуючи потім від мене гарячих прочуханів, бо як я маю прати те болото і сліди від соку трави і як я буду їх лікувати потім – земля ж уже холодна.

Одного разу під час такої забави хтось із них потрапив набитою кулею в голову старій графині з роду Потоцьких і збив їй капелюх разом із перукою. Нам коштувало нелюдських зусиль приховати скандал від Аделі, хоч стара вдова хотіла стерти Петра з Феліксом з лиця землі і навіть апелювала до бурмістра та пана президента окружного суду. Залагодити все Петрові вдалось лише тоді, коли він пообіцяв безкоштовно зробити для покійного графа новий гробівець, бо старий за минулі п'ятдесят років понижився від сонця і дощу.

Петро возив Фелікса бричкою до Тлумача на виставку коней (точніше, кобил), а потім один із них розповідав мені про круглі боки і міцні копита, про пару, яка валить із ніздрів, і про те, як по шкірі тварини пробігає тремтіння, а другий ще раз переживав це все, сидячи з широко розплющеними очима і забувши розжовувати цвібак[61 – Цвібак (діал.) – бісквіт.].

Наступного разу вирушили до Микуличина на запрошення місцевого священика: у гірських лісах розпочалось полювання на оленів. Графові Гойосу пощастило вбити пречудового вісімнадцятирічного красеня.

Фелікс малював потім оленячу голову з великим вологим оком у різних ракурсах.

Петро не шкодував грошей хлопцеві на папір. Часто вони малювали разом, однаково поприкушували кінчики язика і забуваючи про все на світі, а я приносила їм по шматку холодного м'яса чи пиріжки з капустою і, поки хлопці жували, піддивлялась на їхні малюнки.

А ще Петро постійно робив Феліксові подарунки – не цукерки чи байгелі, а кондукторський ріжок, збільшувальні скельця чи залізного медичного «пелікана» для виривання зубів.

Знайомий залізничний інженер запросив Петра з Феліксом на демонстрацію чуда техніки: автомата, який видає, якщо вкинути в нього монету, сірники, різноманітні цукерки в картонних коробочках, бруски мила та поштові листівки.

Одного дня до нас прийшов сам поліцейний комісар. Він сидів у фотелі і мовчки сьорбав каву, тяжко сопучи. Було видно, що дуже нервує. Витирав спітнілу лисину хустинкою.

«Не маю права того казати, – нарешті промовив він після п'ятдесятого вареника з печінкою (на які такі вдалось його вмовити), – можу навіть мати біду на службі. Але невдовзі до панства прибудуть поважні поліцейні та судові урядники, може, навіть жандармерія. Буде хтось із Відня. У Львові триває слідство над тим шахраєм і злочинцем, Торном».

«Над шевальє? Але за що?» – вдавано здивувалась Аделя.

«По три-чотири рази перепродував у різні руки векселі. Геть збанкрутував зі своїм „Колізеєм“. Та які тільки гріхи за ним водяться! Ви ж чули про ті справи з пограбуванням храмів?»

Петро – незворушний, як камінь – все ж закурив у домі: «Але ж давненько нічого такого не ставалось...»

Комісар похитав головою, аж задрижало подвійне підборіддя: «Пане Сколик, вам відомо – чому... Прийдуть по хлопця. Відберуть його у вас».

Коли за комісаром зачинились двері, Петро вхопив мене за плечі: «Ану не реви, Стефо. Роби, як я скажу. Годуй хлопця смальцем і тістом. Хай їсть цілими днями. І ночами. Все буде добре».

Певна, що Петро або здурів, або насміхається з мене, як завжди, я все ж почала пекти і варити, ніби цим могла порятувати життя Феліксові. Петро садив його за стіл, сам сідав поруч і з поважним виглядом запаковував малого книшками, паляничками з бульбою і горіхами, кнедлями зі сливками, галушками зі шкварками, різанцями з шинкою, лазанками з капустою, варениками, гречаними галушками, налисниками з м'ясом, киселями і пудингами, борщами, журом, гороховою і квасолевою юшками, вепровими товчениками, шинкою, запеченою в тісті, салом, кишками і ковбасами, а запивав він це все жирним молоком, м'ясною юшкою та юшкою з печінки.

Всі протести ми придушували. Сльози витирали. Крики тамували. Коли дитина, переївши, блювала – давали відпочити, а тоді знову повертали її за стіл. Зрештою, робили це не тільки біля столу. Я приносила перекуску до ліжка серед ночі. До саду, де вони займалися з Петром. Чи до майстерні. Стежила, щоб не було жодної хвилини, щоб мій Фелікс чогось не жував.

Тож коли за півмісяця до нас справді приїхали суворі урядники в чорних гарнітурах та жандарми у зелених мундирах на чолі з самим генералом жандармерії зі Львова і просто наказали видати їм хлопця, я вивела малого опецька за руку, а Петро, посміхаючись, сказав: «Я б не радив так ризикувати честю королівсько-імператорської армії, доблесні вояки та чесні панове урядники. Ви тільки погляньте на цього цумбуша – таж він навіть до виварки на квашену капусту не влізе. Що вже казати про циліндр ілюзіоніста?»

Тут же нашим гостям було презентовано і названу виварку, і циліндр – я демонстративно допомогла Феліксові вмістити литку в капелюсі, потім ледве напхала циліндр йому на голову, але той застрягнув на розповнілих щоках.

Маленький сухий генерал страшенно розлютився. Він поблискував очима і сичав підлеглим прокляття німецькою мовою. Тут на допомогу прийшла Аделя в білій сукні з відкритими плечами. Вона овіяла генерала фіалковими пахощами і запропонувала йому литовського квасу (холодного, щойно з пивниці).

Генерал дзенькнув шпорами, віддав честь і забрав геть за собою і урядників, і вояків.

Фелікса було врятовано.

І тільки Аделя сказала нам із Петром, що тепер хлопця треба тримати на дієті, бо вона не збирається жити в одному домі з таким грубасом.

[22.X]

Петро приніс коричневого плюшу і білого ситцю, сказав взяти малого і піти з ним до «Гельмана Кона та синів» – зняти мірки й замовити хлопцеві костюм і кілька сорочок.

Фелікс змінився до невпізнаваності. Він виріс і набрав ваги: тепер йому не так легко було зав'язуватись вузлом, та й не у всі шпарини міг пролазити.

Грішним ділом я подумала, що якби тепер Фелікс опинився на вулиці чи знову потрапив у трупу до Торна (ілюзіоністові начебто якось удалося виплутатись зі слідства і навіть знову вирушити на гастролі), то він більше не зміг би заробляти собі на життя. Хіба знову довелось би перестати їсти.

Але він так звик до моїх смачних пляцків і зуп, до м'ясив, накипляків[62 - Накипляк (діал.) – пудинг.] і галарет. Тепер він справді був циркачем – канатоходцем, який вчився ходити по лінві звичного життя. І в мене паморочилось у голові, так я боялась, що він зірветься.

Мій хлопець більше став подібним на звичайну дитину. Рум'янець грав на круглих щоках. Змінився навіть погляд.

Петро вчив Фелікса говорити. Я вперше почула його голос – він сказав «мама» – несучи Аделі нагору нові шовкові нитки для вишивання. Вона зустріла мене у дверях свого покою: сама теж стояла і прислухалась. Посміхнулась до мене, по-змовницьки притулила до губ палець.

Я зауважила, що вона зібрана.

«Кудись ідеш?»

«О, так. Маю справи».

І такий щасливий вигляд. Обличчя аж сяє.

Моя Аделя має свої справи. Ну добре.

Зрештою, я не мала коли думати про її справи. До «Гельмана Кона та синів» я не піду, що мені той Петро. Завжди думає, що знає все краще за мене.

Баумелі живуть неподалік від єврейської лазні. Ми завернули у вузьку немощену вулицю, з обох боків тісно обліплену біленими будинками з високими дахами, фронтонами, дерев'яними ганками та галереями. Тут і людям не дуже вистачало місця, але дивним чином вся вуличка виявилась заповненою возами, навколо яких кипіло життя: там щось знімали й виносили, а туди, навпаки, завантажували; з одного боку лунала сварка, з другого – сміх, і всюди щось пропонували та продавали.

Фелікс міцніше стиснув мою руку. Ми опинилися в серці єврейського кварталу.

Я завжди приходила сюди у час між ранковою та передвечірньою молитвою.

Ми піднялись сходами догори, на ганок, на якому сидів старий пожовклий дід – Фейгль Крохмаль, батько Цофії, справді схожий на птаха чи радше його опудало: кістлявий ніс, впалі щоки, завжди заплющені очі – ніколи не відомо було, спить дід чи ні, чи, може, вирушив уже назавжди до Небесного Єрусалима.

Я завмерла над ним, намагаючись розгледіти в пейзажі та бороді, які лежали на старечих грудях, бодай натяк на подих. Фелікс втиснувся в мене, тривожно напружившись.

Двостулкові двері з вирізьбленими на них візерунками розчахнулись.

«Стефцю! – радісно вигукнула Цофія Баумель, вистромивши назовні голову в

турецькій пов'язці. – Ти прийшла! Яка радість!»

Вона кинула погляд на діда і закричала:

«Тату! Тату! Ти спиш?»

«Не сплю».

«Що робиш?»

«Думаю, де наша мезуза [63 – Мезуза – футляр із сувоєм пергаменту зі шкіри кошерної тварини, який містить частину молитовного тексту і кріпиться до зовнішнього боку входних дверей єврейського житла.]».

«Ми її зняли».

«Це я зрозумів. Але навіщо?»

«Ти ж п'ять хвилин тому розмовляв із Іциком, він поніс мезузу до сойфера [64 – Сойфер – переписувач священних текстів.]».

«Навіщо?»

«Там стерлась літера, тату».

«Ой, горе, горе!»

«А ти й так кашляєш!»

Цієї ж миті старий зайшовся кашлем, а Цофія, втомлено махнувши в його бік рукою, запросила нас досередини.

«Фрумо! Фрумо! – закричала жінка. – Іди-но сюди, дідові треба дати ліки від кашлю».

Кімната, до якої ми зайшли, служила Баумелям за крамничку. Тут вони продавали тканини і готовий одяг, який пошив батько родини, Мордехай-Лейба Баумель, а ще – мереживо, «шпаніше арбайт», яке плели всі сестри (а їх було семеро) та мати.

Фрума й Авігаїль, найстарші сестри, змалку були моїми подругами. Ми часто приходили до Баумелів із доктором Ангером, бо свій одяг він доручав шити тільки Мордехаєві. Шив Мордехай і для нас із Аделею, але відколи вона подорослішала, то воліла або замовляти готове Жалодку, який возить товар з Англії та Франції, або шити у кравчині-німкені, пані Шатце з кривими зубами.

А потім, коли вже Аделя вийшла заміж за Петра, коли помер доктор Ангер і Петро почав будувати будинок, він приходив до Баумелів вивчати стелю на їхній веранді, зроблену з розсувних люків: на час свята Суккот ця веранда слугувала родині суккою [65 – Сукка (івр.) – накрите зеленим гіллям тимчасове помешкання, де, згідно з біблійним приписом, євреї повинні проводити свято Суккот.]

Пам'ятаю, пан Баумель схвалив тоді Петрову ідею.

«Людина мусить пам'ятати про зорі», – суворо сказав він.

Батько родини, Мордехай, несучи поперед себе круглий живіт, виходить нас привітати. Він дуже радий мене бачити, запитує, як здоров'я і коли я вже нарешті вийду заміж. Такі у нього жарти. Я шаріюсь, але не ображаюсь: я знаю, що пан Баумель – один із найдобриших чоловіків на всьому світі. Можливо, навіть майже такий, яким був доктор Ангер.

На Фелікса Мордехай дивиться з певною обережністю. Всі ці чутки про крадені у храмах реліквії досі пов'язують у місті із Торном та його трупом.

«Що, справді цей хлопець пролазить у будь-які щілини?» – примружує очі пан Баумель і розгладжує долонею свою опасисту бороду.

«Ну що ви, пане Баумель, – сміюсь я, – подивіться, який він здоровецький! Куди він там пролізе...» – і показово щипаю Фелікса за щоку.

«Страшне лихо, – в очах пана Баумеля розпач і біль. – Такі коштовні, такі дорогі речі! І рімоніми, й торашилди[66 – Рімонім – парні прикраси для сувою Тори. Торашилд – срібний щиток, який допомагає швидко знайти те місце у Святому Письмі, яке потрібно читати у певне свято, а також у суботу.], і яди... А в Житомирі з бет-кнесету[67 – Бет-кнесет (івр.) – синагога.] вкрали корону Тори! Яке лихо! Який поганий знак! Це для вас, християни, Біблія – просто священна книга. Для нас Тора – жива книга. Ти не можеш просто брати і красти одяг Бога!»

«Та до чого тут дитина! Дай хлопцеві спокій», – кричить на нього пані Баумель і вручає Феліксові велике жовте яблуко.

Пан Баумель похнюплюється і замовкає, а тоді починає вивчати тканину, яку я принесла, і заходить нестерпним буркотінням. Я знала, що так буде.

«Вей-вей-вей, – хитає головою він, – горе-горе, навіщо купувати таку погану тканину, навіщо платити такі великі гроші за таку погану тканину!»

Врешті, засопівши, він виймає метр і починає обміряти хлопчика. Дім наповнений теплими солодкими пахощами.

«Печете леках[68 – Леках – єврейський медовий пиріг.], пані Баумель? – запитую я.

Пані Баумель посміхається.

«Коли ж ви мені відкриєте його таємницю? Хоч як я вже намагалась: терла cedру не так дрібно, борошно пересипала крізь сито рівно сім разів – а все так не виходить, як у вас...» Пані Баумель розчулена:

«Мої дівчата не такі охочі до готування, як ти, Стефцю. А таки відкрию тобі колись таємницю, вір мені, дитино!»

Вона проводить мене анфіладою кімнат до кухні. Я все тут у них знаю: і світлі лляні завіси на вікнах, і ханукії, і красивий мізрах[69 – Мізрах – тут: ритуальний килимок, який вішали на східну стіну помешкання.] з оленями, зорями й квітами на стіні. Дівчата на кухні перебирають крупи.

«Ви чого так пишно вдягнуті?» – запитую в рум'яних Фруми й Авігаїль.

«Ну бо, – каже Фрума, – зараз має прийти наречений Авігаїль. Тому мама пече пляцок».

«Та він мені не наречений, – ще більше червоніє Ава. – Він усім дівчатам подобається. До того ж, кажуть, його мати вибрала вусату Сіді».

«Але він не схоче жити з її батьками!» – заперечує Фрумка.

«Замовкніть ви обидві, – суворо каже пані Баумель. – Я би й не хотіла мати такого зятя. Надто він приглядається до того нового темпю[70 – Темпль – тут: реформістська синагога.]. Кажуть, бував там кілька разів! А всі думали, з нього мав би вийти такий хороший меламед[71 – Меламед – учитель у єврейській школі.]. Ніхто не знає, що у нього на думці».

«Ви про Велвеле?» – зацікавилась я.

«Так, продавця риби, – відповіла Фрумка. – Про красеня Велвеле, за якого хоче вийти кожна єврейська дівчина нашого міста».

«Неправда, Фрумко, не кожна! – каже Ава. – Я вийду тільки за того чоловіка, який буде дотримуватись всіх законів, як наш батько, носитиме пейси і бороду і не зрадить талес і тфілін[72 – Талес – в юдаїзмі молитовне вбрання у вигляді покривала. Тфілін – дві чорні шкіряні коробочки, в яких вміщено пергамент із чотирма текстами з Тори; його накладають на голову і на руку під час ранкової молитви, крім шабату та свят.]».

«Ой-ой, сестрице, – зареготала Фрума. – Твої слова йдуть від голови, та аж ніяк не від серця».

Я й сама пригадала того Велвеле і свою дивну пригоду, з ним пов'язану. Що зі мною тоді сталось, так і не зрозуміло – якесь запаморочення, викликане, мабуть, розташуванням зірок, втомою, погодою, сваркою з Аделею.

Якою збентеженою я була увесь день після того випадку. Тільки про те й думала. Здавалось, все моє існування збіглося в одній точці. Тепер же я посміхнулась в душі: що за чудовий урок! Адже вже наступного дня у моєму житті з'явився отець Йосиф і розкрив навколо мене цей світ – так, як фокусник Торн розкриває перед глядачами картини з диму, світла і тіні. Тільки світ, який розкрив отець Йосиф, – справжній, він не розвіється, не зникне і не втече, хоч його не так просто назвати. Але як солодко знати, що можеш служити йому.

Тим часом сестри все не заспокоювались і продовжували обговорювати гостя, якого вже не могли дочекатись. Сім'я Велвеле завжди посідала в синагозі місце рівно посередині між західною та східною стінами. Батько теж був продавцем риби. Велвеле з матір'ю ще досі читали по ньому каддіш[73 – Каддіш – тут: поминальний каддіш, каддіш ятом; читають по близькому родичеві протягом 11-ти місяців після його смерті та в йорцайт (роковини смерті).].

У його матері вдача не найсолодша, широко визнали мої подруги. Але Велвеле до неї все одно не справедливий. Вона стільки зробила для нього, єдиного сина: коли Велвеле мали брати до війська, не давала проводити богослужінь: переривала читання Тори своїми плачами і криками, аж поки рабе та члени кагалу не витримали і таки допомогли відкупити хлопця. А він сказав їй недавно, що хоче пливати за океан, до Нового світу. Що тут йому тісно і темно. Він хоче побачити опуклості Землі. Хоче долати великі відстані.

Звісно, заспокоювали одна одну Ава з Фрумкою, нікуди він не попливе. Це ж треба таке вигадати. Все тільки, щоб довести до сказу мамусю. Хоч мав би слухати її й берегти, і потішити онуками. Однак нема де правди подіти – вона крикуха і скупердяйка, і звикла, щоб усе було тільки так, як їй хочеться.

З Велвеле ми перетнулись на ганку Баумелів. Чоловік ніс на плечі кошик із рибою. Його блискучі очі дивились на мене з надзвичайною серйозністю.

«Я чув про вас, – сказав він, поклавши кошика на сходи. – Кажали, що ви готували обід для архикнязя Отто, коли він повертався з надвірнянських лісів із полювання».

Я засміялась.

«Справді? Таж архикнязь, як розповідають, навіть із потяга не вийшов».

«Все так, – погодився Велвеле. – Кажуть, йому занесли обід, який ви приготували на прохання ресторатора пана Севі, просто до його особистого вагона-салону. Трапезу архикнязь буцімто розділив із директором колії паном Фестенбургом».

«Що ж я приготувала для Його Світлості?»

«Кажуть, ви приготували салату з сирого шпинату з порізаною редькою, помідорами без зернят, огірками, печерицями, калярепою[74 – Калярепа (діал.) – кольрабі.] і зеленими листочками, заправлену порізаною цибулею, петрушкою, сіллю, оливою і цитриновим соком, помідорову зупу, каляфіоровий[75 – Каляфіор (діал.) – цвітна

капуста.] накипляк, паштетика з грибів у налисниках, печених пстругів, обложених бульбою. Так кажуть».

Я і далі посміхалася, сприймаючи все це за жарт. Але чоловік говорив дедалі серйозніше.

«І кажуть, що Його Світлість спершу планував оглянути Станиславів, але так захопився трапезою, яку пані приготувала, що не міг відійти від столу, аж настав час продовжувати подорож, бо у Львові на архикнязя Отто чекали».

«Але ж то все вигадки! – мовила я, прагнучи розвіяти цю помилку. – Хто може таке про мене говорити!»

«Вигадки? – перепитав Велвеле. – То, напевно, вигадками є й інші речі, які про пані говорять».

«А що про мене говорять?» – неприємний холодок заворушився у грудях, і я відчула, як долоня, якою тримаю Фелікса, стає вологою.

«Кажуть, що пані добровільно віддала своє життя якійсь іншій пані і робить для неї все, хоч та жінка не є хворою чи немічною. Що пані живе, як пес при господарі».

Кров відступила від мого лица.

«Що ви кажете, – я хотіла говорити спокійно, але в горлі щось заважало. – Я просто служниця. Що в цьому дивного чи недоброго. Кожен живе, як може, робить, що вміє».

«Служниця мусить отримувати гроші за свою роботу. А пані, кажуть, не отримує. Не ставить себе ні в гріш!»

Він видавався аж сердитим.

«Ну бо я – не звична собі служниця!»

Та він же нічого не знає, подумала я. Не знає про мене, про нас із Аделею, про доктора Ангера, який порятував мені життя і замінив батька. Не знає, яку обіцянку я дала йому перед смертю. Не знає, що ми з Аделею – як два дерева, які сплелись стовбурами, що ми одна без одної не зможемо. Що я не є псом при господарі. А якби навіть і була!..

Він не знає, що казав мені отець Йосиф: життя – для того, щоб служити Богу. У цьому – найбільша радість і єдиний сенс. Людина – створена за образом і подобою Господа. Служачи людині, ти служиш Богові.

А він раптом, ніби почув всі мої думки, каже:

«Хіба не у вас, християн, є така заповідь: „Люби ближнього свого, як самого себе“? Хіба не мусить людина спершу навчитись себе любити?»

«Прощайте, пане», – я відвернулася і потягнула за собою Фелікса. Не слід навіть розмовляти з цим божевільним.

Він божевільний – ось чим пояснюється моє дивне враження ще з тієї нашої зустрічі. Треба сказати Аві і Фрумці, щоб не кликали його до себе, щоб не пекли для нього лекаш.

«Я тільки хотів сказати, – продовжував він спокійно говорити мені навздогін, і його низький голос не тонував навіть серед пронизливих криків вуличних торговців, – що не дарма про ваші таланти ходить така слава! Ви могли б готувати їжу, до якої були б охочі і архикнязі, і прості люди, і всі б вам дякували і вас цінували».

Жахливий, жахливий.

Я почала молитись пошепки, щоб більше його не чути.

[25.X]

Розділ 18

Вдова по урядовому надрадникові (який, звісно, насправді був просто радником, але ж ви знаєте, як у нас на Галичині люблять робити людям приємність, називаючи доцента професором, а студента на другому році навчання – паном доктором), наша сусідка на Липовій, сказала, що на найближчі дні заповідається тепла погода. Кращої нагоди для великого прання не можна було й вигадати.

Я прийшла до їмості рано-вранці – але так, щоб отця Йосифа вже не застати.

Помешкання вщерть було залите сонячним світлом, і від цього бруд і занедбаність ще дужче проступали навколо.

Я позбирала по всьому дому постільну та всю іншу білизну, обруси, рушники і серветки, понаносила води з криниці. Від душі намилювала їх на кухонному столі, потім складала до великого баняка: малі речі на дно, згори – великі. І – на вогонь.

Їмосьть, здивована і радісна, ласкаво дозволила мені взяти на себе прибирання. Поки я вимітала зусюди гори болота, витирала пилку, складала розкидані речі, Іванка зворушливо супроводжувала мене, не стуляючи рота.

«Моїх пань так здивували ці гуцульські меблі, – вела навколо себе пухкою рукою, – а я звикла до них, як і до інших особливостей мого татка. Хоча – які там особливості: татко звичайний, традиційний, раціональний настільки, що аж зуби болять. Якщо вже він полюбив тесати, різьбити, ліпити і випалювати – то це не настрій одного дня.

Чи доводилось вам зустрічати у нашому краї в наш час інших чоловіків? Якщо так, то прошу мене з ними познайомити!

Щоб ви розуміли, мій татко має тепер серйозну проблему. Весь його запас поштових марок, розрахований на багато років наперед, тепер не дійсний: треба міняти їх на нові. Не те щоб мій татко писали багато листів, навпаки – але такий у нього звичай: робити багаторічні запаси всього, що може знадобитись одного дня. Так можна забезпечити себе від непотрібних нервів і непередбачуваних ситуацій.

З огляду на це татко погодився видати мене за Йосифа. „Хоч він зовсім молодий і навіть бороди не хоче собі відростити, щоб виглядати статечнішим, як усі порядні люди, але на диво я можу йому довіритись і почуватись спокійним: жодних несподіванок чи неприємностей, пов'язаних із вашим шлюбом, я не передбачаю“.

Татко ніколи не вірив людям без бороди – а Йосифові повірив, і мав рацію, адже той не тільки з великою вдячністю прийняв усі шлюбні дари у вигляді гуцульських меблів, кахель та посуду, але й справді живе розмірено й одноманітно.

Татко завжди боявся моєї хвороби. Коли мною било – мама була поруч, тримала за голову, щоб язик не завалився. А татко блідли і втікали з хати. А потім читали всю ніч наді мною Псалтир. Думали, то в мене хтось вселяється. І за Йосифа видали в надії, що мого демона вдасться заспокоїти.

Де ж він заспокоїться, Стефцю, коли така навколо нуда! Якою ж наївною я була, коли уявляла, що, вирвавшись із гірського села і потрапивши до міста, зможу жити повним життям».

«Що воно таке, їмосте, – повне життя?» – запитала я, видраюючи щіткою підлогу.

Іванка відступила кілька кроків назад, бо коричнева вода з піною вже майже сятала її ніг.

Замість відповіді вона закотила очі до стелі (я простежила за її поглядом – там погойдувались чорні зарослі павутини, порослі френзлями бруду, які я не помітила досі, і лють закипіла у мене всередині, підбуржуючи чи то вихлюпнути воду з мідниці на їмость, чи штовхнути її, щоб вона таки впала до брудної калабані) – і, склавши руки на грудях, заспівала високим голосом:

Тебе, моя любко єдина,
На крилах пісень понесу
Над Ганґ, – там розкішна країна,
Там знаю долину-красу.
Там сядемо, любко, з тобою
Де пальми красуються ставні.
Нап'ємось кохання й спокою,

Присняться нам сни чарівні [76 – «Тебе, моя любко єдина» – вірш Генріха Гайне в перекладі Лесі Українки, який поклав на музику Микола Лисенко.]

Я, щоб приховати небезпечне роздратування, заходила ще енергійніше драїти дерев'яні дошки, а їмость тим часом замріяно говорила про знану на світі оперну співачку Соломію Крушельницьку, всю в перлах, пудрі, шовках і діадемах; про «Силу долі» Джузеппе Верді та «Семіраміду» Джоакіно Россіні; про ванни з шампана, молока й трояндових пелюсток, презенти від таємних шанувальників, напахчені рукавички, пасма волосся, кинджали, інкрустовані рідкісним коштовним камінням, про коштовності, шурхотіння нот, каніфоль, гоголь-моголь щоранку, дотик смичка до струн скрипки, дотик ступні, обтягнутої шовковою панчішкою, до устілки у взутті. Про оркестру в чорних костюмах на пароплаві, про широкий язик піни, який залишається позаду на гладі гранатових вод, про спеціальні вагони у потягах, схожі на найдорожчі салони, – де найчемніша прислуга і завжди свіжі іриски, «яйця в мішечку», портрет Сіссі на коні і з батіжком, і навіть ванна з гарячою водою, і маленькі щіточки, якими можна відшкрябувати мозолі на п'ятах. Про «Вулицю» Філарета Колесси у виконанні «Бояна», про довжелезні шпалери із січовиків та гімназистів на пероні, запах бузку й кави, дьогтю і меду, про дотик до клавіш інструмента фірми «Gustav Roster», на якому грає Микола Лисенко.

Поки я зносила все начиння, лампи, канделябри на терасу, гріла в іншому баняку воду і готувала новий мильний розчин, їмость переслідувала мене крок у крок, не припиняючи сомнамбулічної мови. На терасі вона всілась навпроти мене за столом і під розмірене вичищення поташем посуду (наче мозолів із п'ят), знову вирячившись незмигним поглядом у гущу червоного листя, говорила про міську школу Музичного товариства ім. Моношка, організовану за прикладом закордонних консерваторій, про вечір у казино, де танцювало двадцять дві пари під аранжування пана радника Ебенберґера, про двох віденців – Фріца Енглендера та Яна Гофманна, членів віденського атлетичного клубу, техніків за професією, які минулого четверга прибули до Станиславова, відбуваючи свою подорож через усю Австро-Угорщину. Подорож їхня завдовжки в чотири тисячі кілометрів повинна тривати рівно три місяці. З Відня туристи вийшли 12 серпня і через Чехію, Моравію та Галичину прямують на Буковину, до Семигроду, Боснії, Далмації, Каринтії, Тиролю, Зальцбурґа та Верхньої Австрії, щоб близько 20 листопада знову повернутись до Відня.

«Так хочеться кинути все і піти за ними, – зітхнула їмость. – Тобі ніколи такого не хотілося, Стефо?»

Коли я мила вікна і люстра, повертаючи їм звичну прозорість, їмость здійснювала словесні подорожі разом з аматорським мандрівним театром, який ставив «Анничку, або На милованне нема силування» та «Жовніра-чарівника, або Що не допоможе наука, то допоможе батіг», а також «Весіле, або Над цигана Шмагайла нема розумнішого» [77 – Версії п'єс Івана Котляревського, які адаптував Іван Озаркевич для українців Галичини.]

Надходив вечір. Прання було б добре зварити у ще одній воді, але часу я не мала: ще мусила до приходу отця Йосифа зготувати щось на вечерю. Їмость з'їла всі налисники з мозком і голубці з пшоном, які я принесла з дому.

Ми вийшли у сад і я швидко натягнула на деревах линви. Викручуючи простирадла, всю себе залила водою. Було вже зимно, з рота йшла пара. По землі знати, що скоро настане зима.

«Стефо, – визирнула їмость з-за білих кальсонів, – чому ти не поїхала разом із Торном? Чому просто не взяла з собою хлопця і не поїхала світ за очі?»

Я бачила в її очах стільки туги.

Здійнявся холодний вітер, і я захвилювалась, що Іванка може перестудитись. Вона і справді почала якось тяжко дихати, порохкувати і хрипіти. Обличчя посіріло, а очі налились страшною порожнечею.

Я взяла її за руку і відвела до тераси.

«Дивіться-но, їмосте: ці простирадла – як вітрила кораблів у морі».

Мені було лячно. Що, як вона мені помре зараз.

Я вибігла надвір. На подвір'ї з криницею стояла баба у вовняній сірій хустці і дивилась просто на мене.

«Пані! Їмості зле!» – закричала я не своїм голосом.

Баба не рушала з місця.

«Жінко! – махала я до неї руками. – Їмость помирає!»

Вона сплюнула набік і, тяжко перевалюючись, рушила до мене. Я вхопила її за руку і потягла на терасу. Їмость голосно харчала. Тіло безвольно сповзло додолу.

Баба підійшла до Іванки, легко взяла її на руки, як дитину, сама сіла на стілець і почала погойдувати бідолашну, тулячи її голову собі до грудей.

«Шшшшш-шшшшш, – шипіла вона. – Ціхо, ціхо».

За якийсь час їмость почала нормально дихати і заснула в обіймах сусідки.

[6.XI]

Розділ 19

Тепер я працюю на дві хати: в обох підтримую лад і чистоту, в обох варю їсти. Думала, не зможу, але й сили раптом стало ніби вдвічі більше.

«Стефцю, де ти пропадаєш цілими днями? Знайшла собі кавалера? Дивись-но, не смій мене покидати, я ж без тебе не виживу», – жартівливо сварить на мене Аделю, коли я заплітаю їй коси.

В Аделі точені ніжки. Ми удвох милуємось ними у високому люстрі і сміємося.

«Але ж і ти, Аделю, останнім часом вдома не сидиш», – кажу я.

Вона вдає, що не чує. Мугикає собі щось під ніс, намотуючи перли на ший.

Нехай виходить. Їй це на користь. Я роздивляюсь Аделю якось по-новому і помічаю, що вона ніби трохи погладшала і її завжди восково-бліда шкіра на обличчі набрала

здорового відтінку.

Вона обіймає мене на прощання і вибігає назовні, притискаючи до грудей якийсь пакуночок, урочисто зав'язаний коронковою стрічкою.

Петро із Феліксом ще затемна пішли в майстерню Бембновича. Я кілька хвилин вагаюсь, чи не занести їм чогось на обід, але розумію, що в такому разі не встигну зварити борщ для їмості та отця Йосифа.

Мчу на ровері, оминаючи респектабельних дам із собачками, гімназистів, які так швидко ростуть, що постійно мають занадто короткі штани, вояків-зупаків, які служать за миску зупи, робітників із фабрики шкіри Маргошеса і робітників із фабрики дріжджів та спирту Лібермана.

Мені не зимно. Холодний вітер не проймає. Будинки – єврейські, вулиці – польські, а все місто, небо з хмарами, зорями, дощем – моє.

На площі Франциска здійснюється в повітря наді мною сотня голубів. Дзвінко сміються сестри-василіанки, про щось шепочучись. Вони кудись поспішають: шелест чорних ряс змішується з лопотінням пташиних крил.

У сестер дитячі обличчя. Цікаво, про що жартують черниці?

Ми з їмостю якраз доїдаємо борщ на вепровині з перловою квасолькою, коли приходить отець Йосиф. Раніше, ніж завжди. Дотепер мені вдавалось його уникнути.

У нього незадоволений вираз обличчя. Він стриманий і холодний. Сухо киває мені головою, цілує їмось у скроню.

Я не можу звести на нього погляду. Швидко мию начиння, поки він з їмостю тихо про щось перемовляється. Готуюсь іти собі геть.

«Стефо! – гукає він мене зі свого покою. – Будь добра, підійди!»

Він запалив свічку перед образами. Стоїть спиною до входу, хреститься. Навколо все гарно поскладано. Всі книжки, молитовники – рівними стосами. На столі – Біблія в шкіряній палітурці. Його записи, папери. Листи від владики Андрея.

Він обертається і перехоплює мій погляд.

«Владику від нас забирають, – отець Йосиф намагається посміхнутись, але йому це погано вдається. – Викликали до папського нунція, до Відня. Після Нового року висвятять єпископа на митрополита, піде до Львова».

«Львів недалеко», – намагаюсь потішити його я.

«А вже не зможу я побачити його, щойно почуватиму потребу. Часом просто його погляд більше мені допомагав, як слова, – уста його гірко заломлені. – Він мене вів, як сліпця. Не знаю, чи зможу без нього ходити».

«О, я по собі це знаю, – несміливо кажу я. – Що присутність іноді каже більше».

Він пильно придивляється до мене і врешті посміхається вже по-справжньому.

«Стефо, мені так прикро, що ти витрачаєш на нас свій час і здоров'я», – і справді: він видається таким винуватим.

«Що ви кажете, отче. Мені це за щастя!»

Він заперечно хитає головою.

«Але я зле почуварюсь, Стефо!» – каже отець Йосиф, і мені стає лячно від поганого

передчуття.

«Чому, отче?»

«Бо я знаю, як ти тяжко гаруєш у своїх господарів, і не можу дозволити, щоб працювала ще в мене! За працю людина мусить отримувати винагороду. Я заплачу тобі за все, що ти зробила».

Я знеможено осідаю на стілець.

«Стефо, тобі погано?»

Я починаю плакати. Сльози заливають мені обличчя. Намагаюсь стримати їх руками, але вони порскають крізь пальці – рясні і гарячі, і такі густі, як кров.

Це триває страшенно довго. Я нічого не можу з собою вдіяти. Але врешті, коли вдається розплющити запухлі очі, бачу, що отець укляк переді мною, схиливши голову. Не можу розгледіти обличчя, але вся постать його якось болісно напружена, я бачу в ній правдиву муку. Це так зворушує мене, викликає таке гостре бажання захистити від болю і допомогти, що я негайно забуваю про себе, кидаюсь уперед і починаю вкривати поцілунками його складені руки.

Я повторю йому те, що він казав мені якось: про служіння Богові і про служіння людині. Кажу, що не вмю робити нічого іншого, крім як видракувати підлоги і вікна, чистити кухонне срібло та готувати їжу. Кажу, що це, звісно, смішно – приходити з таким до Бога. Що він мене, мабуть, і не помічає. Але що ж робити, отче? Чим же іншим я могла би служити йому?

Він дивиться на мене широко розплющеними очима, вивчає мовчки.

«Дітоньки, не любіть словом, ані язиком, а ділом і правдою! [78 - Івана, 3:18.]» – каже нарешті.

А тоді ще таке (мене трусить від його голосу, через хвилювання я навіть не можу всіх слів розібрати): «Коли б я говорив язиками людськими і ангельськими, а любови не мав, став би я, мов мідь дзвеняча або кимвал бренячий. І хоч би я мав дар пророцтва і знав усі тайни і всі знання, – і хоч би я мав усю віру, так, щоби й гори переносити, а любови не мав, – то я ніщо. І хоч би я роздав увесь свій масток, і хоч би віддав моє тіло на спалення, а любови не мав, ніщо мені не допоможе! [79 - До коринтян, 13:1-3.]»

Я бачу в його очах, звернених на мене, стільки ніжності, стільки захоплення, що більше не маю жодних сумнівів.

«Дякую тобі, Стефо, – каже він, трохи повернувшись до тям. – Дякую тобі, дитино, що вчиш мене божественної любові. Це знак. Я согрівив: гірко жалував за від'їздом владики Андрея. Ти навчила мене, що Господь говорить із нами устами кожної людини».

Божественна любов. Це достеменно те, що я відчуваю. Безмежна божественна любов.

Йосиф любить мене ще відтоді. І я люблю його.

О Господи, що ж тепер робити?

І то був час найвищого щастя і час найбільшого горя. Повертаючись додому, я не могла їхати ровером: тіло не слухалось, розімліле від розкоші серця. Натомість зір загострився, наче у яструба, й посилився слух, як у дикого звіра. Кам'яниці виростали переді мною з темряви, як прадавні скелі, кожну тріщину, кожен проріз дверей та вікон, кожну цеглину я бачила різко як ніколи. Бачила тремтіння поморщеної старечої руки, чула хрипкий віддих хворого, помічала подряпини на дверцях дροжки, що вже зникла за поворотом, чула, як кіт роздирає кігтями килим на другому поверсі кам'яниці на вулиці Барона Гірша.

Плач якоїсь дитини вп'явся мені в живіт, мов різницький ніж.

А в очах дами, яка йшла мені назустріч неспішним кроком, я прочитала біль від чиеїсь зради.

Чи довго я так зможу проіснувати, без шкіри? Чи не спалахну вогнем цієї ж ночі і не згорю на попіл?

Мій рот був повен гіркоти: щастя, яким я повнилась, від початку містило в собі отруту. Бо, хоч любов моя божественна, вона заборонена Господом. Бо її не може бути ніяк. Хоч як не переставляй фігури, хоч які комбінації випробовуй, жертвуй, чим хочеш, обіцяй, що завгодно – не допоможе. Ця любов заборонена, смертельна, неможлива. Її немає.

Господи, як мені Тебе зрозуміти? Для чого ж Ти мені її дав?

І зовсім недоречно з'ява: єврей Велвеле чекає на мене під моїм будинком. Я зауважую його ще здалека. Тінь його спочиває у світлі ліхтаря.

«Добрий вечір, панно Чорненько», – він знімає капелюха і схиляє голову. Не посміхається. Серйозний, як і досі.

«Я прийшов до вас», – каже він своїм спокійним низьким голосом.

Я зупиняюсь, але не повертаюсь до нього повністю. Трьома чвертями себе я розвернута до нашого будинку. Моя права нога вже зробила крок уперед. На мене чекає Аделя, їй треба допомогти роздягнутись. На мене чекають Петро і Фелікс. Вони всі голодні. Я сьогодні так пізно, занедбала свої обов'язки. Фелікс може знову схуднути. Я не хочу шукати його у шпаринах і норах. Петро буде кепкувати. Аделя кричатиме.

Однак Велвеле не відпускає. Він починає щось говорити.

І я слухаю його лівим вухом, правим же прислухаюсь до звуків у своєму домі. Петро відкашлюється. Менше б йому курити. Фелікс штрихує щось на атласі фон Рокитанського. Аделя нервово зітхає. Цокає нігтями по туалетному столику. Відбиває такт ногою. Сердиться.

Тим часом до лівого вуха долинають слова про мої кулінарні здібності, про птисі з ванільним кремом, запах від яких кілька днів стояв над ринком, перебивши навіть запах риби. Про маленьку дівчинку, яку виховали служницею. Про маленьку дрібну дівчинку, яка ходила з кошиком на ринок, щоб готувати їжу для своїх господарів. Про її розумні поважні очі. Про зашкарублі руки. І про те, що у неї все ще може змінитись, якщо вона спроможеться зняти полуду зі своїх очей, забути те, чого її навчили, забути, як її видресировували, і просто почати жити своїм життям.

У нього є пропозиція, каже він. У нього є чудова, багатонадійна ідея, ми можемо одне одному допомогти. Тут тісно й темно, у цьому місті, у цій неповороткій імперії, що розжиріла від старості. З усіх боків нависають ці старі стіни, волого смердять замшілі погребі. Він відчуває, невдовзі щось станеться: землетрус, виверження вулкана, земля розколеться посередині, розійдеться великою тріщиною. Ми можемо порятуватись. Можемо попливти туди, де все дихає свіжістю і новизною, у Новий світ, де можна починати нове життя.

Він назбирав невеликий капітал, який допоможе відштовхнутись і стати на ноги (частину доведеться залишити мамі – але це не біда). Він, Велвеле, вміє продавати і догоджати. Він відчуває, що саме подобається людям. А я готую так, як не снилось навіть Францові Захеру в його ресторації у Відні, на розі Вайхбургґасе та Рауенштайнґасе. Ми вдвох можемо стати чудовими партнерами, ідеальними спільниками. І ресторан назвемо моїм іменем.

«Я замовив два квитки на океанський лайнер „Таорміна“, який побудувала корабельна компанія „А. Stephen & Sons“. 13 березня ми відпливаємо з Гамбурга. Попервах доведеться економити, це судно не належить до найкращих: розраховане на 600 пасажирів третього класу. Прошу не перейматись, панно Чорненько, я не матиму на вас образи, якщо ви відмовите – я ж замовив квитки, не спитавши. І будьте певні: ваше місце – у відсіку для дам. Це ділова пропозиція. Запевню вас у своїй порядності», – каже Велвеле.

«Довіртеся мені, панно Чорненько. Я знаю, що це звучить несподівано. Але в мене легка рука і добра інтуїція. Не поспішайте, подумайте. У нас іще є час до відплиття».

Я відчуваю, що Велвеле завагався, і повертаю до нього голову. Його темні очі блищать, як нафта.

«Або скажіть „так“, панно Чорненько. Просто скажіть „так“ – і все буде добре. Я обіцяю».

Я підходжу до нього впритул, дивлячись просто в очі, і з невластивою собі жорстокістю чітко і впевнено промовляю: «Шановний пане, ви помиляєтесь. Я не знаю, яку дівчинку ви маєте на увазі. Ми всиновили маленького хлопчика, але він ніколи не ходить сам на ринок. Пане, ви божевільний. Я більше ніколи не бажаю слухати ваших хворих слів. Прошу не турбувати мене і мою сім'ю, прошу дати нам спокій. Інакше мені доведеться звернутись до комісара поліції».

Раптом мені спадає на думку, що він також дивиться на мене, як на несповна розуму.

«І останнє, шановний добродію. Навесні я виходжу заміж».

[9.XI]

Розділ 20

Найбільше свято в році – день народження в Аделі. Так було завжди.

Цього дня відбувались справжні чудеса, опуклі та об'ємні, відчутні на дотик – магія, геть недосяжна для всесвітньо відомого ілюзіоніста Ернеста Торна.

Ніби на зло понурій порі року, схожий на вечір, що ніяк не може закінчитись, Аделин день народження світився ізсередини, як світяться білі скляні кулі-підсвічники, лунав легким скрипковим квартетом і смакував пташиним молоком та ніжним ванільним шоко[80 - Шоко – французький десерт, приготований на водяній бані з жовтків, збитих на білому вині з цукром.].

Ми ніколи не знали, чого чекати. Намагалися відгадати заздалегідь. Що буде? Може, кольорові вогні над парком – барвисті квіти й птахи, кораблі і палаци, а на завершення – Аделине ім'я, наче сузір'я, над містом. Може, пара птахів-нерозлучників у вишуканій клітці. Може, костюм принцеси з парчі, вишитий золотими нитками. Чи справжній ляльковий будинок заввишки з Аделю, в якому немає передньої стіни, а кімнати наповнені справжніми меблями, килимами й посудом, ось рояль, ось кришталева ваза, на стінах – пейзажі в красивих рамах, нічний порцеляновий горщик – тільки все зовсім крихітне, аж страшно торкатись.

Може, іграшковий коник-гойдалка, обтягнутий шкурою справжнього поні. Може, фетровий ведмідь (шкода: він уміє лише сидіти). А може, порцелянова лялька з шовковим світлим волоссям, зі здивованими скляними очима, у капелюшку й гарненьких пантофельках:

На бал зійшлися маленькі лялі,
Гарні в них сукні, гарні коралі.

А найкраща ляля – рожева:
Цілого балу королева!

Мій день народження теж десь цієї пори, тільки нікому не відомо, коли точно. Та їй неважливо це. Чи ж я не отримувала від Адєлиних свят того ж задоволення (якщо не більшого)?

Коли ми були малі, а доктор Анґер – живий, організацією свят займалась пані Мушка, одна з Адєлиних нянь. Це була сувора жінка: по сто разів на день перевіряла, які чисті у нас руки.

Тепер Адєліні дні народження – мій обов'язок. Я щороку готуюсь до них, як до першого причастя.

Цього разу Адєлі щось стрілило в голову. Вона взагалі дивна останнім часом. Дуже багато молиться, безперервно ворухить губами, посміхається сама до себе. Часто кудись виходить, зникає надовго. Закинула всі свої вишивання, закинула модні журнали. Я давно не помічала, щоб вона виписувала поезії в альбомах каліграфічним почерком чи малювала віньєтки. Таємнича і хитра, і не така прикра, як зазвичай.

Отож їй щось стрілило в голову і вона захотіла святкувати не вдома, а в тому новому рестораційному павільйоні у парку Ельжбети.

Я сказала їй:

«Адєлю, але ж тепер листопад, а павільйон – легкий і дерев'яний, там зимно».

А вона мені:

«Я не хочу святкувати вдома, мені набридли ці стіни. Бажаю чогось нового. Мені хочеться змін».

Власники – Клаар та Гаубеншток з радістю погодились. Адєля запросила їх на святкування разом із дружинами, з якими вона часто перетиналась на різних вечорах. Запросила також пана Бембновича з родиною, княгиню Пшитульську, яка в молодості товаришувала з Адєліною матір'ю, адвоката, який погодився допомогти з документами для Фелікса, а також, звісно, отця Йосифа та їмость.

Я навіть певною мірою зраділа з цієї затії: святкування у ресторації означало, що я цього разу не муситиму всю себе присвячувати готуванню і не спати цілий тиждень перед подією. Тим більше, що якось зовсім не йшли мені до рук ні кухонні справи, ні будь-які інші. Страшна слабкість заволоділа мною після тих останніх відвідин отця Йосифа: темніло в очах, паморочилось у голові, тремтіли руки. Ледве давала собі раду, щоб удома всі не вимерли з голоду.

Як же добре жилось мені раніше, коли все оберталось лише навколо Адєлі, коли я її годувала і одягала, і знала, що тільки на неї завжди будуть звернені всі погляди, що її стосуватимуться всі слова, а я лиш пишатимусь своєю причетністю, бо допомагала вранці затягувати їй корсет, стелила постіль і виносила ноцник.

І тут раптом – божественна любов розверзлась піді мною, як прірва зі сліпучого світла. І тепер зрозуміло, що більше не буде того простого життя, яким я жила раніше. Більше не буде всіх моїх дрібних справ, за якими тепер аж тужила моя душа: труїти міль, церувати панчохи, прати Петрові манжети і коміри, натирати воском підлогу, перебирати крупи, розплутувати нитки для Адєліного вишивання.

Я б ще, може, дала собі якось раду і з цим нестерпним світлом, і зі слабкістю, і з хвилюванням у животі, з пришвидшеним серцебиттям та млосним очікуванням-сама-не-знаю-чого.

Але твердо знала, що Йосиф не дасть ради. Я бачила сухий нездоровий блиск його очей. Бачила напруження тіла. Чула гіркоту його голосу – гіршу від полину. Мені

добре було відомо, що він на межі. Що не здатен втримувати рівноваги – от-от зірветься.

Ціле життя його оберталось навколо мене. Так вийшло. Так зійшлися зірки. Ніхто в цьому не винен. Він полюбив мене, щойно вперше побачив. Намагався втікати, шукати забуття, обманюватись. Переконувати себе, що правда – у вищих сенсах, у вірі, у служінні людям. Переконувати мене – і ми обоє хотіли вірити.

Але земна любов чоловіка до жінки виявилась найсильнішою. Потужним магнітом притягнула нас одне до одного – і несила опиратися. Більше влади може мати хіба що смерть.

Час найвищого щастя і найглибшого горя.

На мені – Аделя. Вона без мене загине, зів'яне, засохне. На мені – обіцянка, яку я дала докторові Ангєру перед його смертю («Ви – дерева, які сплелись стовбурами...»). На мені – Петро і Фелікс.

На Йосифові – його служіння, його місія, його обов'язок.

І імось, хвора і така безпорадна.

Жодного розв'язку.

А тут іще – Велвеле зі своєю тривожною мовою: квитки на пароплав, Новий світ, нове життя. Дівчинка, яку виховали служницею, – це він про мене? Я хороша служниця, всім це відомо. Чого йому від мене треба?

Мов бульбашки із дна ставка, поволі випірнули назовні дитячі спогади: як ми бавимось із сестрами Баумель (поки Мордехай знімає мірку з Аделі й доктора Ангєра), а худий кучерявий хлопчик із величезними вологими очима спостерігає за нами з-за паркана. Ми сміємось з нього – у нього лапаті вуха.

Ох, все одночасно. Було б так доречно не завертати собі голови тепер святковими стравами. Та Аделя не погодилась: ні, ресторанної їжі вона не хоче, нехай панове власники не обіцяють їй золоті гори, бо вона сама знає, хто найкраще їй усе приготує.

Ну то, може, зосередившись на меню, я зможу трохи прийти до тями. Отож:

♥ салата зелена на французький спосіб (не забути хитроці з хлібом і часником)

♥ салата з неварених яблук і оселедців

♥ помідори печені

♥ салата з сирих грибів

♥ трюфлі, зварені на мадейрі

♥ вуджений язик

♥ теплі канапки (печене м'ясо, присмажена цибуля, швейцарський сир, посічені сарделі, два жовтки і сніг із двох білків)

♥ неаполітанська зупа із пармезану

♥ каляфіори з бешамелем

♥ бульба начинювана

♥ рибне purè

♥ віденський розбратель

♥ товченики англійські а-ля Nelson

♥ шинка, печена в тісті

♥ паштетики з раків

♥ щодо молочне ванількове

♥ чоколядова ґалярета

♥ торт Захера

♥ торт з яблук по-медіоланськи

♥ морозиво цитринове

♥ оршада[81 – Оршада – суміш мигдалевого молока з цукром та померанцевою водою.]

♥ малиновий вітаміновий напій

...

Я сиділа за столом у салоні і зосереджено записувала кулінарні ідеї на аркуш. Різкий вітер швидко гнав небом клапти сірих хмар. Раптом блідий випадковий промінь випав з-за однієї хмарини і, проткнувши стелю з кольорового скла, висвітлив переді мною чиюсь тінь.

Так і є: Фелікс знову сидить на даху, при комині, в обіймах кам'яної жінки.

Це мені не подобається. Я сподівалась, що він став нормальною дитиною. Петро хоче залагодити його справу, зробити всі папери, остаточно відмежувати хлопця від тих чуток про крадіжки. А він знову за старе.

Добре, що Аделі тепер немає вдома: вона у доктора Воднецького, як і щоразу напередодні своїх уродин. До цього її ще змалку привчив доктор Анґер, і я не забуваю повторювати для неї його слова.

Я мала її супроводжувати, але вона наполягла, аби я залишилась вдома і розпланувала святкове меню.

Фелікса треба зняти, думаю я і вирушаю до сходів, які ведуть на горище, та мене зупиняє делікатний стук у вхідні двері. Відчиняю їх. На порозі стоїть отець Йосиф.

Він мене в руках капелюха, його пальці нервові, в очах – тривога. Я бачу: він сповнений рішучості. І розумію: таки не витримає. Цього я й боялась.

Я гарячково шукаю в собі потрібні слова, а разом із ними – сили, яких у мене так мало, щоб пояснити, що я все розумію: моє серце теж кривавить і крається на частини, всесвіт і для мене також зійшовся в його особі, все навзаєм, і кожен його подих – це мій подих, кожне його почуття – моє почуття. Але він прекрасно знає: ця любов неможлива, ми не маємо на неї жодного права, ми не можемо бути такими несправедливими до наших близьких. Мусимо бути сильні, мусимо опанувати собою, Йосифе, пожертвувати собою, ми повинні терпіти, жити в муках для того, щоб тим, хто поруч, було добре і спокійно. Так правильно. Так по-християнськи.

Наша болісна трагедія сповнює мене всю, від кінчиків пальців на ногах і аж до напівпрозорих волосинок над чолом. Я – кришталева чаша страждання. Я – милосердна і лагідна мати, готова гоїти його рани. Зараз слова потечуть з моїх

уст потоком, а руки витиратимуть його сльози. Він заперечуватиме, переконуватиме і благатиме, але я не відступлюсь, стоятиму на своєму, і врешті-решт він погодиться, попри всю гіркоту, попри всю неможливість прийняти.

Навпроти дому зупиняється фаєтон, з нього виходить Аделя. Бачить нас і щось починає гукати вже здалеку, махає парасолькою і поспішає. Вона вся аж світиться від щастя – я ніколи її ще такою не бачила.

«Отче, отче! – кричить вона. – Яке щастя, що ви прийшли! Саме вас я і хотіла бачити найдужче!»

«Я до вас прийшов, Аделю. Мені треба з вами поговорити», – каже отець Йосиф.

А я не розумію. Він прийшов до Аделі? Йому треба з нею поговорити?

Ні, не розумію.

Аделя регоче, як дівчинка. Така свіжа шкіра. Зуби-перлини. Ямочки на щоках. Вона поспіхом скидає одяг мені в руки, обома руками бере долоню отця Йосифа і тягне до салону.

«Ходімо, ходімо, отче. Покваптеся».

Вона хитро посміхається мені крізь щілинку, перш ніж міцно зачинити за ними двері.

Ні, не розумію.

Тим часом я мушу зняти з даху Фелікса. Тепер я точно мушу зняти його з даху – і зробити це непомітно, бо якщо Аделя його там зауважить, якщо ще один випадковий сонячний промінь покаже їм із отцем Йосифом Феліксову тінь, буде скандал і афера. А ти ще ходив до адвоката, кричатиме Аделя на Петра, ти ще хочеш зробити це мавпеня своїм сином, хочеш зробити його господарем у моєму домі, ви зі Стефою прагнете вигнати мене на вулицю, щоб замість мене тут хазяйнував церковний злодюжка.

Поглянувши на круглий отвір під дахом, крізь який навіть кіт, здавалось би, не пролізе, і вкотре подивувавшись, як же Феліксові вдається так витончуватись (особливо тепер, коли він так погладшав на моїх зразах і кнедликах), я відкриваю замок ключем, із зусиллям піднімаю ковану ляду і вистромлюю голову назовні. Тут холодно. Вітер нестерпний. Повітря вже пахне морозами.

Фелікс, скрутившись калачиком, обіймає кам'яну жінку.

«Феліксе, – лагідно кажу я. – Йди сюди. Ти змерз. Треба зігрітися. Іди, я знайду вдома для тебе щось смачненьке».

Він дивиться на мене своїми мигдалинками і відповідає:

«Ні».

Він уперше зі мною говорить.

Його світлі кучері тріпочуть на вітрі.

«Феліксе, я дуже прошу тебе: йди до мене! Ти знаєш, що тобі не можна тут бути. Аделя вже вдома».

Але він навіть не думає мене слухатись.

Ні, Феліксе не буде по-твоєму. І я повільно виповзаю на вітраж. Впираюсь колінами і долонями в кольорове скло, сподіваючись, що воно достатньо міцне і я не впаду зараз просто на стіл посеред салону, як підстрелена мисливцем качка.

Думка про салон примушує мене опустити погляд униз. Спочатку я нічого не можу розгледіти: кольорові скельця – це вам не звичні вікна, до того ж, день сірий, небо захмарене, від вітру сльозяться очі. Але врешті, крізь блідо-блакитний шматочок у формі зірки я бачу їх обох: вони обіймаються.

Аделя обвиває отця Йосифа руками навколо шиї, притиснувшись до нього всім тілом. Її обличчя заховане у нього на грудях – і я точно знаю, як їй пахне зараз ладаном.

Рука отця Йосифа гладить її по волоссі. Вираз його обличчя сповнений ніжності і турботи. Його губи ворухнуться – він говорить прекрасні слова. Її тіло здригається. Вона ридає! Ось вони нарешті послаблюють обійми, відступають на крок одне від одного. Тепер можна розгледіти й Аделине обличчя: заплакане, вологе від сліз, сльози продовжують котитись щоками – але вона посміхається, її очі сяють. Вона аж не тямиться від щастя.

Вони швидко щось говорять одне одному, аж захлинаючись. Я не чую слів – я тільки бачу цей порив, цей вогонь у поглядах, цю жагу.

А тоді десь глибоко в будинку лунає голос Петра. Він повернувся. Аделя кидається до дверей салону. Але отець Йосиф раптом швидко хапає її за руку і зупиняє. Похапцем виймає щось із внутрішньої кишені маринарки і простягає Аделі.

Вони обоє збентежені. Аделя сором'язливо опускає очі. Бере від отця Йосифа цю зіжмакану тканину і ховає в шухляді буфета.

Пізно ввечері, вже після того, як мені таки вдасться непомітно зняти з даху Фелікса, попрощатись із отцем Йосифом, не зомлівши, не розридавшись і не дивлячись йому в очі, і подати вечерю Аделі з Петром, який не зводитиме з неї закоханого погляду, я таки підійду до цього різьбленого дубового буфета і таки висуну шухляду.

У ній я побачу Аделині шовкові панчохи. Сіро-сріблясті, з золотистою смужкою на литці.

[...]

Розділ 21

Ніч тягнулась довше, ніж усе моє життя. Я не заснула і на волосинку. І не знала, з якого боку мені підступитись до власних думок. Мене трусило від люті, вивертало від огиди, кінцівки німіли від розпачу.

Як вона може солодко посміхатися Петрові, ніби нічого не сталося, ніби все по-старому, ластитись до нього, мов кошеня, говорити на буденні теми? Як може так холоднокровно приймати Петрове обожнювання? Радити, який подарунок на уродини може її потішити. Шепотіти йому щось на вухо, грайливо підморгувати. Адже я бачила, як пристрасно вона горнулась до іншого чоловіка. Як вона втратила залишки сорому і тільки дивом не почала скидати одяг.

Але чому я так їй дивуюся. Вона ніколи не могла мені пробачити того, що доктор Анґер любив мене, як рідну доньку.

Мозок кипів від зливи думок: ось і розгадка всіх її ревних молитов і таємничих походів, її лагідності та уважності, поблажливості до мене і до Фелікса. Я згадувала всі перехресні погляди, несміливі посмішки, тремтіння голосу, багатозначні вирази обличчя. Його нескінченну шанобливість, її невластиву серйозність. Напружену позу отця Йосифа, який стояв переді мною на колінах. Те, як він потискав Аделі руку, коли відпроваджував нас до фаєтона після перших відвідин їхнього дому. Як нервово м'яв капелюха, стоячи на порозі нашого дому.

Але ж у нього юна, віддана, ніжна дружина. Хвора бідолашка, яка потребує

постійної допомоги. Сердешне зражене створіння. Вона й не підозрює, що на неї, як на беззахисне щуреня, підло накинулись кровожерливі пси.

А церква, а віра, висвячення, владика Андрей? А Господь – як цей недостойний чоловік дивиться в очі Богові? Як він заходить до церкви? Як клякає перед образами? Як слухає спів ангелів?

Мені хочеться повидирати ці думки з голови, хочеться перестати їх думати – та я геть безсила. Аделя зрадила найсвятіше: зрадила чоловіка, якому давала обіцянку в церкві. Петро, може, прикрий і часом несправедливий до мене. Але я знаю: він – добрий чоловік. Чесний чоловік. Він різьбить на камені. Але серце у нього живе, не кам'яне. І моєму серцю болить за нього.

Я про себе мовчу. Вона зрадила те, що найважливіше. Зрадила наш із нею стовбур, з якого ми виростаємо. Зрадила нас. І пам'ять доктора Ангера.

Стільки старих ран відкрилось у мене тієї ночі. Коли я зійшла на кухню готувати сніданок, то почувалась порожнім спопелілим деревом, у яке влучила блискавка.

Ранок.

Нудна мжичка сіється за вікном. Мене мучить нестерпний біль. Так, мабуть, буває з дерев'яними меблями, коли їх точить шашіль.

Аделя з Петром кудись зібрались – чи то на концерт військового оркестру, чи на драгунський парад.

Петро не дуже хотів іти: казав, надворі холодно, неприємно, вони змокнуть, намочать ноги. Аделя ж у відповідь заливалася щебетом: наймемо дрожку, візьмемо парасолі, одягнемо гумаки, не будь таким квасним і лінивим, хлопцеві треба трохи на люди виходити.

Дивись-но, як вона за хлопця дбає!

Я мусила одягнути Фелікса у новий костюм, який напередодні забрала від Баумелів. Він поводився чемно і виглядав тепер, як пещена панська дитина. Може, розріз очей трохи незвичний. А так – звичайний білявий хлопчик.

Врешті вони пішли. Я стояла перед вікном кухні, по шибі поволі сповзали краплини. Петро допоміг Аделі сісти до фаетона, тоді досередини зграбно заплигнув Фелікс. Петро сів останнім, зачинивши дверцята.

Дрожкар хльоснув нагайкою, коняки смикнулись, одна з них заіржала – і фаетон рушив, зникнувши з рами мого вікна.

Не поспішаючи, я піднялась до Аделиної кімнати. Тут на ліжку безсоромно лежали панчохи з блискучою смужкою. Однак не вони цікавили мене.

Шухляди Аделиного креденса наповнені дурним лахміттям, страшенно схожим на те, що демонструвала нам їмость. Журнали мод, порадики для жінок, навіть – смішно сказати – кулінарні рецепти. Та Аделя навіть жодного разу в житті кави не зварила.

Я повигрїбала звідти її недолугі вишивки з соняшниками й ірисами, з тими вигнутими, мов луки, неприродними дівами, на яких вона так прагнула бути схожа. Помаду, загорнуту в шовковий папір, рум'яна в гарненьких залізних пуделках, театральні афіші, збірники нот. А ось і її альбоми з наївними віршиками про любов, які Аделя переписувала акуратним почерком з німецькомовних видань для жінок. Ось її акварелі. Досить непогані, як на жінку (так колись сказав доктор Анґер). І – нарешті – щоденники.

Їх виявилось немало. Розпухлі записники у картонних та шкіряних обкладинках, деякі – з замочками, інші – на зав'язках. Одні – розліновані, інші – з тонким,

мало не напівпрозорим папером. Я гортала їх не надто уважно. Шкода, що у запалі вигребла все на підлогу, замість того, щоб взяти теперішній щоденник, який мусив лежати десь скраю. Адже мене цікавив саме він.

Я хотіла точно знати: як довго це все у них триває. Як далеко вони зайшли. І чого ще слід чекати.

Звісно, я не збиралась показувати Аделі чи Йосифові, що знаю їхню таємницю. Не збиралась розбивати серце ні Петрові, ні їмості – Іванку слід обережати особливо пильно й трепетно. Їй не можна хвилюватись. Така катастрофа може загрожувати її життю.

Що ж, як завжди, все на моїх плечах. У моїх руках. Я знаю і можу найбільше. Я витримаю геть усе.

Але щоб поводитись правильно, виважено та обережно – я мушу все знати. До найменшої подробиці.

Тож я відкриваю щоденники один за одним. Переказ вистави аматорського театру, опис вовняного вечора, розмова з якимось гімназистом. Патріотичний захват залізним ліжком Франца-Йосифа, яке подорожувало разом із ним як «символ цісарської скромності та бажання розділити долю з власним народом».

Ось запис того дня, коли Петро попросив її руки: «Хоча й українець, у ньому більше аристократизму та гідності, ніж у будь-якому чоловікові, якого мені доводилось зустрічати».

Ось – нервовий почерк після котроїсь із наших сварок: «Дурнувата русинка. Потворна баба. Як вона набридла мені. Намагається керувати мною, ніби має на це право. Вона не мати мені, не сестра, вона навіть не пані Мушка, яка виховувала мене з дитинства. Іноді вона буває мені подругою, але такі миті рідкісні: частіше в ній беруть гору обмеженість та зверхність. Вона вирішила, що набагато краще від мене у всьому розуміється, що я – пещена кімнатна рослина. Моя прив'язаність до неї – це вада. Я розумію, що мусила давно послухати батька і відправити її якнайдалі. Петро, зрештою, повторює те саме...»

Ха! «Послухати батька»! Вільшої бздури вигадати неможливо. Аделині ревності просто безмежні, невичерпні.

Моя увагу привертає поживклий аркуш. Це лист. Я відразу впізнаю дрібне, мов зерно, письмо доктора Ангера. Хвилювання та розчуленість накочують і відмітають всі інші емоції. Єдина людина на світі, яка...

«Мій любий Пасторе,

не можу окреслити глибини тієї вдячності, яку відчуваю до Вас. Ваша турбота про мою долю та долю моєї доньки – неоціненна. Знаючи, як багато добрих і величних справ Ви здійснюєте щодня для всієї спільноти, для сиріт, бідних, знедолених людей, мені складно описати, що я відчуваю, знаючи: Ви не забуваєте ще й про мене!

Якщо Господь справді існує (а ми не раз уже дискутували з Вами, мій коштовний друже, на цю суперечливу тему – і згадки про кожну нашу розмову наповнюють мене теплотою та світлою радістю), то Він неодмінно потисне Вам руку і видасть якийсь особливий небесний орден.

Я вдячний Вам, дорогий Пасторе, за ті розмови вже бодай тому, що вони викликали до життя мої вицвілі дитячі спогади про село, в якому я народився (якраз на середині шляху між Станиславовом та Коломиєю), в якому жили мої батьки до того, як вирушити на пошуки кращого життя в далекі світи.

Солодкою музикою відлунюють у мені батькові історії про Ісусові чудеса (воскресіння юнака та приборкання морського шторму), а також розповіді зі

Старого Заповіту – про Йосифа, про Мойсея, про виведення з Єгипту, про Самуїла, Саула, Давида, Єлисея.

Чи казав я Вам, Пасторе, що мій батько не вмів молитись так, як це робите Ви – молитвою вільною та довільною, схожою на прегарну поезію, яка тчеться просто з повітря, з трави і листя, з шурхотіння комашні і пташиних співів? Якби мій суворий батько молився у такий спосіб, зізнаюсь – моє дитяче серце не змогло б устояти і відгукнулось би у щирому пориві на такі молитовні пісні. Однак батько переважно звертався до Господа або молитвами з молитовника, або благословеннями Лютера.

Коли мені вперше пощастило стати свідком Вашого світлого натхнення, Пасторе, я, хоч і був вражений, схвильований та розчулений до глибини душі, все ж не міг розкрити у своєму зрілому заскоружлому серці променя віри. Надто багато страждання довелось мені побачити на своєму віку: біль, рани, кров, бруд, голод, сльози, численні смерті хворих нещасних людей, за які я так часто звинувачував сам себе (може, я був надто невмілим хірургом і вони пішли з життя з моєї провини), страшна, сповнена нелюдських мук смерть моєї найдорожчої дружини Терези, яка загинула у вогні під час пожежі, нестерпні крики моєї крихітки-доньки, яка залишилась без матері і якій я не міг її замінити, ба – не міг нічого пояснити чи пообіцяти, що коли-небудь стане краще, не міг полегшити самотності цього бідолашного, відірваного від любові створіння.

Ви свідок, Пасторе – я робив для неї все, що міг. Я оточив її благополуччям, Аделя ні в чому не знала нестачі. Можливо, моя провина у тому, що я боявся відкритись перед нею, показати всю глибину й потужність власних почуттів. Надто разюче вона схожа на свою матір. Мабуть, я боявся, що, зробивши це, не втримаюсь сам, боявся, що не зможу протистояти силі течії, що мене засмокче у вир.

Так само іноді мені здається, що з тієї ж причини я боюсь зізнатись собі у своїй вірі. Як може поважний доктор, науковець, професор вірити в наївні байки. Ніколи не зізнаюсь, як гірко я плакав після того, коли вперше побував на Вашому, Пасторе, богослужінні. Або в тому, що молився вголос тієї ночі, коли залишився сам зі своєю осиротілою донечкою. Смішний старигань.

Власне, я залишився не тільки з власною донечкою. Вам відомо, найдорожчий мій Пасторе, що жалюгідним виявом моєї слабкості, мого людського егоїзму (Ви називаєте це інакше, але я ніколи, ніколи не погоджусь із Вами) став той неосмислений, гарячковий порив, коли я забрав до себе сусідську дівчинку, доньку убогих русинів, які допомагали Терезі по господарству і чия халупа спопеліла вщент, сліду їй не залишилось.

У цьому вчинку – щось від жалю до себе. Від розпачу, який виникає з життя людини. Від безнадії. І від заборони зізнатись самому собі у власній вірі.

У кожному разі не втомлюватиму свого найріднішого друга нудними й марудними длубаннями у власному мозку. Марна справа. Мої розмірковування нагадують мені самому нескінченно пережовану коровою жуйку.

Ми багато разів розмовляли з Вами, Пасторе, про ту дівчину, Стефанію Чорненько, яка опинилась у моєму домі і стала його частиною. Не раз ми гаряче сперечались із Вами – і я не бажав визнати Вашої рації. Боявся зізнатись, що зробив помилку. Що хотів здаватися кращим, ніж є насправді, – прагнув переконати в цьому самого себе.

У кожному разі, Пасторе: Ви мали цілковиту рацію. Я помилився і нашкодив. Нашкодив насамперед власній доньці, про чий інтерес повинен був дбати найдужче. Нашкодив також і тій несвідомій бідолашці, яка миттєво оволоділа мистецтвом бачити все тільки так, як їй зручно.

Я занедбав їх обох, поринувши у свою медичну практику. Залишив на поталу одна одній. І вони – такі різні, з різними долями, з різними походженнями, різними життєвими ролями, м'які й податливі, і геть нерозумні, пустили одна в одну коріння, як у м'який родючий ґрунт. Сплелися стовбурами.

Я боюсь навіть уявити собі всі ті жахливі наслідки, які матиме ця моя слабкість, ця моя боягузлива помилка, прикрита альтруїзмом. Вже надто пізно, щоб виправити завдану шкоду, а моя легенева хвороба успішно добігає кінця, мені залишилось зовсім трохи (вірна Стефанія, як пес, сторожує біля мого смертного ложа – але не тому, що вона милосердна, а тому, що не навчена нічого іншого).

Усе ж я вирішив бодай спробувати щось змінити. І з вдячністю, яку неможливо описати, передати, висловити жодними словами, погоджуюсь на Вашу пропозицію, любий Пасторе, прийняти у себе Стефанію. Ця дівчина працьовита, спритна й невтомна, їй немає рівних у приготуванні їжі та веденні домашнього господарства (рекомендую у першу чергу замовити віденський rostboeuf з цибулею та картоплею – або печену полядвицю! І вже заздрю Вам, Пасторе!). Водночас я впевнений, що Ви допоможете їй викривленому стовбурові знайти опору в собі.

Щодо Аделі – здається, я не повідомив Вам, що вона заручилась і я можу бути за неї цілковито спокійний. Її наречений – русин, але такого аристократизму, як у нього, я не зустрів майже ні в кого у своєму житті.

Найближчим часом, Пасторе, я наберусь відваги і повідомлю Стефанію про своє рішення. Часу в мене зовсім трохи. Тому чекайте на гостей.

Нехай Ваш Господь благословляє Вас, мій дорогий мудрий Пасторе. Я щасливий, що знав Вас. (Хоча й зізнаюсь, що тоді, коли прибув до Солотвина, познайомився з Вами та побував на богослужінні, то подумки кепкував над Вашою дитячістю – але тепер від зворушення мені щемить серце, коли згадую, як ми гуляли буковими лісами, як Ви збирали свій знаменитий гербарій, як на луках ловили метеликів та гусінь.)

Моліться за мою душу (хоч я її і не маю).

Назавжди і щиро Ваш –

Еміль-Карл-Теодор Анґер».

Либонь, у мене вселився демон.

Дочитавши листа (який став геть вологим від мого поту), я опиняюсь поруч зі смертним ложем доктора Анґера. Я відчуваю неприємний запах його хворого тіла, гострий аромат ліків та рідини з хромованих плквальниць. Його шкіра має колір старого прогірклого смальцю. Він лежить горілиць, білки очей червоні від потрісканих капілярів. У його грудях із шумом роздуваються міхи для печі.

Я сиджу поруч. Гірко розчарована, бо разом із рожевим шумовинням він віддав назад весь бульйон, яким я його годувала.

Я думаю, чи варто розповідати докторові, що Петро збирається руйнувати будинок.

Доктор ворухить губами, силкується щось сказати. Я заспокоюю його, прикладаю палець до вуст.

«Спокійно, докторе, не витрачайте сили».

Але він впертий. Слова з неприємним хрипінням і бульканням цідяться з його ослабленої горлянки.

І цього разу я чітко чую кожне. Не хочу чути, але чую. Краще б ніколи він їх не вимовляв.

«Ви з Аделею – як два дерева, які сплелись стовбурами. Подумай про неї, подумай про своє життя. Стефцю, тобі буде важко, але дослухайся до мене: ти мусиш Аделю лишити».

[18.XI]

Розділ 22

Рестораційний павільйон у парку Цісареві Єлизавети, зведений щойно цього літа за планом Кароля Захар'яевича, – легкий та елегантний. Він гармонійно вписується тут, серед клумб, травників і стежок, ошатно підстрижених дерев та кущів, серед альтанок і лав. Такої пізньої осені парк, щоправда, наповнений якоюсь пронизливою печаллю, над мокрими чорними стовбурами, не припиняючись, лунає багатоголосе кракання ворон.

Павільйон прозорий, зі скла і дерева. У ньому справді трохи зимно, він справляє враження незахищеного. Волога ззовні проникає досередини, і хоч дерево ще пахне свіжістю, але щось у цій оголеній простоті римується з забуттям і покинутістю. Тепло тільки неподалік від малої печі – дами туляться до неї, гріють об кахлі долоні. Панове сидять уже навколо круглих дерев'яних столів із різьбленими ніжками. Спинки стільців делікатно декоровані лозоплетінням і різьбленням.

Столи прикрашено осінніми квітами й елегантно сервіровано. Всі вже голодні, але продовжують провадити неспішну бесіду. Захоплюються подарунком, який Петро та Фелікс підготували для Аделі: це Аделин чорно-білий портрет, виконаний вуглинкою. Петро каже, це справа рук Фелікса – він тільки підправив у кількох місцях. На портреті Аделя має піднесений вираз обличчя, ніби під час молитви. Я часто бачила у неї таке лице останнім часом.

Чоловіки обговорюють політику: вибори міських радних (перше коло відбудеться вже завтра вранці) та результати виборів до Ради Панства, що минули кілька днів тому. Особливо розпинається пан меценас: говорить про змову й шахрайство, про якогось нафтового маґната з Солотвина (хоча всім відомо, що в Солотвині з нафтою в останній час негусто), який буцімто підкупив чи то самих кандидатів, чи то виборців, чи то бурмістра, доктора Артура Німґіна. І ще пана адвоката страшно нервує, як переймаються політикою особи, які ніколи в житті не зможуть голосувати згідно з правом нашого краю або отримають таку можливість щойно років за десять. Розпинаються, тупочуть ногами, кричать «ганьба» чи «браво», дають поради...

Його дружина, особа з грубими передпліччями та щоками, розповідає про новий фотопластикум. Петро обіцяє наступного тижня повести туди Фелікса. Аделя вдає ображену: мовляв, її Петро до фотопластикуму не водив жодного разу. Вони вирішують піти всі разом. І навіть обіцяють взяти з собою мене: «Навіть Стефцю візьмемо з собою».

До 24 листопада будуть показувати «Війну англійців із бурами». Вистава розташована в друкарні та літографії Станіслава Хованця, вхід коштує 10 центів. Кажуть, все там зроблено по-паризькому: газове освітлення з рефлекторами, зображення рухаються за допомогою механізму, широкий зал із почекальнею у разі численної публіки, де можна вигідно собі вмотитись на м'якій канапі, серед люстер та квітів, добра вентиляція (тому немає прикрого смороду нафти) і чемна обслуга.

«І все ж наша обслуга – найкраща!» – голосно повідомляє Аделя, вказуючи на мене, і запрошує всіх до столів. Ми з нею продумали, як гостей розмістити. Вони з Петром та Феліксом сидять поруч з отцем Йосифом та їмостю.

Для мене місця немає – мені треба пильнувати, щоб зі столами все було гаразд, щоб кожен гість міг скуштувати кожную страву, щоб усі залишились задоволеними. Допмагаю накладати салати. Підношу княгині Пшитульській канапки. У неї уста стиснуті щільно, у розріз рота впадає проміння чорних глибоких зморщок. Княгиня старезна, худа і висока, але старість її не зігнула: підборіддя закопилене догори, хребет прямий, мов палиця – боюсь, княгиня навіть не зможе зазирнути до себе в таріль. З ніг до голови затягнута в чорне, з печаттю вдови на пергаментному чолі, княгиня, вітаючи Аделя, каже: їй сльози навертаються на очі,

коли вона дивиться на дитинцю, бо дитинця схожа на Терезу, як дві краплі води. Колись вони з Терезою були свіжі й повітряні, мов гірські кізки, грайливі та реготливі (що неможливо уявити за жодних обставин) – і здавалось, життя триватиме вічно. Терези давно вже немає, вона, княгиня, от-от розпадеться на порошок, але серце її відпочиває, коли вона бачить Аделю, гідну доньку гідних батьків, Аделю та її гідне життя, благородну Аделю, яка не побоялась труднощів і одружилася з руським трунарем, не побоялась лиха і взяла до себе у двір знедолене та підозріле дитя, цього хлопчика з чорного роду, як колись її, Аделин, батько, взяв цілком непристойну дівчинку – а тепер, ви тільки погляньте, яка чудова прислуга з неї виховалась! Ось який вплив має на чернь атмосфера аристократичної родини. Справжня шляхта не вмере, не загине. Віват!

Гості піднімають кришталеві келихи. У них піниться з тонким дзижчанням шампанське вино «Romney Sec». Петрові вдається виголосити тост за здоров'я Аделі.

Він небагатослівний. Більше промовляють його очі. Петро не годен відірватись від своєї дружини.

Один із власників павільйону – ресторатор Клаар із тонкими руськими вусиками підносить Петрові символічну жіночу пантофельку. Петро кладе свого келиха досередини, клякає перед Аделю на одне коліно, схилиє голову і п'є за її здоров'я.

Гості цокаються, сміються, цілують Аделю. Я роблю ковток шампанського. Мені не можна: я нічого не їла і швидко п'янію. А від алкоголю, буває, стаю дурна.

У дружини пана Гаубенштока на тарелі всього одна сардинка.

Зате Іванка, як завжди, не шкодує собі нічого – навіть доївши салату зі свого столу, підійшла і забрала з-перед носа княгині Пшитульської тацю з фаршированими яйцями.

Отець Йосиф ще стриманіший, як зазвичай. Він наче спокійний – а наче надмірно скутий. Не п'є шампанського. Майже не їсть. Аделя його припрошує: «Але ж, отче, невже навіть заради мого здоров'я не вип'єте одного келиха? Навіть заради мене?»

Фелікс сидить окремо, у кутку, за маленьким столом. Він їсть хліб із ковбасою і картоплю, одночасно малюючи щось на серветці. Княгиня Пшитульська каже: дітей непристойно брати на дорослі забави. До неї всі гречно всміхаються, але не відповідають, вдаючи, що її низького, майже чоловічого тембру не чути через скрипалів, які виконують польку.

Дружина пана Бембновича, стривожена пані Клара в ясно-блакитній сукні, перекоує обох своїх по-підлітковому тілистих доньок їсти неаполітанську зупу з пармезану. Каже, дівчата одержимі ідеєю, що мають стати тонкими та знеможеними, що їдять саму селеру з калярепою, а вони з паном Бембновичем так не звикли, вони люблять їсти кльюски, вареники і налисники, овочева дієта наводить на них жах і нудьгу.

Аделя обіцяє віддати Віолці та Мані свої старі журнали «Мод паризьких»: вони містять великі викрійки, які виконали найзнаменитіші паризькі кравці, додатки з повістями й нотами.

Іванка ревниво перепитує, чи має Аделя додаток під назвою «Наука крою суконь та білизни». Аделя не пам'ятає. Каже, шампанське вдарило їй у голову.

Я розношу каляфіори з бешамелем, начинювану бульбу, розбратель і язик – княгиня Пшитульська ловить мене за лікоть і питає на вухо, який секрет тієї зеленої салати, що має такий м'який, а все ж виразний посмак. Я обіцяю розповісти їй по забаві, коли вже, може, перестануть грати музики, бо зараз пані не розчує. Княгиня киває, губи її змикаються ще щільніше.

Страшні речі розповідає пан Бембнович. (Я вже не раз зауважувала, що він любить різні страхіття.) Каже, у Маріамполі один чоловік на ім'я Григорій Заєць,

місцевий господар, захворів на плямистий тиф. Охоплений гарячкою, він схопив сокиру і тричі вдарив нею по голові свою дружину, розколовши їй череп та вирубавши шматок мозку. Місцевий добрий лікар Ожеховський зашив рану, після чого нещасну відвезли до приватного шпиталю Сестер милосердя. Однак немає жодної надії, що вона може залишитись живою.

Віола та Маня, слухаючи розповідь татка, наминають тим часом англійські товченики а-ля Nelson.

Ресторатор Гаубеншток каже, що епідемія тифу і такі трагедії, про які мова – це провина місцевої влади. Більшість проблем – від недотримання гігієни, особливо серед найбільш бідних верств населення.

Його компаньйон Клаар, розгладивши вусики, додає: насправді ситуацію можна було б значно поліпшити звичайним карболом для дезінфекції.

Адвокат (Котек чи Котик, ніяк не можу запам'ятати його прізвища) у відповідь розповідає історію, почуту від колеги, який недавно прибув із Кракова. Молодий, сповнений життя та сил чоловік помер від зараження крові після того, як перукар поголів і поранив його брудною бритвою.

Дами ахають. Княгиня Пшитульська скрегоче зубами.

У нас, у Станиславові, такого вже не може трапитись, мовить пані Гаубенштокова – і хвалить моє рибне пюре. Тільки, продовжує вона, слід користуватись послугами фризійсько-голярського закладу пана Юзефа Шнаппера, розташованого неподалік гандлю пана Гуравського. Тут жодне зараження крові просто неможливе, і не тільки тому, що заклад утримується у надзвичайній чистоті, що всі інструменти дезінфікують по кілька разів, але і з тієї причини, що кожен клієнт має тут власну шухлядку з бритвою, гребенем, щіточкою, мідницею, білизною, пудрою та іншими речами, які входять у ціну абонементу.

Пан Гаубеншток на це іронічно зауважує, що вже починає не на жарт ревнувати свою дружину до того винахідливого пана Шнаппера – і товариство випиває ще один тост.

Отак товариство розважається, і все йде так добре, що я дозволяю собі ще один келих вина. Дівчата Бембновичів намагаються затагнути Фелікса до танцю, але той уперто сидить при своєму столику, вимальовуючи один за одним профілі і фаси гостей. Княгиня Пшитульська виходить у нього дуже характерною: зморшки навколо рота і на чолі, щілини очей, загострені ніс та підборіддя.

Перед десертом Петро запрошує Аделю до танцю – і вони кружляють павільйоном, як опале листя. Петро дивиться на дружину з серйозним виразом, Аделя тим часом закидає голову і дзвінко сміється, ніби він розповідає їй подумки якісь анекдоти.

Отець Йосиф спостерігає за ними, ледь посміхаючись. А їмость – я бачу – витерла сльозу зворушення і кладе отцеві на плече голову, нині охайно заплетену.

Потім Аделя сідає поруч з Іванкою, гладить її по щоках, шепоче щось їмості на вухо – обидві червоніють та округлюють очі, ніби їх поєднує якась таємниця.

Я стежу, чи комусь не варто змінити посуд, чи всім вистачає видельців, чи хтось не бажає хліба, чи княгиня Пшитульська не перебільшила з мірою випитого шампанського і не потребує вже фіакра, щоб повернутись додому.

Шоколадну ґаларету і морозиво я подаю Феліксові найпершому. Я сиджу навпроти нього, підперши голову рукою і дивлюсь, як він облизує ложку, вимастивши свою гарну бузьку і ставши схожим на малого мурина. Він запиває ласощі оршадкою, п'є великими ковтками, голосно сковтуючи, і щоразу потім видихає: «ааааа».

Мій маленький Феліксе, цікаво, чи я колись довідаюсь, звідки ти взявся насправді. Чи була твоєю мамою східна гнучка красуня Му з довжелезним шовковистим волоссям – чи ти був позашлюбним сином дружини корчмаря з-під

Сваляви, яку чоловік за зраду вигнав із дому і вона прибилась до театру шевальє Торна? Чи справді тебе навчено пролазити в найменші шпарини, щоб красти коштовності? І якщо так – то чи можеш ти стати іншим, забувши, як тебе дресирували?

Єдине, що я знаю напевне – Феліксові дуже смакують солодощі. Він ковтає оршадку і робить «ааааа».

Гості п'ють каву, їдять торт Захера, лижуть молочне шодо, я навіть не знаю, кого більше хвалять цього вечора – іменинницю Аделю чи мене, її служницю. «Шодо тане в роті, я зараз зомлію від розкоші!» «А такий плячок по-медіоланськи не куштували навіть в Медіолані!» «Чекайте зі своїми десертами, я все ніяк не годед відірватись від цих паштетиків із раків – це точно не паштетики з янголів?»

Я намагаюсь не зважати. Панове поїли та й забули. Я просто служниця. Готувати, варити, пекти, мити, чистити, церувати. Зціпити зуби, знати і мовчати.

Петро підхоплює з моїх рук тацю з посудом і допомагає донести до кухні.

«Стефцю, – каже він дуже м'яко, – ти ж знаєш, як я тобі вдячний. Стефцю, без тебе нічого б не було. Без тебе наш дім не був би найкращим домом. Ти – наша сім'я».

«Ет, що ти мелеш, Петре, – відмахуюсь я, ховаючи погляд. – Ти випив забагато вина і говориш самі дурниці. Йди нарешті до гостей. Не маю часу я з тобою бавитись».

Коли стихає мазурка, я, несучи тацю з порізаним плячком, зупиняюсь посеред павільйону, як вкопана, і голосно та повільно – так сновида намагається вимовити щось крізь вату своєї одержимості – кажу: «Шановне панство, у моєї пані, Аделі Сколик (у дівочтві – Анґер) любовний роман із цим уніатським священиком, отцем Йосифом. Я бачила все на власні очі, як бачу зараз кожного з вас, а ви – мене. Я маю докази – їхню брудну білизну. Я можу підтвердити, пане меценате, присягнути на Біблії, перед судом, що їхній зв'язок триває давно і набув серйозного розмаху».

«Стефо, що ти кажеш!» – вигукує Петро.

«Смердюча свиня!» – кричить Аделя.

«Це неправда!» – перелякано заперечує отець Йосиф.

Всі інші теж зойкають, затуляють обличчя руками, витріщають очі.

«Її треба висікти!» – вказує на мене своїм кістлявим пальцем у чорній рукавичці княгиня Пшитульська.

А Іванка починає рохкати і хрипіти, її очі викочуються з орбіт, шкіра сіріє, язик вивалюється з рота – і вона горілиць падає на долівку. І замовкає.

[...]

Розділ 23

Що мені брати з собою, я і так нічого не маю. Одяг, який достався мені від Аделі. Постіль, яка належить Аделі. Хромований гребінець із цикадою, який мені подарувала Аделя. (Де він, до речі? Постійно лежав тут, у шухляді біля мого ліжка, а тепер зник. Я точно знаю, що він тут лежав.)

У кожному разі я не впевнена, що маю право кудись звідси піти. Тому що, можливо, я й сама належу Аделі.

Тепер, коли я вбила імость, Аделя має право не тільки висікти мене батогом, як радила княгиня Пшитульська, але й вигнати з дому. Цього разу вона точно вижене мене з дому.

Скільки разів я погрожувала їй піти геть і знайти собі інших господарів, але ніколи насправді сама в це не вірила. Я не уявляла собі інших господарів. Господарі можуть бути тільки одні.

О Боже! Я вбила імость! Я вбила дружину Йосифа!

Я падаю на своє ліжко і сиджу там, закривши обличчя руками. Це не насправді. Ще зовсім недавно все було гаразд. Ну як гаразд – Йосиф все одно мене не любив, Аделя була його коханкою, а доктор Анґер ніколи не вважав мене своєю донькою, але все інше було цілком нормально: ми святкували Адєліні уродини в рестораційному павільйоні у парку Ельжбети, гості облизували пальці і посуд і один поперед одного вихваляли мої кулінарні таланти. Всі були радісні. Лунав скрипковий квартет. Фелікс малював профілі та фаси вуглинкою, пив оршаду і видихав «аааааа».

А тепер – я вбивця. Аделя прожене мене від себе. Мене посадять до в'язниці. Можливо, я сидітиму в карному домі і отець Йосиф приходитиме мене сповідати. Можливо, він сповідатиме мене перед стратю. Але навряд чи. Навряд чи він погодиться. Він ненавидить мене.

Але ж і він не повинен був так грішити! Вони з Аделею самі винні. Хто більший грішник – ці люди, які порушили стільки земних та небесних законів, зрадили Бога, зламали обіцянку шлюбу, обманювали, лукавили, вдавали з себе когось іншого, чи я – людина, яка розповіла про них правду?

Образ Йосифа, який стільки місяців світив для мене ясніше від сонця, раптом вибляк і сплас. Ніби полуда злетіла з моїх очей. Що це я вигадала собі? Чим він був для мене таким рідним? Звичайний собі чоловік, страшний на вигляд, а так – нецікавий.

З досконалою різкістю я побачила свою вигадку. Жодної миті він не любив мене, як земний чоловік любить земну жінку. Не сказав він жодного слова, не скоїв жодного вчинку, який свідчив би про закоханість. Я прокручувала в голові всі наші зустрічі – і більше не бачила того, від чого ще зовсім недавно починала тремтіти всім тілом і діставала гарячку.

Чому це я вирішила, що до мене він виявляв добріше добро, ніж до інших? Дозволила собі бачити тільки те, що хотілось – і зовсім осліпла до виявів та вчинків отця Йосифа, які мені не пасували.

Тепер же перебираю кожну згадку відверто і чесно, хоча більшого болю, здається, я вже не витримаю: та ж «божественна любов» у його очах, коли він благословляє стару жебрачку на вулиці; те саме гостре розуміння в голосі, коли розповідає про в'язнів у Карному домі та їхні тяжкі гріхи. Ось отець пестливо поплескує зігнутий карк старого підмітальника під в'язницею, ніби хоче долонею увібрати в себе бодай малу крихту його безрадісного життя. А відганяючи від мене двох кровожерливих вояків, робить це з таким стражданням, мовби відправляє їх у вічне вигнання.

Така світла душа – аж дивно, що в нього є тіло. Недарма ж і Петро прикипів до отця всім серцем.

Коли він огортав імость найм'якшою з усіх можливих дбайливостей, я казала собі: це він тільки виконує свій подружній обов'язок.

Коли розпачав через від'їзд владики Андрея, аж почорнівши на обличчі, – я побачила в цьому приховану й недозволену тугу за мною.

Закоханістю я вважала просте і справжнє людське співчуття, відкрите тепло і милосердне бажання розділити мою гіркоту.

Я відчула б до Йосифа вдячність: бо хіба співчуття і тепло – не єдине, що потрібно людині?

Якби не те, що він відібрав у мене мою Аделю. Такій світлій душі тіла не можна мати.

Я озиралась навколо, оглядала цей химерний дім, Петрове дитя, наш прихисток – і образа знову і знову заливала мене по вінця. Вони мають одне одного: Аделя має Петра і має спогади про свого рідного батька, про доктора Ангера, який належав тільки їй. Має розповіді про Терезу. Має статую на її могилі.

Петро має Аделю і Фелікса. Має своє каміння і свій цвинтар. Має кілька десятків будинків у Пасічній, які звів його батько.

Фелікс має тепер їх обох.

І тільки я не маю нікого. Халупа, в якій я народилась, згоріла. Нічого не залишилось. Доктор Ангер жодного слова не розповів мені про моїх батьків. Ніхто не пам'ятав їх. Я сама на весь світ. Самісінька.

Знову думками я повернулась до Адєлиних уродин. Це ж можливо, це мусить бути якось дуже просто: повернути все назад, трохи прокрутити час задом наперед. Потрапити туди. Ось замовкають скрипки. Вдоволено перемовляються гості. Я перетинаю павільйон, несучи в руках тацю з солодким пляцком. І нічого не кажу. Мовчу. Мої губи надійно зімкнуті. Я підходжу до столу. Кладу найбільший шматок на тарілку Іванці. Вона широко мені посміхається, дякує. І їсть з апетитом.

Їй так смакувала вся моя їжа. Вона тішилась, як дитина, і завжди просила ще.

Тепер її немає. Вона більше не їстиме.

Не можу зібратись із думками. Не знаю, які речі брати з собою. І куди йти. Я мушу втікати? Я мушу ховатись? Мене, напевно, шукатиме поліція.

Я спускаюсь униз і йду на кухню. У своєму покої я щойно вчинила безлад. На кухні чомусь починаю прибирати. Ставлю воду, щоб вимити начиння. Починаю шурувати стільницю.

Чую, як геться вхідні двері. Чую, як хтось ізсередини зачиняє їх на засув. Швидкі кроки. На порозі з'являється Аделя.

Вона бліда й розпатлана. Ми мовчки дивимось одна на одну. Такої ненависті в її очах я ще ніколи не бачила.

«Аделю, чому ти така розхристана. Надворі зимно. Перестудишся», – кажу я. Ніби божевільна. Мій голос плаксивий і жалібний. Жалюгідний.

«Що ти накоїла! Ідіотко!» – кричить Аделя.

Вона підходить до мене і з усією сили лупить по обличчі. Раз, другий, третій. Щоки спалахують вогнем.

«Вона мертва? – питаю я чужим голосом, самим хрипінням. – Іванка померла?»

«Померла? Ти хотіла, щоб вона померла, ідіотко? – реве Аделя. – Ні, вона жива, дякувати Богу! На щастя, я – донька доктора, і знала, що слід зробити. Але зараз я вб'ю тебе, що зіпсувала мені свято!»

Від невимовного полегшення я сідаю на підлогу і втуплюсь поперед себе. Навіть уже не помічаю, як пече щока, якій Аделя дала ляпаса.

«Як же ти мене ненавидиш! До чого дійшла ти у цій божевільній ненависті! Учворити таку дикість, таку несосвітенно потворну виставу! – Аделя завжди вміла

красномовно висловлюватись. – Вигадати таку підлу, ницу, безглузду брехню! Невже тебе досі мучить злість через мій невинний жарт багато років тому? Коли Йосиф залищався до мене, а я сказала тобі, наче він у тебе закоханий».

Я підводжу на неї погляд. То он воно як.

Нехай так. Це тільки підтверджує їхній зв'язок.

«Брехню, Аделю? Ти ж знаєш, що то правда. Я бачила вас, бачила обійми у нашому салоні. Як ти горнулась до Йосифа, як він пристрасно обіймав тебе... Мені можеш зізнатись».

Аделя на мить морщить брови – і ніби починає щось розуміти:

«Ах ось що! Яка ж ти дурепа! – вона набирає повітря і голосно видихає. – Я дякувала отцеві за його молитви. Я просила допомогти мені, він молився, я молилась, ми молились разом – і Бог почув нас. Доктор Воднецький сказав, що я вагітна».

Це не могло бути правдою.

Чудо.

«А панчохи? Чому в нього були твої панчохи?»

Вона дивується не менше від мене.

«Панчохи я запакувала в пуделко, перев'язала стрічкою і просила отця Йосифа передати їх їмості. Ти ж пам'ятаєш, як вони їй подобались. А він не дозволяє їй нічого дарувати. Ось і тепер: він розкрив пуделко і приніс панчохи мені, щоб повернути».

Я не можу все це досягнути отак відразу. Забагато всього досягати доводиться останнім часом. Не для мого курячого мозку. Я – просто служниця, а не мислитель.

Западає темрява. Я запалюю газову лампу.

«Але як я втомилась від тебе, Стефо, – продовжує Аделя. – Я страшенно втомилась. Все надто заплутано. Я не знаю, хто ти: сестра, служниця, мама, моя наглядачка?»

«Я твоя служниця, Аделю», – покійрно кажу я, тримаючи лампу за вушко і стоячи навпроти своєї господині.

Вона обертається до мене спиною і повільно рушає до салону. Я йду слідом за нею, крок у крок.

«Якщо ти служниця, Стефо, – веде вона, – то чому я щоразу думаю, перш ніж сказати щось, щоб тебе не образити? Чому я боюсь того, що ти можеш подумати? Чомусь боюсь тебе принизити?»

Вона розтягується на канапі, а я так і залишаюсь стояти над нею з лампою в руці.

«Якщо ти сестра, то чому ми не робимо все разом? Чому ти завжди висмієш мене, варто мені бодай натякнути на якусь хатню роботу? Чому, якщо ти сестра, ти завжди підкреслюєш, що я – пані, а ти – моя покійрна служниця?»

Вона втомлено зітхає. Її обличчям котяться сльози.

«Петро казав, ми з тобою в цьому не винні. Казав, більшою мірою винен батько. Він покинув нас із тобою одна на одну, і ми знати не знали, що з собою робити».

«Ось і вийшло – моя служниця на мене злиться, бо я закохалась і хочу вийти заміж. І тому цілий місяць годує мене салатом з ріпи, яку я ненавиджу. І я слухняно їм цю ріпу, і навіть боюсь слово проти цього сказати, бо ми з моєю

сестрицею виросли разом і бачили сні одна одною».

Вона підводить на мене погляд і каже:

«Я завжди так ревнувала, що батько любить тебе так само, як і мене».

«Але ж він хотів мене спекатись, Аделю! Він ні краплі мене не любив!» — кажу я — і тоді на мене накочує те, чого я так завжди боюся: голова стає тяжкою і гарячою, в очах темніє, а вуха наповнюються густим гудінням. Я хочу будь-що позбутись цього нестерпного перенапруження — інакше мене розірве на клапті, і я роблю різкий рух, стріплюю руками, а тоді розумію, що лампа, розбита на друзки, лежить на підлозі, біля столу, а вогонь заволодіває обрусом, лиже підлогу, розростається, наче гігантський метелик, і тріпоче своїми страшними крилами. Він захоплює і ковтає оббиті тканиною меблі, ширму, перекиваючи нам доступ до дверей. Аделя дико кричить, вхопившись за мене руками. Я намагаюсь її заспокоїти, відштовхнути від себе, щоб якимось загасити пожежу. Я зриваю з вікна штору і починаю бити нею полум'я, але штора негайно займається — і вогонь уже обпікає мені руки.

Здається, я чую навколо будинку крики, хтось гупає у двері.

«Аделечко, зараз нас порятують. Зараз витягнуть звідси», — кидаюсь до неї я, захлинаючись кашлем, ледве розрізняючи її серед диму.

Але вона не відповідає. Я не розумію: чи вона така шокована, перелякана, чи неприємна — і просто притискаю її до себе, намагаючись кашляти не надто сильно, щоб так нею не теліпати. В Аделі ж буде дитина.

Дитину хреститиме отець Йосиф. Їмось прийде на хрестини в нових панчохах. Петро і Фелікс будуть одягнуті в гарні костюми, які пошеє для них пан Баумель.

Співатимуть полум'яні шестикриллі серафими, вивергаючи любов до Господа зі своїх розпечених гортаней. І чотириликі херувими, з чийх лев'ячих пащ та орлиних дзьобів литиметься досконала небесна мудрість. І ангели престולי, богоносні, а тому спокійні та вдоволені, теж співатимуть. Стримані й помірковані ангели господства виводитимуть основну тему мелодії. Ангели сили ковзатимуть на найвищих нотах, упиваючись благодаттю. Ангели влади врівноважуватимуть їх своїм монотонним гудінням, ніби креслячи освячене коло. Архонти розгортатимуть зоряне небо, котитимуть хвилі та хмари, гратимуть вітрами і загортатимуть усе сніговим пухом. Архангели, учителі небесні, розкладатимуть поміж зорями кожен свою планету, ніби ноту на нотному стані, розписуючи людські маршрути. І звичайні ангели з трубами, з золотими чашами, наповненими Божим гнівом, ангели, зовсім схожі на смертних людей, будуть долучатись до хору шарудінням важких крил із великими цупкими пір'їнами.

Ми, херувимів тайно являючи і животворящій Тройці трисвятую піснь співаючи, всяку нині житейську відложім печаль.

А я, як і провіщав шевальє Ернест Торн, даруючи мені паперового кораблика,пливтиму серед океанських хвиль разом із Велвеле. Ми вирушимо з Гамбурга на океанському лайнері «Таорміна», який побудувала корабельна компанія «А. Stephen & Sons», розрахованому на 600 пасажирів третього класу. Все буде дуже пристойно: я займатиму місце у відсіку для дам.

Мій викривлений стовбур попервах болітиме від незвички. Але з часом він навіть дещо вирівнюється. Рани загояться.

Крізь ревіння вогню навколо до мене долинає лопотіння маленьких хлоп'ячих ніг.

О, я знаю, хто це. Фелікс, малий цирковий кіт, він видряпався на дах і протиснувся у шпарину, яка веде на горище. Хоч як я його відгодовувала, хоч як напихала його шоколадними галляретами — а cutis hyperelastica, синдром Елерса-Данлоса таки дає про себе знати.

Він зліз додолу драбиною, пожежа давно вже вирвалася з салону, значну частину дому зруйновано, але Феліксові вдається добігти до входних дверей. Він міцний хлопець – я чую, як скрегоче залізний засув.

Зараз нас буде врятовано. Пожежна охорона – і залізнична, і з Княгинина-Колонії – вже в дорозі. Я ніжно тулю до себе Аделю.

Велвеле має невеликий капітал, який допоможе відштовхнутись і стати на ноги. Він уміє продавати і догоджати. Він відчуває, що саме подобається людям. А я готую так, як не снилось навіть Францові Захеру в його ресторації у Відні на розі Вайхбурггасе та Рауенштайнгасе. Ми з Велвеле станемо чудовими партнерами, ідеальними спільниками. І ресторан назвемо моїм іменем.

Я пектиму плячки з малиною, афинами, суніцями, готуватиму м'ясо і рибу, буду начинювати яйця, бульбу, гриби, помідори. Люди їстимуть мою їжу. Їм смакуватиме, вони будуть приводити до мене своїх рідних і друзів. Людей, яких я годуватиму, ставатиме дедалі більше. Вони подорожуватимуть, будуть перепливати океан, перетинати Європу. Люди, наповнені моєю любов'ю, зустрічатимуться з Аделю, цілуватимуть їй руку, посміхатимуться до дитини.

Навіть з протилежного боку Землі, схожої на глобус із кабінету доктора Ангера, моя любов доходить до неї.

Моя любов – надійна, незмінна, вічна. Вічна і непорушна, як Австро-Угорська імперія.

Будинок аж ніби тріщить від болю. Всі його химерні елементи, які з такою любов'ю продумав Петро, плавляться і осипаються. Дім наповнений димом. І від цього охоплені вогнем речі набувають текучості, витанцювують і розчиняються у повітрі. Назавжди зникають.

Я вже майже нічого не бачу і майже не можу дихати. Але моя голова працює на диво чітко. Ніколи ще не було в мені такої ясності. Я бачу себе і своє життя, як на долоні. Немає нічого простішого від цих п'яти пальців. Тільки тепер, коли навколо все наповнено ядучим димом, я нарешті зрозуміла, в якій омані жила.

Саме так фокусник Ернест Торн робить свої вистави. Напускає туману, заломлює світло від свічки у темних люстрах. Він не обманює – він просто створює ілюзію.

І люди бачать те, що самі хочуть побачити.

Я була сомнамбулою, яка бреде по даху. Ось я дійшла до краю. Нічого не змінилось. Просто з повітря хтось здер верхній найтонший шар. І тепер я бачу: я балансувала над прірвою. Прірва не має дна.

Я сама собі стала ілюзіоністом, який вводить в оману, і публікою, що з охотою піддається гіпнозові.

Тепер можна молитись – і для цього не потрібні чудодійні ікони. Молитва – це дим від спалених ілюзій, який розчиняється в небі.

А в мить, коли я вже майже гасну, і останнє, що знаю, – це майже нечутне Аделине серцебиття, вони вриваються до кімнати.

І водночас з нестерпним гуркотом на нас валиться стеля. Злива з кольорових скелець засипає розжарене пекло, а біля моєї голови, розколовши обвуглену підлогу, падає кам'яна жінка з простягнутими вперед руками.

З глека її голови висипаються коштовності. Вони лежать навколо нас із Аделю, їх пожадливо лиже вогонь. Тут і монстрація, схожа на сонце з промінням, і золоті патени (одна з зображенням Вифлеємських ясел, інша – гробу Господнього), і делікатна скринька, інкрустована темно-червоним камінням, і срібна цукерничка на гнутих ніжках для зберігання плоду етрог, прикрашена рослинним орнаментом, і потемнілий від часу кіддушний келих, ханукія з золотим левом, що іде, та яд зі

смарагдом.

А ось і прикраса для волосся, хромований гребінець із цикадою на гілці з вишневим цвітом.

І годинник «тисот» із тонким ланцюжком, що обвився навколо корпусу, та брелоком у вигляді пташиної клітки. Я чітко бачу кожну подряпинку — як тонкий рисунок на пучках пальців.

Цей годинник мали поховати разом із доктором Ангером. Але хіба я могла таке допустити. Я завжди носила його з собою, в потаємній кишені біля самого серця. І, захоплена вигадливими візерунками власної ілюзії, навіть не помітила, як спритний малий злодюжка його поцупив.

То ось чому мені тепер так легко. Пташка вилетіла зі своєї клітки. Камінь упав з душі.

Спасибо, что скачали книгу в бесплатной электронной библиотеке Royallib.com:
<http://royallib.com>

Оставьте отзыв о книге:
http://royallib.com/comment/andruhovich_sofya/felks_avstrya.html

Все книги автора: http://royallib.com/author/andruhovich_sofya.html

notes

Примечания

1

Так називались танцювальні вечори, популярні в багатьох містах Галичини, на які з огляду на складні часи дами одягались підкреслено стримано.

2

Тут: лютеранська храмова споруда.

3

Дрожки — невеликий легкий двоколісний віз на ресорах.

4

Пропінація — монополія власника галицьких маєтків на виробництво і постачання алкогольних напоїв (переважно — пива та горілки) до закладів на своїй території.

5

Остенсорій (монстрація) – ритуальний предмет у католицькій церкві, призначений для адорації – позалітургійного шанування Святих дарів, освячених у ході евхаристії.

6

Патена – у католицькій церкві – ритуальний предмет у вигляді блюда, на якому зображено сцени Нового Заповіту.

7

Етрог – цитрусовий плід – один із чотирьох предметів, який використовують у ритуалі під час єврейського свята Суккот.

8

Баал Шем Тов (справжнє ім'я – Ізраель бен Еліезер, 1698–1760) – єврейський цадик, засновник хасидського руху.

9

Кіддушний келих – келих, який використовують у єврейському обряді освячення. Ханукія (дев'ятисвічник) – світильник, який запалюють протягом восьми днів свята Хануки. Яад – спеціальна указка у вигляді руки для читання сувоїв Тори.

10

Бродензингери – групи мандрівних співаків та акторів із міста Бродів, які мовою їдиш співали єврейських народних пісень, доповнювали виступи пантомімами, жартами, танцями.

11

Двірець (діал.) – вокзал.

12

Фотопластикум – пристрій для одночасної демонстрації стереоскопічних зображень групі глядачів.

13

Льокалька (діал.) – місцева залізниця.

14

«Боян» – назва музично-хорового товариства. «Бояни» виникли наприкінці XIX сторіччя в Західній Україні – у Львові, Бережанах, Коломиї, Чернівцях, Тернополі, Стрию, Станиславові – і проіснували до Другої світової війни.

15

Мармуляда (діал.) – джем.

16

Румбамбар (діал.) – ревінь.

17

Плюсква (діал.) – блощиця постільна, кровоссальна комаха ряду клопів.

18

Pot de chambre (фр.) – нічний горщик.

19

Сос (діал.) – соус.

20

Ноцник (діал.) – нічний горщик.

21

Шлафрок – домашній халат.

22

Ерош пішта – гострий угорський соус.

23

Швіндель (діал.) – шахрайство, ошуканство.

24

Грайсслерня (діал.) – бакалійна крамниця.

25

Андрус (діал.) – те саме, що «батяр» – хуліган, авантюрист, гульвіса.

26

Макінтош – плащ із прогумованої тканини, яка не пропускає вологи. Велінгтони – прогумовані чоботи.

27

Ровер (діал.) – велосипед.

28

Пулярес (діал.) – гаманець.

29

«Чудово. Пані є причиною повені» (фр.).

30

Залізко (діал.) – праска.

31

Маринарка (діал.) – піджак.

32

Пушка (діал.) – банка.

33

Яринова (зупа) – овочевий суп.

34

Кунероль – штучний жир, який виробляли з кокосової олії і використовували для приготування їжі.

35

Рандка (діал.) – побачення.

36

Макаґіґі – солодощі з горіхів, зернят та меду, схожі на козинаки.

37

«Indivisibiliter Ac Inseparabiliter» (лат.) – «Неподільні та нерозлучні», девіз Австро-Угорщини. «Felix Austria» – лат. «Щаслива Австрія», із «Vélla geránt alii, tu félix Áustria, núbe» (лат., «Нехай воюють інші, а ти, щаслива Австріє, укладай шлюби»). Маються на увазі численні династичні шлюби, які укладали австрійські монархи.

38

«Якого дурня Господь створив! Вогонь тебе побери! Холера тобі в живіт!» (ідиш).

39

Васаґ (нім., від Fassung) – віз. Берлин (нім., Berlin(er) Wagen) – різновид воза.

40

Людина наміряється, а Бог розпоряджається (німецька приказка).

41

Пельцуланка – зимовий варіант верхньої частини уніформи уланів.

42

Льочки (діал.) – кучерики.

43

П'ец (діал.) – груба.

44

Птисі (діал.) – тістечка з заварним кремом.

45

Інтролігатор — оправник книг, палітурник.

46

Накаслик — тумбочка.

47

Жардиньєрка — тут: кошик для квітів.

48

Дрогерія (діал.) — крамниці косметики та побутової хімії.

49

Бамбетель (діал.) — лавка-ліжко, яка розсувається для спання та складається для сидіння.

50

Банош — страва з кукурудзяного борошна і сметани, заправлена шкварками, грибами та бринзою тощо.

51

Дістати швіра (діал.) — збожеволіти.

52

Фоскати — фиркати.

53

Кармонадлі — відбивні.

54

Плястерок (діал.) — тонкий шматок, скибка.

55

Акцептант – особа, яка бере на себе зобов'язання платежу за переказним векселем.

56

Шуфля (діал.) – лопата, переважно совкова.

57

Бокоброди – бакенбарди.

58

Кац (діал.) – похмілля.

59

Байгель – булка (чотиридільна).

60

Бальок (діал.) – сволок, головна балка під стелею у дерев'яній споруді.

61

Цвібак (діал.) – бісквіт.

62

Накипляк (діал.) – пудинг.

63

Мезуза – футляр із сувоєм пергаменту зі шкіри кошерної тварини, який містить частину молитовного тексту і кріпиться до зовнішнього боку вхідних дверей єврейського житла.

64

Сойфер – переписувач священних текстів.

65

Сукка (івр.) – накрите зеленим гіллям тимчасове помешкання, де, згідно з

Біблійним приписом, євреї повинні проводити свято Суккот.

66

Рімонім – парні прикраси для сувою Тори. Торашилд – срібний щиток, який допомагає швидко знайти те місце у Святому Письмі, яке потрібно читати у певне свято, а також у суботу.

67

Бет-кнесет (івр.) – синагога.

68

Леках – єврейський медовий пиріг.

69

Мізрах – тут: ритуальний килимок, який вішали на східну стіну помешкання.

70

Темпль – тут: реформістська синагога.

71

Меламед – учитель у єврейській школі.

72

Талес – в юдаїзмі молитовне вбрання у вигляді покривала. Тфілін – дві чорні шкіряні коробочки, в яких вміщено пергамент із чотирма текстами з Тори; його накладають на голову і на руку під час ранкової молитви, крім шабату та свят.

73

Каддіш – тут: поминальний каддіш, каддіш ятом; читають по близькому родичеві протягом 11-ти місяців після його смерті та в йорцайт (роковини смерті).

74

Калярепа (діал.) – кольрабі.

75

Каляфіор (діал.) – цвітна капуста.

76

«Тебе, моя любко єдина» – вірш Генріха Гайне в перекладі Лесі Українки, який поклав на музику Микола Лисенко.

77

Версії п'єс Івана Котляревського, які адаптував Іван Озаркевич для українців Галичини.

78

Івана, 3:18.

79

До коринтян, 13:1–3.

80

Шодо – французький десерт, приготований на водяній бані з жовтків, збитих на білому вині з цукром.

81

Оршада – суміш мигдалевого молока з цукром та померанцевою водою.